

de oorlog
die mijn
leven
reddde

KIMBERLY BRUBAKER BRADLEY

De oorlog die mijn leven redde

Kimberly Brubaker Bradley

*De oorlog
die mijn
leven
redde*

Vertaald door Ernst Bergboer

Uitgeverij Callenbach – Utrecht, 2017

Postbus 13288, 3507 LG Utrecht

www.uitgeverijcallenbach.nl

www.puurvandaag.nl

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *The War that saved my Life* bij Penguin, 375 Hudson Street, New York, New York 10014

© 2015 Kimberly Brubaker Bradley

Vertaling Ernst Bergboer

Omslagontwerp Spaansenmedia

Vormgeving binnenwerk ZetSpiegel, Best

ISBN 978 90 266 2185 7

ISBN e-book 978 90 266 2186 4

NUR 283

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Voor Kathleen Magliochetti, die mij als eerste liet kennismaken met Engeland

Hoofdstuk 1

‘Ada! Weg bij dat raam!’ Mams stem. Ze schreeuwde. Ze greep mijn arm, trok. Ik kukelde van de stoel en viel hard op de grond.

‘Ik zei iets tegen Stephen White, meer niet.’ Ik wist dat een weerwoord niet verstandig was, maar mijn mond was sneller dan mijn brein. Bovendien was ik een bijtertje geworden, die zomer.

Mam gaf me een klap. Hard. Mijn hoofd bonkte tegen de stoelpoot en even zag ik sterretjes. ‘Jij praat helemaal met niemand!’ zei mam. ‘Kijken bij dat raam mag, zo vriendelijk ben ik wel, maar als jij je neus laat zien, laat staan met iemand kletst, spijker ik hem dicht.’

‘Jamie is wel buiten,’ mompelde ik.

‘Ja. En waarom ook niet?’ zei mam. ‘Die is normaal. Anders as jij.’

Ik beet op mijn tong, hield binnen wat ik wilde zeggen, schudde alleen verongelijkt mijn hoofd. Toen zag ik de bloedvlek op de vloer. Lieve help. Die was van eerder die middag. Ik had het nog niet schoongemaakt. Als mam dat zag, zou ze een en een bij elkaar optellen. Meteen. Dan had ik er een probleem bij. Ik schuifelde erheen en ging erbovenop zitten. Mijn mismaaakte voet propte ik onder mijn billen.

‘Zet maar ’es een pot thee voor me,’ zei mam. ‘Doe je iets nuttigs.’ Ze ging op de rand van het bed zitten, stroopte haar sokken af en wriemelde vlak voor mijn gezicht met haar voeten, gezonde voeten. ‘Ik mot zo aan het werk.’

‘Goed, mam.’ Ik trok de stoel die bij het raam stond naar me toe, schoof hem over de bloedvlek. Ik schuifelde zijwaarts over de grond, zorgde ervoor dat mijn slechte voet uit mams gezichtsveld bleef. Ik trok me op aan onze tweede stoel, ging zitten, stak een gaspiti aan en zette de ketel op het vuur.

‘Smeer meteen een boterham voor me,’ zei mam. ‘Met worst. Ook voor je broer.’ Ze lachte. ‘En wat er over is, mik je maar uit het raam. Benieuwd wat Stephen White van jouw kookkunsten vindt. Nou?’

Ik zweeg. Ik sneed twee dikke plakken brood en legde de rest terug in het aanrechtkastje. Jamie kwam toch pas thuis als mam weg was en zou wat er nog over was met me delen. Altijd.

De thee was klaar en mam pakte haar mok. ‘Ik zie die blik in jouw ogen heus wel, meissie. Wees blij dat ik het volhou met je, da’s lastig genoeg. Geloof me, het kan nog veel en veel erger.’

Ik schonk mezelf ook een kop thee in. Ik nam een flinke slok en voelde de hete vloeistof door mijn slokdarm naar mijn maag glijden. Mam maakte geen geintjes. Maar dat deed ik evenmin.

Strijd en oorlog zijn van alle tijden en komen in vele vormen.

Mijn verhaal begint vier jaar geleden, aan het begin van de zomer van 1939. Engeland stond op de rand van een nieuwe grote oorlog, de oorlog waar we nu middenin zitten. De meeste mensen waren bang. Ik was tien, al wist ik dat zelf toen niet precies. Ik had weleens van Hitler gehoord, uit flarden van gesprekken en scheldkannonades die vanaf de straat door mijn venster op driehoog naar binnen dwarrelden, maar ik maakte me om hem of om welke oorlog die zou kunnen uitbreken dan ook geen moment druk. Door wat ik al verteld heb zou je kunnen denken dat mijn strijd die met mijn moeder was. Maar de grootste strijd, de worsteling die ik die juni uitvocht, was er een met mijn broer.

Jamie, met zijn onverzorgde kop vet haar, had de ogen van een engel en de ziel van een straatschoffie. Mam zei dat hij zes jaar oud was en die herfst naar school zou gaan. Anders dan ik bezat hij een paar sterke benen met gezonde voeten eronder. Die gebruikte hij om bij mij weg te lopen.

Ik vond alleen zijn verschrikkelijk.

Ons appartementje, dat maar een kamer had, bevond zich op de derde verdieping, boven de kroeg waar mam 's avonds werkte. Zij sliep 's ochtends altijd uit en het was aan mij om ervoor te zorgen dat Jamie wat te eten kreeg en zich koest hield tot zij opstond. Zodra zij wakker was ging ze eropuit, boodschappen doen of buurten bij vrouwen uit de straat. Een enkele keer nam ze Jamie mee, maar meestal niet.

's Avonds ging mam naar haar werk. Dan maakte ik thee voor Jamie, zong liedjes voor hem en stopte hem in bed. Dat deed ik al zolang als ik me kon herinneren, al vanaf de tijd dat Jamie nog een luier omhad en te klein was om op een potje te plassen.

We deden spelletjes en zongen liedjes en keken naar de wereld aan de andere kant van het vensterglas – de ijscoman met zijn kar, de voddenman met zijn versleten pony, de arbeiders die 's avonds terugkwamen van de havens, vrouwen die de was ophingen en op straat de laatste roddels uitwisselden. Buurtkinderen die touwtje sprongen en tikkertje deden.

Ik had de trappen best af gekund, ook toen al. Ik had kunnen kruipen, schuifelen op mijn billen. Zo hulpeloos was ik niet. Een keer ben ik de deur uit geweest, maar toen mam daar achter kwam, sloeg ze me tot mijn schouders bloedden. 'Je maakt me te schande!' krijste ze. 'Een monster ben je, met die lamme poot! Wou je daarmee onder de mensen komen? Wat denk je wel, dat iemand daarop zit te wachten?' Ze dreigde planken voor het raam te spijkeren als ik me ooit nog een keer in het trappenhuis zou wagen. Dat werd haar standaarddreigement.

Mijn rechtersvoet was onvolgroeid en zat scheef en gedraaid aan mijn onderbeen. De voetzool wees naar boven, net als de tenen, en wat eigenlijk de bovenkant was rustte op de grond. De enkel functioneerde dus niet; als ik hem belastte deed het pijn, dus dat had ik altijd zoveel mogelijk gemeden. Kruipen kon ik wel goed.

Zolang Jamie erbij was, vond ik het niet zo erg om opgesloten te zitten in een appartementje met maar een kamer. Maar toen hij ouder werd wilde hij met andere kinderen spelen, op straat. ‘Waarom niet?’ zei mam. ‘Hij is normaal.’ Tegen Jamie zei ze: ‘Jij bent anders, niet zoals Ada. Ga jij je gangetje maar, jongen.’

‘Dat kan niet,’ zei ik. ‘Ik moet hem wel in de gaten kunnen blijven houden.’

Aanvankelijk luisterde hij daarnaar. Maar na een poosje sloot hij zich aan bij een troep jongens uit de buurt, straatschoffies, en was hij al gauw hele dagen de hort op. Hij kwam thuis met verhalen over de Theems en de havens, waar schepen vanuit de hele wereld hun vracht kwamen lossen. Hij vertelde over treinen en pakhuizen die groter waren dan een compleet appartementencomplex. Hij had de Saint Mary gezien, de kerk met de klokken die mij altijd vertelden hoe laat het was. Met het verstrijken van de zomer bleef hij steeds langer buiten, tot hij uiteindelijk pas uren nadat mam vertrokken was thuiskwam. Hij was er nooit en mam kon het niks schelen.

Mijn kamer was een gevangenis. De hitte, de stilte en de leegte waren bijna niet te dragen.

Ik deed er alles aan om te voorkomen dat Jamie weg zou lopen. Ik heb de deur geblokkeerd, zodat hij er niet uit kon. Maar hij was sterker dan ik. Ik heb mam gesmeekt iets te doen. Ik heb Jamie bedreigd en op een snikhete dag, terwijl hij sliep, heb ik zelfs zijn handen en voeten vastgebonden. Hij moest en zou bij me blijven.

Jamie werd wakker. Hij sprak geen woord, schreeuwde niet, zette het niet op een krijsen. Even wrong hij met zijn lijf, daarna lag hij me zwijgend en hulpeloos aan te kijken.

Er biggelden tranen over zijn wangen.

Ik maakte hem los, zo vlug ik kon. Een monster, zo voelde ik me. Op een van zijn polsen, waar ik het touw te strak had aangetrokken, priekte een vuurrode schram.

‘Dat zal ik nooit meer doen,’ zei ik tegen hem. ‘Beloofd. Dat doe ik nooit meer.’

De tranen bleven stromen. Dat begreep ik wel. Ik had hem nog nooit pijn gedaan, nooit geslagen. Niet een keer.

Nu begon ik op mam te lijken.

‘Ik blijf wel binnen,’ fluisterde hij.

‘Nee,’ zei ik. ‘Nee. Dat hoeft niet. Maar laat me eerst een kopje thee zetten, voor je gaat.’ Ik gaf hem een mok en een snee brood met worst. We waren met z’n tweeën die ochtend. Mam was weg, waarheen wist ik niet. Ik streek Jamie over zijn bol, drukte er een kus op, en zong een liedje voor hem. Alles om hem een glimlach te ontlokken.

‘Over een poosje ga je naar school,’ zei ik. Dat drong op dat moment pas echt tot me door. ‘Dan ben je ook hele dagen weg. Maar ik red me wel.’ Ik spoorde hem aan om eropuit te gaan en zwaaide hem na vanachter het raam.

Daarna deed ik wat ik al veel eerder had moeten doen. Ik leerde mezelf lopen.

Als ik kon lopen, zou mam zich niet langer voor me schamen. Mijn mismaakte voet was misschien te camoufleren. Ik zou, wie weet, de kamer af kunnen en bij Jamie in de buurt blijven. Ik zou in elk geval naar hem toe kunnen wanneer hij me nodig had.

Zo is het ook gegaan, al liep het anders dan ik dacht. Uiteindelijk was het de combinatie van die twee dingen – mijn kleine strijd met Jamie en het begin van die grote strijd, de oorlog met Hitler – die me heeft bevrijd.

Hoofdstuk 2

Ik begon diezelfde dag nog. Ik hees mezelf op aan de zitting van mijn stoel en zette beide voeten op de grond. Mijn goede linkervoet en mijn mismaakte rechter. Ik greep de rugleuning beet, rechtte mijn knieën. Ik stond.

Laat me uitleggen wat de moeilijkheid was. Staan kon ik wel, natuurlijk. Hinkelen op een voet ging ook, als ik wilde. Maar kruipend, op handen en voeten, was ik veel sneller en ons appartementje was zo klein dat ik zelden de moeite nam om rechtop te gaan staan. Mijn beenspieren, in het bijzonder die aan de rechterkant, waren niks gewend. Mijn rug was slap. Maar dat was bijzaak. Als ik alleen zou hoeven staan ging dat nog wel.

Om te lopen, moest ik mijn rechtervoet op de grond zetten. Dan moest ik erop leunen, met mijn volle gewicht, en mijn andere voet van de grond tillen zonder mijn evenwicht te verliezen of van de snijdende pijn alleen al om te vallen.

Zo stond ik op die eerste dag wiebelend achter mijn stoel. Langzaam verplaatste ik mijn gewicht van mijn linkervoet naar de rechter. Ik hapte naar adem.

Misschien was het minder erg geweest als ik van meet af aan had geprobeerd te lopen. Dan waren de kromgegroeide botten in mijn enkel eraan gewend geraakt. De huid was taaier geweest, misschien.

Misschien. Maar dat zou ik nooit weten en met rechtop staan alleen kwam ik geen stap dichterbij Jamie.

Ik liet de stoel los.

Ik zwaaide mijn slechte voet voorwaarts. Mijn lichaam. De pijn sneed als een mes door mijn enkel. Ik viel.

Overeind weer. Pak de stoel. Stevig, zorg dat je stevig staat. Stap naar voren. Vallen. Weer omhoog. Opnieuw proberen. Nu de goede voet eerst. Een hap lucht, slechte voet naar voren en – opnieuw vallen.

De huid van mijn mismaakte voet barstte open. Een bloedveeg op de grond. Na een tijdje hield ik het niet meer vol. Rillend viel ik op mijn knieën, haalde een doek en begon de smeerboel schoon te poetsen.

Dat was de eerste dag. De tweede was erger. Op die dag deden ook mijn goede voet en been zeer. Mijn benen strekken was loodzwaar. Mijn knieën zaten onder de blauwe plekken en de huid op mijn slechte voet was nog niet genezen. Die tweede dag heb ik alleen maar gestaan, me krampachtig vasthoudend aan de stoel. Ik stond rechtop en tuurde uit het raam. Ik oefende, verplaatste mijn gewicht beurtelings van

de ene naar de andere voet. Daarna lag ik een tijdlang op bed, snikkend van pijn en uitputting.

Ik hield het natuurlijk geheim. Ik wilde niet dat mam erachter kwam voor ik fatsoenlijk kon lopen en ik durfde er niet op te vertrouwen dat Jamie zijn mond zou houden. Ik had het van de daken kunnen schreeuwen natuurlijk, vanuit dat raam. Maar wat zou ik daarmee opgeschoten zijn? Iedere dag keek ik naar de mensen die voorbij kwamen, soms sprak ik hen aan. Vaak zwaaiden ze, sommigen groetten me zelfs – ‘Hallo, Ada!’ – maar bijna nooit knoopte er iemand een echt gesprekje aan.

Misschien zou mam glimlachen. Misschien zou ze zeggen: ‘Zo zo, knap van je.’

Mijn fantasie ging nog wat verder. Na een zware dag lag ik op bed, mijn been in beide handen en trillend van de inspanning om niet nog meer te huilen, en stelde ik me voor dat mam mijn hand pakte en me de trap af hielp. Ik stelde me voor dat ze mij meenam de straat op en tegen iedereen zei: ‘Dit is nou Ada. Mijn dochter. Ze is toch niet zo hulpbehoevend als we dachten.’

Zij was mijn moeder, per slot van rekening.

Ik stelde me voor dat ik haar hielp boodschappen doen. Dat ik naar school ging.

‘Vertel ’es,’ zei ik op een avond tegen Jamie. Het was al laat en hij zat op mijn schoot bij het open raam. ‘Alles. Wat heb je allemaal gezien vandaag? Wat heb je ontdekt?’

‘Ik ben naar een winkel geweest. Dat had je me gevraagd, toch? Een groentewinkel. Overall fruit. Opgestapeld op een soort tafels, zeg maar. Stapels fruit.’

‘Wat voor fruit?’

‘O... appels. En iets dat daarop lijkt, maar dan anders. En ronde dingen, oranje, glanzend. En groene...’

‘Je moet leren hoe ze heten,’ zei ik hem.

‘Gaat niet lukken,’ zei Jamie. ‘Toen die kerel van de winkel me zag, joeg hij me weg. Hij wilde geen smerig straattuig in zijn winkel, zei hij. Die jatten zijn spullen. Hij kwam me met een bezem achterna.’

‘O, Jamie... Jij bent niet smerig.’ Als mam vond dat we te veel begonnen te stinken, gingen we in bad. ‘En jij zou nooit iets stelen, toch?’

‘Tuurlijk wel,’ zei Jamie. Hij stak een hand achter zijn blouse en haalde een van die appels-maar-dan-andersdingen tevoorschijn: plomp en geel en zacht. Een peer, maar dat wisten we toen niet. We zetten onze tanden erin. Het sap droop langs onze kin.

Zoiets heerlijk had ik nog nooit geproefd.

De dag erop pikte Jamie een tomaat. Weer een dag later werd hij gepakt toen hij in een slagerij een stuk vlees probeerde mee te nemen. De slager gaf hem midden op straat een snoeiharde draai om zijn oren, sleepte hem mee naar mam om haar de

waarheid te zeggen. Mam greep Jamie bij zijn nek en gaf hem zelf ook nog een fikse oorvijs. ‘Idioot! Snoep stelen is een ding, maar wat most je met vlees?’

‘Ada heeft honger,’ snikte Jamie.

Dat klopte. Ik had honger. Leren lopen was een flinke klus en ik had voortdurend honger. Maar dat had hij beter niet kunnen zeggen en Jamie wist het. Ik zag hoe hij zijn ogen wijd opensperde van angst.

‘Ada! Ik had het kunnen weten!’ Mam keerde zich met een ruk naar mij. ‘Je broertje leren pikken? Misselijke niksnu!’ Ze haalde uit.

Ik zat op mijn stoel. Zonder na te denken, sprong ik op om de klap te ontwijken.

Ik was gesnapt. Een stap zetten kon ik niet, niet zonder mijn geheim prijs te geven. Maar mam staarde me onderzoekend aan, een flikkering in haar ogen. ‘Jij voelt je een hele pief, hè?’ zei ze. ‘Vooruit, op je knieën. Het kastje in.’

‘Nee, mam,’ zei ik, terwijl ik me op de vloer liet zakken. ‘Nee. Alsjeblieft.’

Het kastje was de ruimte onder de gootsteen. De afvoerpijp lekte zo nu en dan en het was er vochtig en muf. Erger was dat er kakkerlakken zaten. Kakkerlakken die vrij in de ruimte liepen vond ik niet zo erg. Die kon ik platslaan met een oude krant en uit het raam kieperen. In het kastje was het donker, daar kon dat niet. Daar krioelde het ervan en voelde ik ze over heel mijn lijf. Een keer kroop er eentje mijn oor in.

‘Naar binnen jij,’ zei mam met een glimlach.

‘Ik ga,’ zei Jamie. ‘Ik heb dat vlees gepikt.’

‘Ada gaat,’ zei mam. Ze keerde haar grijnzende gezicht naar Jamie. ‘En telkens als ik jou betrap op stelen, mag Ada de nacht doorbrengen in het kastje.’

‘Niet de hele nacht,’ fluisterde ik. Maar dat werd het natuurlijk wel.

Als het heel erg werd, vluchtte ik naar een plekje ergens in mijn hoofd. Dat heb ik altijd gekund, of ik nou op mijn stoel zat of in dat kastje en niets zag, niets hoorde, niets voelde zelfs. Ik kon eenvoudigweg verdwijnen. Dat was prettig, al ging het altijd te langzaam.

De eerste paar minuten in het kastje waren het ergst. En na een tijdje begon mijn lichaam pijn te doen, de ruimte was krap en ik was gegroeid.

In de ochtend liet mam me eruit. Ik was duizelig en misselijk. Ik strekte me en voelde een pijscheut door mijn hele lijf. Kramp, naalden en pinnen die in mijn armen en benen gestoken werden. Ik lag gestrekt op de vloer. Mam keek op me neer. ‘Laat dat een lesje voor je wezen,’ zei ze. ‘Krijg het niet te hoog in je bol, meissie.’

Mam had in elk geval iets van mijn geheim geraden, dat wist ik. Ik werd sterker en dat beviel haar niet.

Zodra ze weg was, kwam ik in de benen en dwong mezelf de kamer door te lopen. Het liep tegen het einde van augustus en ik wist dat het niet lang meer zou duren voordat Jamie naar school ging. Ik was niet meer zo bang voor dat moment als ik geweest was, maar ik zag er tegenop om vaker en langer alleen met mam te zijn.

Jamie kwam die dag al vroeg thuis. Hij keek bezorgd. ‘Billy White zegt dat alle kinderen weg moeten,’ zei hij.

Billy White was het broertje van Stephen White en Jamies boezemvriendje.

Mam was zich aan het klaarmaken om naar haar werk te gaan. Ze zat voorovergebogen haar veters te strikken en kwam met een kreun overeind. ‘Dat zeggen ze, ja.’

‘Wat bedoel je,’ wilde ik weten. ‘Weg?’

‘Weg, ja. Uit Londen,’ zei mam. ‘Vanwege Hitler en die bommen van hem.’ Ze keek op, naar Jamie, niet naar mij. ‘Wat ze bedoelen is dat de stad gebombardeerd gaat worden. Alle kinderen motten naar het platteland, da’s veiliger. Ik wist nog niet of ik jou ook meestuur, maar dat mos ik maar doen. Goedkoper ook. Een mondje minder te voeden.’

‘Wat voor bommen?’ vroeg ik. ‘Hoezo, platteland?’

Mam negeerde me.

Jamie hees zich op een stoel en zwaaide met zijn benen heen en weer, zijn hakken tikten tegen de spijlen. Hij leek nog zo klein. ‘Billy zegt dat ze vrijdag weggaan.’ Dat was over twee dagen. ‘Zij moeder heeft nieuwe kleren voor hem gekocht.’

Mam zei: ‘Daar heb ik de centen niet voor.’

‘En ik dan?’ Het klonk kleintjes, zwakker dan ik wilde. ‘Ga ik ook?’

Mam keek me nog altijd niet aan. ‘Nee, natuurlijk niet. Die kinderen komen bij nette mensen terecht. Wie mot jou nou? Niemand niet, natuurlijk. Nette mensen willen echt niet de godganse dag tegen zo’n pootje ankijken.’

‘Dan ga ik naar mensen die niet zo net zijn,’ zei ik. ‘Dat ben ik wel gewend.’

Ik zag de klap aankomen, maar was niet snel genoeg. ‘Brutale aap,’ zei ze. Haar lippen krulden zich tot een grijns, mijn maag trok samen. ‘Jij gaat helemaal nergens heen. Nooit niet. Jij blijft hier, in deze kamer, bommen of geen bommen.’

Jamie trok bleek weg. Hij opende zijn mond, wilde iets zeggen, maar ik keek hem aan en schudde waarschuwend mijn hoofd, en hij klapte hem weer dicht. Toen mam de deur achter zich dichttrok, dook hij in mijn armen. ‘Maak je geen zorgen,’ zei ik, terwijl ik hem zachtjes heen en weer wiegde. Ik voelde geen angst. Ik voelde dankbaarheid om hoe ik de zomer had doorgebracht. ‘Zoek uit waar we naartoe moeten en hoe laat we daar moeten zijn,’ zei ik. ‘We gaan samen. Dat gaan we doen.’

Hoofdstuk 3

Die vrijdagochtend, in alle vroegte, stal ik mams schoenen.

Ik moest wel. Het waren de enige die we hadden, behalve de canvas schoenen van Jamie, maar die waren te klein, zelfs voor mijn mismaakte voet. Die van mam zaten veel te ruim, maar ik propte de neuzen vol krantenpapier. Ik wikkelde een lap om mijn kromme voet en trok de veters zo strak mogelijk. Schoenen aan mijn voeten, dat voelde raar, maar ik dacht dat ze zo wel zouden blijven zitten.

Jamie keek me verwonderd aan. ‘Ik moet wel,’ fluisterde ik. ‘Anders zien de mensen mijn voet.’

Hij zei: ‘Jij staat. Je loopt!’

Dit was mijn moment, maar het raakte me niet. Er stond te veel te gebeuren. ‘Ja,’ zei ik. ‘Klopt.’ Ik wierp een blik op mam, die met de rug naar ons toegekeerd lag te snurken op bed. Zou ze trots op me zijn? Daar geloofde ik geen bliksem van.

Ik liet me op mijn billen de trap af glijden. Onderaan ving Jamie me op en we liepen samen door de verlaten straten. Een stap, dacht ik. Een stap tegelijk.

Het was een boeiende wereld, daar beneden. Het vroege ochtendlicht had een flauwe roze gloed, de gebouwen leken een blauwige glans uit te stralen, alles leek mooier dan het later op de dag zou doen. Een kat stoof de hoek om, vermoedelijk omdat hij een rat achterna zat. Behalve die kat was er geen levende ziel te bekennen op straat.

Jamie liep rechts naast me en ik hield angstvallig zijn hand vast voor steun. In mijn linkerhand hield ik de papieren zak met eten, ons ontbijt. Jamie had gezegd dat we om negen uur bij zijn school moesten zijn; dat was pas uren later, maar hoe eerder we weg waren, hoe beter, leek me. Ik had geen idee hoelang ik er over zou doen om bij die school te komen en ik wilde starende blikken van mensen het liefst zoveel mogelijk vermijden.

Het wegdek was hobbeliger dan ik had verwacht, dat was me vanaf het raam nooit zo opgevallen. Buiten lopen was een stuk lastiger dan in het appartement. De schoenen hielpen, maar tegen de tijd dat ik het einde van de straat had bereikt deed mijn voet zoveel pijn dat ik het gevoel had geen stap meer te kunnen zetten. Toch ging ik verder.

‘Hier af,’ fluisterde Jamie. ‘We zijn er bijna.’

Nog een stap. Mijn kromme voet maakte een onverwachte draai. Ik viel, hapte naar adem. Jamie knielde naast me neer. ‘Je kunt ook kruipen,’ zei hij. ‘Er is niemand die het ziet.’

‘Hoe ver is het nog?’ informeerde ik.

‘Drie blokken,’ zei hij. Hij voegde eraan toe: ‘Een blok is de rij huizen tussen twee straten in. Drie straten verderop, dus.’

Ik keek, mat de afstand die we nog moesten. Drie straten. Het had net zo goed drie kilometer kunnen zijn. Driehonderd kilometer. ‘Kruipen is misschien niet eens zo’n gek idee,’ mompelde ik.

Maar ook kruipen op straat was een stuk lastiger dan in ons appartement. Ik had natuurlijk een behoorlijke laag eelt op mijn knieën, maar de klinkers deden pijn en het vuil en het zand waren ook niet prettig. Na een blok greep ik Jamies hand en hees me weer overeind.

‘Waarom loop je niet, als je wel lopen kunt?’ wilde Jamie weten.

‘Dat kan ik nog niet zo lang,’ zei ik. ‘Ik heb geoeftend deze zomer, wanneer jullie weg waren.’

Hij knikte. ‘Ik zeg niks, hoor.’

‘Maakt niet uit,’ zei ik. De wereld leek nu al overweldigend groot. Als ik omhoog keek, naar de daken van gebouwen, dan duizelde het me. ‘We gaan naar het platteland. Daar maalt niemand erom of ik loop of niet.’ Dat was natuurlijk grootspraak. Ik wist helemaal niets over waar we heen gingen. Ik wist niet eens echt wat ik me bij “platteland” moest voorstellen. Maar Jamie kneep in mijn hand en glimlachte.

De school was een stenen gebouw met een leeg plein, omringd door een stalen hek. We strompelden het plein op, waar ik uitgeput op de grond plofte. We aten stukken brood die we in suiker doopten. Heerlijk was het.

‘Jij hebt mams suiker meegenomen?’ vroeg Jamie, die bij het zien van het pak grote ogen opzette.

Ik knikte. ‘Alles.’ We proestten het uit.

Nu we stilzaten was het fris en de grond voelde klam. De vlamende steken in mijn enkel zwakten langzaam af tot een doffe, bonkende pijn.

Ik keek op, naar de onbekende gebouwen, de ornamenten en het siermetselwerk, de dakpannen, de kozijnen, de vogels. Pas op het moment dat Jamie me een por gaf, zag ik de vrouw die over het plein op ons toeliep.

Ze glimlachte. ‘Jullie zijn vroeg,’ zei ze.

Een van de onderwijzeressen, nam ik aan. Ik knikte en beantwoordde haar gulle glimlach. ‘Onze vader heeft ons afgezet, voor hij naar zijn werk ging,’ zei ik. ‘We zouden hier wel opgevangen worden, zei hij.’

De vrouw knikte. ‘Daar ben ik voor,’ zei ze. ‘Hebben jullie zin in een kopje thee?’

We krabbelden overeind, zij zag dat ik hinkte. Natuurlijk. Hink, leegte, ik wankelde. Gelukkig had ik Jamie naast me en hij ving me op.

‘Ach, arm schaap,’ zei ze. ‘Wat is er aan de hand?’

‘Ik heb ’m geblesseerd,’ zei ik. ‘Vanochtend.’ Daar was geen woord aan gelogen.

‘Zal ik er zo even naar kijken?’ vroeg ze.

‘O, nee, dat hoeft niet,’ zei ik. Ik dwong mezelf om door te lopen. ‘Het gaat alweer.’

Daarna was het eenvoudig. Het was het zwaarste dat ik ooit had gedaan, maar het was ook heel eenvoudig. Ik hield me vast aan Jamie en liep door.

Het plein stroomde vol met kinderen, onderwijzers begonnen ons in rijen op te stellen. Het was een halve kilometer naar het station en het was me nooit gelukt om dat eind nog te lopen – ik was aan het eind van mijn Latijn – maar plotseling keek ik in een bekend gezicht. ‘Ada! Jij?’ zei Stephen White.

Hij was de oudste van de kinderen van White, tussen hem en Billy zaten nog drie meisjes. De hele klik was blijven staan en staarde naar me. Ze hadden mij nooit anders dan achter dat raam gezien.

‘Ja, ik,’ zei ik.

Stephen leek verrast. ‘Jou had ik hier niet verwacht,’ zei hij. ‘Ik bedoel, jij moet Londen ook uit natuurlijk, maar mam zei dat er speciale plekken zijn voor mensen zoals jij.’

Daar had mijn moeder niets over gezegd. Ik zei: ‘Wat bedoel je, “mensen zoals jij”?’

Stephen keek naar de grond. Hij was langer dan ik, ouder ook, schatte ik, maar niet veel. ‘Je weet wel,’ zei hij.

Dat wist ik ook wel. ‘Gehandicapten,’ zei ik.

Hij keek me aan, geschrokken bijna. ‘Nee,’ zei hij. ‘Gestoord. Niet goed bij je verstand. Dat is wat iedereen zegt.’ Hij zei: ‘Ik wist niet dat je kon praten.’

Ik dacht aan alle keren dat ik voor dat raam gestaan had. ‘Maar ik praat altijd tegen je,’ zei ik.

‘Je zwaait en ik zag wel dat je wat brabbelde, maar...’ Hij leek niet erg op zijn gemak, nu. ‘Op straat horen we je niet. We hebben geen idee wat je allemaal zegt. Ik wist dus niet dat jij normaal kunt praten. En je moeder zegt altijd dat het beter is dat jij opgesloten blijft, voor je eigen bestwil.’ Nu keek hij naar mijn voeten, voor het eerst. ‘Kreupel? Is dat wat je mankeert?’

Ik knikte.

‘Hoe ben jij hier gekomen, dan?’

‘Gelopen,’ zei ik. ‘Ik kon Jamie niet alleen laten gaan.’

‘Ging dat een beetje?’ vroeg hij.

‘Het was zwaar,’ zei ik.

Er gleed een vreemde uitdrukking over zijn gezicht, een die ik niet thuis kon brengen. ‘En iedereen heeft medelijden met je moeder,’ zei hij.

Daar wist ik niks op te zeggen.

Stephen vroeg: ‘Weet ze dat jij weg bent?’

Ik zou gelogen hebben, maar Jamie was me voor. ‘Nee. Ze zei dat Ada die bommen maar moest afwachten.’

Stephen knikte. ‘Geen zorgen over die wandeling naar het station,’ zei hij. ‘Ik geef je wel een lift.’

Ik wist niet wat hij daarmee bedoelde, maar een van zijn zusjes keek glimlachend naar me op. ‘Dat doet-ie bij mij ook altijd,’ zei ze.

Ik glimlachte terug. Ze deed me aan Jamie denken. ‘Goed dan,’ zei ik.

Zo gebeurde het dat Stephen White me op zijn rug naar het station droeg. De onderwijzeres die me thee had aangeboden bedankte hem voor zijn hulp. We liepen in een lange rij. De begeleiders spoorden ons aan om te zingen. “There’ll always be an England”. Toen we bij het station kwamen, stond het daar al bomvol met kinderen, meer dan ik wist dat er in de wereld bestonden.

‘Gaaf het je lukken om in de trein te klimmen?’ vroeg Stephen, terwijl hij me van zijn rug liet glijden.

Ik greep Jamies schouder. ‘Tuurlijk lukt dat.’

Stephen knikte. Hij riep zijn broertje en zusjes bij zich en keerde zich daarna weer naar mij. ‘Als jij niet gestoord bent, waarom houdt ze jou dan opgesloten?’

‘Vanwege mijn voet,’ zei ik.

Hij schudde zijn hoofd. ‘Dat slaat nergens op,’ zei hij.

‘Vanwege... om wat ik heb gedaan waardoor die voet zo geworden is, wat dat dan ook wezen mag...’

Hij schudde zijn hoofd opnieuw. ‘Blijft idioot.’

Ik staarde hem aan. Idioot?

De begeleiders begonnen te roepen en iedereen stapte de wagons in. Voor de kerkklokken twaalf uur beierden, zette de trein zich in beweging.

We waren ontsnapt. Aan mam, aan Hitlers bommen, aan mijn gevangenis. Aan alles. Idioot of niet, ik was vrij.

Hoofdstuk 4

De treinreis was een drama. Natuurlijk. Anders dan ik vonden de meeste kinderen het helemaal niet fijn dat ze weggingen. Sommigen huilden, een werd misselijk en gaf over, ergens in een hoekje. De onderwijzeres die ons rijtuig onder haar hoede had, rende voortdurend zenuwachtig heen en weer om rotzooi op te ruimen en vechtende jongens uit elkaar te halen en voor de derde, tiende, honderdste keer te vertellen dat er echt geen toiletten aan boord waren en dat we het dus op moesten houden, voor hoelang wist zij ook niet omdat niemand wist waar we precies heen gingen, laat staan hoelang het nog zou duren.

Geen toiletten, niets te drinken en onze boterhammen waren allang op. Ik strooide suiker op Jamies hand, dat hij er als een kat vanaf likte. Aan de andere kant van de raampjes raasde de wereld voorbij, steeds sneller. Als ik mijn ogen ontspande, vloeiden de beelden ineen tot een streperig waas van kleuren. Ik merkte pas dat niet de wereld maar de trein bewoog als ik mijn blik op een vast punt buiten gericht hield en mijn hoofd razendsnel meebewoog.

Plotseling hield de bebouwing op en kwamen we in het groen. Overal groen. Fris, levendig, overweldigend groen dat doorliep tot aan de einder, waar de blauwe lucht begon. Ik staarde er verbijsterd naar. ‘Wat is dat?’

‘Gras,’ zei Jamie.

‘Gras?’ Hij wist wat dat was? In onze straat bestond geen gras, ook niet iets dat erop leek, voor zover ik wist. Groen kende ik van kleren en kool, niet van velden.

Jamie knikte. ‘Dat groeit op de grond. Lange stugge blaadjes, maar zacht, niet prikkelig. Bij de kerk groeit gras, op het kerkhof, rond de grafstenen. En bomen, zoals die daar.’ Hij wees.

Bomen waren groot en dun, als stengels selderij maar dan in reuzenformaat. Bovenaan iets dat op groene watten leek. ‘Ben jij op een kerkhof geweest? Wanneer dan?’ vroeg ik. Wat is een kerkhof? Dat had de volgende vraag kunnen zijn. Er was zoveel dat ik niet kende, eindeloos veel.

Jamie haalde zijn schouders op. ‘Bij de Saint Mary. We deden haasje-over bij de grafstenen. Tot de koster ons wegjoeg.’

Ik staarde naar het groen; het vervaagde tot een nevel. Ik was de halve nacht wakker gebleven, bang dat we ons zouden verslapen, en mijn oogleden begonnen zwaar te worden. Ze zakten dieper en dieper, tot Jamie fluisterde: ‘Ada. Ada, kijk!’

Naast ons probeerde een meisje op een paard de trein bij te houden. Ze zat op het paard, er bovenop, met haar benen aan weerszijden. In haar handen hield ze stukken touw, of iets dat daarop leek, die vastzaten aan het hoofd van dat paard. Ze lachte. Haar gezicht straalde en zelfs ik begreep dat het de bedoeling was dat ze boven op dat paard zat. Ze stuurde hem, gaf hem aanwijzingen. Ze reed op dat paard. En het ging hard.

Ik had bij ons in de straat weleens paarden gezien, maar die trokken karren. Ik wist niet dat je ze berijden kon. Dat ze zo snel konden zijn.

Het meisje leunde voorover, haar hoofd vlak bij de manen. Haar lippen bewogen, alsof ze iets riep. Haar benen bonkten tegen de flanken van het dier, dat nog sneller voorwaarts vloog, nog sneller, bruine benen die de aarde ranselden, glasheldere, opengesperde ogen. Ze joegen met de trein mee, volgden het spoor van de rails die zich langs hun veld slingerden.

Voor hen doemde een stenen muurtje op. Mijn mond viel open. Daar gingen ze bovenop knallen. Dat liep verkeerd af. Waarom stopte ze niet?

Ze sprongen. Ze sprongen over dat muurtje heen en bleven voortdenderen, terwijl de trein afboog en het veld achter zich liet.

Ineens was het of ik het voelen kon, dat rennen, die sprong. De souplesse, het zweven: mijn lichaam herkende het alsof ik zoiets honderden keren zelf had gedaan. Iets dat ik heerlijk vond om te doen. Ik tikte tegen het raampje. 'Dat ga ik ook doen,' zei ik.

Jamie lachte.

'Waarom niet?' zei ik tegen hem.

'Lopen gaat je al behoorlijk goed af,' zei hij.

Ik zei hem maar niet dat mijn voet zoveel pijn deed dat ik betwijfelde of ik dat ooit nog een keer zou doen. 'Ja,' zei ik. 'Dat klopt.'

Hoofdstuk 5

Naarmate de dag vorderde werd de situatie in de trein steeds beroerder. Dat kon ook niet anders. De trein stond een tijdlang stil, reed weer een eind verder, stopte opnieuw. De blakerende zon viel in bijna loodrechte stralen door de raampjes en de temperatuur in het rijtuig naderde het kookpunt, zo leek het. De kleintjes huilden. De groten vochten.

Eindelijk stopten we bij een perron, maar daar stond een norske vrouw die weigerde ons eruit te laten. Ze maakte ruzie met de hoofdonderwijzer, met de andere leerkrachten en zelfs met de man die de trein bestuurde. De onderwijzers vonden dat ze ons eruit moest laten, dat ze met de hand over haar hart moest strijken, maar de vrouw, die onophoudelijk met haar vingers op een klembord roffelde, week geen duimbreed. Ze droeg een militair uniform, maar dan met een rok. Haar gezicht leek van staal.

‘Zeventig moeders met kleine kinderen, dat was ons toegezegd,’ zei ze. ‘Niet tweehonderd schoolkinderen. Hier staat het.’

‘Het interesseert me geen lor wat er op dat papier van u staat,’ beet de hoofdonderwijzer haar toe.

De onderwijzeres die als begeleidster in ons rijtuig meereisde schudde haar hoofd en schoof de deur open. ‘Naar buiten jullie,’ zei ze tegen ons. ‘De toiletten zijn in het stationsgebouw en we zullen zien dat we wat te eten en drinken voor jullie regelen. Hup! Allemaal!’

Als een losgebroken kudde geiten buitelden we het perron op. Andere onderwijzers volgden haar voorbeeld en schoven de deuren van hun rijtuigen ook open.

De vrouw met het stalen smoelwerk begon met een verbeterd gezicht bevelen te blaffen waar niemand naar luisterde.

Zoveel opwinding en kabaal had ik nog nooit meegemaakt. Beter dan vuurwerk.

Jamie hielp me het balkon af. Ik was zo stijf als een plank en moest verschrikkelijk nodig plassen. ‘Laat me zien hoe je een toilet gebruikt,’ zei ik. Het klinkt gek, maar dit was mijn eerste echte wc. Thuis maakte iedereen gebruik van een toilet beneden in de hal, maar ik deed mijn behoefte boven op een emmer die door mam of Jamie werd geleegd.

‘Ik moet naar het jongenstoilet,’ zei Jamie.

‘Hoe bedoel je, jongenstoilet?’

‘Kijk maar.’ Hij wees naar twee deuren. En inderdaad, voor de ene stond een lange rij jongens, voor de andere een rij meisjes.

‘Oké. Hoe werkt het dan?’

‘Je plast en dan trek je door,’ legde hij uit.

‘Trekt door? Wat is dat? Hoe moet dat?’

‘Er zit een soort hendel. Die moet je naar beneden drukken.’

Ik wachtte op mijn beurt, ging naar binnen en vogelde uit hoe het allemaal werkte, inclusief het doortrekken. Er waren wasbakken en ik spatte water op mijn verhitte gezicht. Recht tegenover me stond een meisje, het groezeligste, vuilste kind dat ik ooit had gezien. Zij stond ook achter een wasbak, wat ik een beetje raar vond. Ik trok mijn wenkbrauwen op, zij deed me na.

Ineens besepte ik dat ik in een spiegel keek.

Mam had er ook een, hoog aan de muur, maar ik had nooit de moeite genomen om daarin te kijken. Nu keek ik wel en ik schrok. Ik had altijd aangenomen dat ik er ongeveer net zo uitzag als andere meisjes. Maar mijn haar was een bos klitten, niet glad en zacht als dat van hen. Mijn huid was bleker, melkwit, maar ook groezelig, zeker rond mijn nek. Onder de vale jurk, die ineens heel smoezelig en te klein oogde, zag ik de grauwe eeltplekken op mijn knieën.

Wat kon ik eraan doen? Ik haalde een keer diep adem en strompelde naar buiten. Jamie stond al te wachten. Ik bekeek hem anders dan voorheen, kritischer. Ook hij was vuiler dan de andere jongens. Zijn shirt was verwassen, onmogelijk te bepalen welke kleur het ooit had gehad. Zijn vingernagels hadden rouwranden.

‘We hadden in bad moeten gaan,’ zei ik.

Jamie schokschouderde. ‘Maakt niet uit.’

Maar dat deed het wel.

Als ik thuis uit het raam keek, de straat in, dan kon ik aan de overkant, drie panden verderop, de viswinkel zien. Daar werd iedere ochtend verse vis bezorgd die werd uitgestald op een platte, gekoelde steen. Vis bederft snel, zeker ’s zomers als het warm is. De vrouwen kozen er dan heel secuur de beste en meest verse vis tussenuit.

Zo ging het ook met ons, de kinderen. Vissen op een stenen plaat. De onderwijzers leidden ons de straat over, een groot stenen gebouw binnen, waar we op een lange rij ruggelings tegen de muur werden gezet. Mannen en vrouwen uit het dorp liepen keurend langs ons heen, keken wie er lief, leuk en gezond genoeg uitzag om mee naar huis te nemen.

Uit de uitdrukking op hun gezichten en hun woorden viel duidelijk op te maken dat de meesten van ons niet voldeden aan hun standaard.

‘Hemeltjelijf,’ zei een vrouw, die aan het haar van een van de meisjes had geroken en terugdeinsde. ‘Wat zijn ze smerig!’

‘Dat valt te wassen,’ zei de vrouw met de stalen smoel, die met het klembord in haar handen vanuit het midden van het vertrek de boel in goede banen leidde. ‘Er wordt ruimhartigheid van ons verwacht. Het zijn er meer dan we hadden verwacht, maar dit is onze bijdrage en daar gaan we ons niet aan onttrekken.’

‘Ik wil best een steentje bijdragen, maar je kunt toch niet van me verwachten dat ik straatratten opvang,’ wierp een oude man tegen. ‘Dit stelletje ziet eruit alsof ze in staat zijn ons bij het minste of geringste de strot af te bijten.’

‘Dit zijn kinderen,’ antwoordde de vrouw van staal. ‘Zij kunnen er ook niets aan doen dat ze er zo uitzien.’

Ik keek om me heen. Dorpsmeisjes liepen rond om kopjes thee uit te delen. Frisse, vrolijke meisjes met linten in het haar. Ze roken ook lekker, vast.

‘Kan zijn,’ zei een vrouw. ‘Maar het verschil met onze kinderen is wel erg groot, vind je niet?’

De vrouw van staal opende haar mond alsof ze dat wilde weerleggen, maar klapte hem zonder een woord ook weer dicht. Wat wij dan ook waren, het verschil met hun kinderen was groot, daar viel weinig tegen in te brengen.

‘Ada,’ fluisterde Jamie, ‘er is niemand die ons wil.’

Dat klopte. De zaal werd steeds leger. Het aantal overgebleven kinderen slonk snel. De onderwijzers duwden ons steeds weer naar elkaar toe en zeiden aardige dingen over ons.

De vrouw met het stalen smoelwerk drong aan bij de overgebleven dorpingen.

Een oude vrouw met zilverblauwe haren pakte Jamie bij zijn arm. ‘Dat meisje hoef ik niet, maar dit knaapje zal nog wel gaan.’

‘Dat valt tegen,’ zei ik. ‘Hij steelt als een raaf. Hij bijt. En zonder mij is de kans groot dat hij weer toevallen krijgt.’

De mond van de vrouw zakte open en vormde een geluidloze O. Ze schuifelde ervandoor en verdween uiteindelijk met het broertje van iemand anders.

Toen was het gedaan. Op Jamie en mij na stond er geen kind meer tegen de muur en behalve de onderwijzers en de vrouw van staal was de zaal leeg. Mam had gelijk gekregen. Niemand wilde ons. Wij waren de enigen die niet waren uitgekozen.

Hoofdstuk 6

‘Geen zorgen,’ zei de vrouw met de stalen smoel. Dat was waarschijnlijk de meest onzinnige geruststelling die ik ooit had gehoord. Ze trommelde met haar duimen op het klembord. ‘Ik weet een perfect plekje voor jullie.’

‘Aardige mensen?’ wilde Jamie weten.

‘Een alleenstaande vrouw,’ antwoordde de vrouw. ‘Erg aardig.’

Jamie schudde zijn hoofd. ‘Mam zegt dat aardige mensen ons niet moeten.’

De vrouw van staal trok een mondhoek op. ‘Zo aardig is ze ook weer niet,’ zei ze. ‘Maar dat doet er niet toe, ik ben verantwoordelijk voor de toewijzing en ze heeft niks te willen.’

Dat betekende dat deze vrouw gedwongen kon worden om ons op te nemen. Best. Ik verplaatste mijn gewicht van mijn slechte naar mijn goede voet en slaakte een zucht. Zolang ik stilstond was de pijn te harden, maar lopen was ondraaglijk.

‘Kun je nog wel lopen?’ vroeg de vrouw met de stalen smoel. ‘Wat is er met je voet gebeurd?’

‘Er is een bierwagen overheen gereden,’ zei ik, ‘maar het gaat wel.’

‘Heb je geen krukken? Waarom niet?’ vroeg ze.

Omdat ik geen idee had wat krukken betekende haalde ik mijn schouders op. Ik zette een paar passen, wilde naar de andere kant van de zaal lopen, maar mijn voet weigerde. Ik viel op de houten vloer. Ik beet op mijn lip om het niet uit te gillen van de pijn.

‘O, in vredesnaam,’ zei de vrouw met het stalen gezicht. Ze knielde neer. Ik had verwacht dat ze me de huid vol zou schelden en me overeind zou sleuren, maar in plaats daarvan sloeg ze haar armen om me heen en tilde me op. Dat was erger dan vallen. Ze droeg me. ‘Vooruit, opschieten!’ zei ze tegen Jamie.

Buiten deponeerde ze me op de achterbank van een auto. Een heuse auto. Jamie kroop er ook in en kwam naast me zitten, zijn ogen als schoteltjes. De vrouw sloeg het portier dicht en stapte in aan de bestuurderskant. Ze startte de motor. Ze draaide zich om en keek ons aan. ‘Het is een klein eindje,’ zei ze. ‘We zijn er zo.’

Jamie streek over het glimmende houten paneel onder het raampje naast hem. ‘Oké, hoor,’ zei hij met een grijns. ‘We hebben geen haast.’

Het huis leek verlaten, alsof het sliep.

Het stond aan het eind van een onverhard weggetje. Aan beide zijden van dat straatje stonden bomen. De kruinen raakten elkaar zodat het was of je door een groene tunnel vol schaduwen reed. Het huis zelf, dat wat naar achteren lag, baadde in een smalle strook zonlicht. De schoorsteen van rode baksteen was bedekt met klimop, dat ook op de gevel en rond de ramen groeide. Boven de voordeur, in dezelfde rode tint geverfd als de schoorsteen, was een overstek gebouwd. Onder de groene bladeren van de woekerende klimop schemerde het saaie grijs van de gevel. De gordijnen aan de binnenzijde waren dichtgeschoven en de deur zat potdicht.

De vrouw met het stalen gezicht klakte met haar tong, alsof ze ontstemd was. Ze bracht de auto tot stilstand en zette hem af. ‘Wacht hier,’ commandeerde ze.

Ze bonkte met haar vuist op de voordeur. Er gebeurde niets. ‘Mevrouw Smith!’ bulderde ze. Toen er na een tijdje nog steeds niets gebeurde, pakte ze de deurknop, draaide hem om en stapte naar binnen.

Ik gaf Jamie een hoofdknik. ‘Kijk eens of je wat kunt horen.’

Hij bleef een paar minuten bij de voordeur staan luisteren en kwam daarna terug. ‘Ze zijn aan het bekvechten,’ zei hij. ‘Die vrouw wil ons niet. Ze wist niet eens dat het oorlog was, zei ze.’

Dat die mevrouw Smith ons niet moest verbaasde me niet, maar dat ze niet wist dat het oorlog was, kon ik me nauwelijks voorstellen. Ze loog dat ze barstte of ze was zo dom als het achtereind van een varken.

Ik haalde mijn schouders op. ‘Dan gaan we ergens anders heen.’

Op het moment dat ik dat zei, veranderde alles. Rechts van het dromerige huis stak een goudkleurige pony zijn hoofd door de struiken en staarde me aan.

Het dier stond achter een laag, stenen muurtje. Over de neus liep een witte streep en het had donkerbruine ogen. Het spitste zijn oren en maakte een zacht, hinnikend geluidje.

Ik porde Jamie in zijn ribben en wees. Het was als een werkelijkheid geworden droom. In mijn buik voelde ik wat ik in de trein ook had gevoeld, toen ik naar dat galopperende paard en dat meisje keek.

Jamie fluisterde: ‘Is die van hier?’

Ik klauterde al van de achterbank. Als die pony niet van mevrouw Smith was, dan was hij van de burens. Ik wilde blijven. Ik probeerde een stap te zetten, maar mijn voet weigerde. Ik trok Jamie naar me toe. ‘Help me,’ zei ik.

‘Naar die pony?’

‘Nee. Naar dat huis.’ We stommelden het stenen trapje op, de rode voordeur door. Binnen was het schemerig en bedompt. Er hing een prikkelende geur. We stapten een kamer in die vol stond met eigenaardige, plompe meubels, allemaal gestoffeerd met een dikke, donkerpaarse stof. De muren en de vloer waren in donkere kleuren en patronen geschilderd. Op een van de donkerpaarse stoelen zat, stijf rechtop, een

bleke, magere vrouw, gekleed in een zwarte jurk. Tegenover haar zat de vrouw met de stalen smoel, al even stram rechtop. Mevrouw Smith, de bleke vrouw, had helderrode vlekken op haar wangen. Haar springerige haar viel als een warrige, gele wolk rond haar smalle gezicht. ‘Ik weet helemaal niets van die kinderen,’ zei ze.

‘Daar zul je ze hebben!’ zei de vrouw met het stalen smoelwerk. ‘Het meisje heeft haar voet geblesseerd. Kinderen, dit is mevrouw Smith, Susan Smith. Mevrouw Smith, dit zijn...’ Ze zweeg en keek ons verbouwereerd aan. De andere kinderen hadden naamkaartjes op gehad, wij niet. ‘Hoe heten jullie eigenlijk?’

Ik aarzelde. Ik zou een nieuwe naam kunnen hebben, hier. Elizabeth, bijvoorbeeld, net als de prinses. Ik kon mezelf Hitler noemen, als ik wilde. Niemand die het weten zou.

‘Ada en Jamie,’ zei Jamie.

‘Ada en Jamie hoe?’ vroeg de ijzeren vrouw. ‘Wat is jullie achternaam?’

‘Hitler,’ zei ik.

Jamie wierp me een stomverbaasde blik toe maar zei niets.

‘Niet zo impertinent,’ foeterde de ijzeren vrouw.

‘Ik weet niet wat dat betekent,’ zei ik, ‘dus dat kan ik niet.’

‘Dat betekent dat jullie niet Hitler heten,’ zei de vrouw. ‘Vertel mevrouw Smith maar eens hoe je dan wel heet.’

‘Smith,’ zei ik. ‘Ada en Jamie Smith.’

De ijzeren vrouw maakte een sissend geluidje tussen haar tanden. Het klonk geërgerd maar ook vermoeid. ‘O, werkelijk! Nou, best.’ Ze keerde zich naar mevrouw Smith. ‘Dat staat vast op een van de lijsten. Dat zoek ik nog wel uit. Maar ik moet gaan. Het was een lange dag.’ Ze stond op. Ik plantte me in de stoel die het dichtst bij de deur stond.

‘Dag hoor,’ zei ik tegen de vrouw met het stalen gezicht.

‘Mooie auto hebt u,’ zei Jamie.

‘Mooie boel is dit,’ zei mevrouw Smith. Ze stond op en liep de vrouw met het stalen gezicht na. Buiten bleven ze nog een tijdje staan kibbelen, maar ik wist al wie er aan het langste eind zou trekken. De vrouw met het stalen gezicht zou zich echt niet twee keer op een dag gewonnen geven.

En inderdaad, na een paar minuten scheurde de auto ervandoor. Mevrouw Smith beende met een van woede vertrokken gezicht en een vlammende blik de kamer weer in. ‘Ik weet helemaal niets van kinderen,’ zei ze.

Ik haalde mijn schouders op. Dat hoefde ook niet. Voor mij was nooit gezorgd, ik redde me wel. Maar ik zei niets.

Hoofdstuk 7

Mevrouw Smith vond een luis in mijn haar. Die had er niet gezeten voordat ik op de overvolle trein stapte, maar dat maakte voor haar reactie geen verschil. Met een schrille stem beval ze ons onmiddellijk in bad te gaan. Ze stond erop, geen gedraal. Ze staarde naar mijn voet. ‘Kom jij de trap wel op? Wat is er gebeurd?’

‘Overreden door een bierkar,’ zei ik. Mevrouw Smith knipperde een keer met haar ogen en huiverde. Ik ging op de trap zitten en werkte me op mijn gat naar boven, tree voor tree. Mevrouw Smith ging ons voor naar een hagelwit vertrek met een grote badkuip die ze vol liet lopen met warm water, rechtstreeks uit een kraan, wat fascinerend was, voor ze ons privacy gunde, zoals zij het uitdrukte. Wat dat dan ook was.

Er lag zeep en een stapel dikke handdoeken. Ik pakte een klein doekje, zeepte dat in en schrobde mijn gezicht en nek. Het gaf grijs af. Ik wreef zeep in Jamies haar en in het mijne en zette de kraan weer open om het uit te spoelen. Het was grandioos, dat bad. Na afloop hoefde het vuile water er niet uitgeschept te worden, zoals thuis, het liep vanzelf weg door een gat in de bodem van het bad.

Jamie keek me grijnzend aan, zijn kop half verscholen in een witte handdoek. Ik wikkelde een handdoek om me heen, voelde het water van mijn haren op mijn schouders druipen. ‘Chic hier,’ vond Jamie.

Ik knikte. Dit was een prima plek. Of mevrouw Smith een feeks was of niet interesseerde me eigenlijk niks. Wij waren wel wat gewend.

Mevrouw Smith klopte op de deur en vroeg waar we onze spullen gelaten hadden. Ik had geen idee wat ze bedoelde. Het eten dat we hadden meegenomen was op, de lege zak was achtergebleven in de trein.

‘Jullie andere kleren,’ zei ze. ‘Wat je net droeg kun je echt niet nog een keer aan.’

De andere kinderen in de trein hadden allemaal koffers en tassen bij zich gehad. Wij niet. Ik zei: ‘Dat zal wel moeten. We hebben niks anders.’

Ze deed de deur een stukje open en monsterde me van top tot teen. Ik stopte mijn rechtervoet achter mijn linker, maar het was al te laat. ‘Bierkar, mijn neus,’ zei ze snibbig, terwijl ze de deur verder opende. ‘Jij hebt een klompvoet. En je bloedt; de hele vloer zit eronder.’ Een hand zwaaide mijn richting op.

Ik dook weg.

Zij bevroor. ‘Ik was niet van plan je te slaan, hoor,’ zei ze. ‘Ik wilde je helpen.’

Vast. Omdat ze zo blij was dat ik haar vloer met bloed besmeurde.

Ze liet zich op haar knieën vallen en greep mijn mismaakte voet. Ik probeerde hem terug te trekken maar ze hield hem stevig vast. ‘Interessant,’ zei ze. ‘Koning Richard de Derde had een klompvoet. Ik heb er nog nooit een in het echt gezien.’

Ik dwong mijn gedachten naar de paardjes. De pony naast het huis, het paard dat naast de trein draafde. Mezelf, op de rug van de goudgele pony. Ik zocht de schuilplaats in mijn hoofd en schonk mezelf paarden om de aanraking van mevrouw Smith te kunnen verdragen.

‘Goed,’ zei ze. ‘Morgen gaan we naar de huisarts. Eens kijken wat we voor je kunnen doen.’

‘Die gaat daar heus niks aan doen,’ zei Jamie. ‘Aardige mensen hebben de schurft aan zo’n kromme poot.’

Mevrouw Smith lachte, kort en hees. ‘Dan heb je geluk. Ik ben niet zo aardig.’

Ze mocht dan misschien niet zo aardig zijn, ze poetste wel de vloer. Ze mocht dan niet zo aardig zijn, ze pakte wel mijn voet in witte lappen en gaf ons twee van haar eigen blouses om aan te trekken. Ze hingen tot over onze knieën. Ze kamde en knipte de klitten uit onze haren, een klus waar ze een eeuwigheid mee bezig was. Daarna maakte ze een grote pan roerei. ‘Dit is wat ik heb,’ zei ze. ‘Ik heb niet op jullie komst gerekend en ik heb nog geen boodschappen gedaan deze week.’

Dit was wat ze had, zei ze. Maar op het het droge brood zat boter, in de thee suiker. Het eiermengsel leek nog wat slijmerig, maar ik had zoveel honger dat ik alles naar binnen had gewerkt en het smaakte prima. Toen ik met een broodkorst mijn bord schoonveegde schepte ze nog een keer op. ‘Wat moet ik met jullie?’ vroeg ze.

Rare vraag was dat. ‘Niks,’ zei ik.

‘Ada zit altijd binnen,’ hielp Jamie.

‘Ik zorg voor hem,’ zei ik. ‘Dat hoeft u niet te doen.’

Mevrouw Smith fronste haar wenkbrauwen. ‘Hoe oud zijn jullie?’

Onwillekeurig kromp ik in elkaar bij die vraag. ‘Jamie is zes,’ zei ik. ‘Volgens mam. Hij moet naar school.’

‘Hij is wel erg klein voor een joch van zes,’ vond mevrouw Smith.

‘Dat zegt mam.’

‘En jij bent ouder, neem ik aan?’ ging ze verder. ‘Moet jij niet naar school, dan?’

Jamie zei: ‘Niet met die rottige voet.’

Mevrouw Smith snoof. ‘Die zit een heel eind van haar hoofd, hoor.’ Ze tikte met haar mes tegen de rand van haar bord. ‘Verjaardagen. Wanneer zijn die? Namen, achternaam? De echte, niet die Smith-nonsens.’

‘Ada en Jamie,’ zei ik. ‘Smith. Meer weet ik ook niet.’

Ze keek me onderzoekend aan. Ik loerde terug. Na een paar tellen werd haar blik zachter. ‘Meer weet je echt niet?’

Ik staarde naar het ei op mijn bord. ‘Ik heb het een keer gevraagd,’ zei ik. ‘Het deed er niet toe, zei mam.’

Mevrouw Smith ademende een keer diep in. ‘Goed dan,’ zei ze. ‘Jamie is zes. Jij bent ouder. Zullen we zeggen: negen?’

Ik kon niet opmaken of ze boos was of niet en haalde mijn schouders op. Negen was best. Ik kon tellen. Acht, negen, tien.

‘Ik schrijf jullie ouders wel,’ zei mevrouw Smith. ‘Lady Thornton heeft vast het adres en dan hoor ik het wel.’ Ze liet haar blik een moment op ons rusten. ‘Wat doet jullie vader?’

‘Niks,’ zei ik. ‘Hij is dood.’ Al jaren. Dood of verdwenen. Ik wist het niet. Soms, als ik mijn ogen dichtkneep en me concentreerde, meende ik dat ik me vaag iets van hem herinnerde, maar nooit meer dan een schim. Een lange man. Rustig, heel anders dan mam.

‘O,’ zei mevrouw Smith. ‘Dan schrijf ik jullie moeder wel.’

Mevrouw Smith mocht dan misschien niet zo aardig zijn, het bed dat ze ons gaf was zacht en schoon, gedekt met een soepele, dunne deken en een paar warmere, dikke daarbovenop. Ze schoof de gordijnen dicht en sloot het daglicht buiten. Ik was moe, verschrikkelijk moe.

‘Mevrouw,’ vroeg ik, ‘van wie is die pony?’ Ik moest het weten voor ik ging slapen.

Mevrouw Smith bleef even stilstaan, haar hand aan het gordijn. Ze keek uit het venster. ‘Hij heet Butter,’ zei ze. ‘Ik heb hem van Becky gekregen.’

‘Wie is Becky?’ wilde Jamie weten, maar op die vraag gaf ze geen antwoord.

Hoofdstuk 8

We sliepen een gat in de dag, tot de zon al halverwege de hemel stond. Mevrouw Smith sliep ook uit. Ik hoorde haar aan de andere kant van de gang snurken.

Ik nam Jamie mee naar beneden en gaf hem brood. Dat deed ik kruipend, zoals ik thuis ook altijd had gedaan. Niet dat ik niet wilde blijven lopen, maar kruipen was zoveel makkelijker.

De woonkamer had een achterdeur. Buiten bevond zich een kleine plaats, begrensd door een stenen muur. Daarachter lag een veel groter stuk grond, ook begrensd door een muurtje. De pony, Butter, stond op dat stuk land. Hij keek naar het huis, oren en ogen alert.

Ik glimlachte. Het leek of hij op me wachtte.

Jamie greep mijn arm en zei: ‘Jij mag niet naar buiten!’

Ik schudde zijn hand van me af. ‘Die tijd is voorbij,’ zei ik. ‘Hier kan ik gaan en staan waar ik wil.’

Hij maakte een afwijzend handgebaar. ‘Hoe weet je dat?’

Dat was mijn beloning, vond ik. Voor mijn moed. Omdat ik zo ver gelopen had, omdat ik was weggelopen. En ik zou blijven lopen. Ik kwam in de benen. Ik zou naar die pony lopen, verdorie.

Ik strompelde, klungelde. Alles deed pijn. De pony keek naar me. Ik bereikte het muurtje, ging erbovenop zitten, zwaaide mijn benen naar de andere kant. De pony stapte op me af, boog zijn nek, snuffelde aan mijn handen, duwde zijn kop tegen me aan. Ik sloeg mijn armen om zijn nek. Ik begreep hoe hij aan zijn naam kwam. In de warmte van de zon rook hij naar boter.

Ik wilde op hem rijden maar wist niet hoe. Zijn rug bevond zich een heel eind boven de grond. Daarbij had dat meisje dat ik had gezien een soort lussen gehad, iets om zich aan vast te houden. Ik liet me van het muurtje zakken, ging staan, hield me vast aan de nek van de pony en zette een paar voorzichtige passen aan zijn zij.

Het gras prikkelde onder mijn blote voeten. Vochtig voelde het, koel. De nattigheid sijpelde door het verband van mijn andere voet. De grond was zacht; het bewoog als je erop stapte. Sponzig, als vers brood. Om het veld stonden bomen, hun toppen zwaaiden zachtjes heen en weer in het licht van de zon. Vogels kwetterden. Ik wist wel iets over vogels, ze zaten ook bij ons in de straat, maar zoveel tegelijk had ik er nog nooit gehoord.

Bloemen. Er waren bloemen.

Jamie rende rondom het veld. Hij zong, mepte met een stok die hij had gevonden tegen wat hij ook maar tegenkwam. Butter liet zijn kop weer zakken, snuffelde aan mijn handen. Dacht hij dat ik iets voor hem meegenomen had? Had ik dat moeten doen? Wat vonden pony's lekker?

Zijn snuit voelde zacht en warm. Ik liet mijn handen over zijn nek glijden, naar zijn oren, de lange haren ertussen. Ik wreef over zijn hals, hij snoof en leunde lichtjes tegen me aan. Toen zette hij een pas bij me vandaan en begon weer te grazen.

Ik ging zitten, keek naar hem. Hij at alsof dat zijn levenswerk was, alsof hij zei: 'Niet dat ik honger heb, makker, maar ik moet verder, weet je.' Zijn staart sloeg van links naar rechts, zo nu en dan zette hij een pas om verser gras te zoeken.

Eerst zat ik naar hem te kijken, op een gegeven moment ging ik liggen – ik was stijf, heel stijf, en de zon was warm – en uiteindelijk viel ik in slaap. Toen ik wakker werd, stond mevrouw Smith over me heen gebogen.

'Jij bent verbrand,' zei ze. 'Je hebt veel te lang in de zon gelegen.'

Ik ging zitten, rekte me uit. Alles deed zeer. De huid op mijn blote benen was verkleurd, felroze. Het schrijnde, maar ik was wel gewend aan pijn.

'Heb jij geen trek?' vroeg ze. Het klonk geïrriteerd.

Ik knipperde met mijn ogen. Ik had zeker trek. Ik rammelde. Maar ook dat was ik wel gewend. Wat verwachtte ze van me? Hoopte ze dat ik trek had of juist niet?

'Waarom hebben jullie me vanochtend niet gewekt?' zei ze.

Haar wekken? Nooit van zijn leven. Ik was niet gek.

'Kom.' Ze stak haar hand uit. 'Het is al laat. Ik wil nog met jullie naar de huisarts en er moeten boodschappen gedaan worden.'

'Ik heb geen hulp nodig, hoor,' zei ik.

'Wat een onzin,' zei ze en ze hees me overeind.

Ik wilde mijn hand loswringen, maar mijn voet deed zoveel pijn dat ik me toch maar door haar naar het huis liet helpen. Jamie was al binnen. Hij zat aan de keukentafel bonen uit blik met toast te eten. Ik liet me op een stoel glijden. Mevrouw Smith schepte nog meer bonen op een bord. 'Je verband is al weer vuil,' constateerde ze.

Ik haalde een keer diep adem. Voor ik iets kon zeggen, deed Jamie zijn mond open. 'Ik heb nog tegen haar gezegd dat ze niet naar buiten mag.'

'Onzin.' Het klonk scherp. 'Natuurlijk mag ze wel naar buiten. Dat moet alleen anders. De schoenen die je gisteren droeg...'

'Die waren van mam,' zei ik.

'Ik had al gezien dat ze niet van jou zelf waren,' zei mevrouw Smith. 'En ik betwijfel of jij gewone schoenen kunt dragen.'

Ik schokschouderde.

‘We zien wel wat de dokter ervan zegt. Ik heb een taxi besteld om ons erheen te brengen en dan verzinnen we er wel iets op. Wen er maar niet aan, zo’n taxi. Dat doe ik zelden, daar heb ik echt het geld niet voor.’

Ik knikte. Dat leek me het beste.

Taxi bleek hetzelfde te betekenen als auto. Twee ritten in twee dagen. Onvoorstelbaar.

Wat een huisarts was wist ik wel, maar ik had er nog nooit een gezien. Deze had iets grappigs. Hij had bijvoorbeeld ronde stukjes glas voor zijn ogen. En een lange, witte jas, zoals de slager bij ons op de hoek. ‘Klim hier maar eens op,’ zei hij, terwijl hij met zijn vlakke hand op een hoog, houten bed klopte. Jamie hopte erop, mij lukte het niet. ‘Ah,’ zei de arts, met een schuin oog op mijn voet. Hij tilde me op.

Mam raakte me nooit aan, of het moest zijn om me een klap te verkopen. Jamie knuffelde wel, maar mij optillen deed hij natuurlijk niet. Hier werd ik constant aangeraakt. Dat beviel me niks. Helemaal niet.

De dokter porde in ons lijf, mat, woog en onderzocht ons. We moesten onze hemden uittrekken en hij drukte een koud, metalen ding tegen onze borst, met rubberen slangen die naar zijn oren gingen. Hij woelde door ons haar en bestudeerde de krabplekken op onze huid. ‘Krentenbaard,’ zei hij. Ik had geen idee wat hij bedoelde, maar mevrouw Smith haalde een klein notitieboekje uit haar zak en maakte een aantekening.

‘Ze zijn behoorlijk ondervoed,’ zei de dokter. ‘Begin van de Engelse ziekte bij het meisje. Veel zonlicht. Goed eten. Melk.’

‘Maar wat moet ik met hen?’ zei mevrouw Smith. ‘Ik weet niks van kinderen.’

‘Eten geven, in bad stoppen, zorgen dat ze voldoende slaap krijgen,’ zei de arts. ‘Net als puppy’s, moeilijker is het niet.’ Hij grijnsde. ‘Makkelijker dan paarden.’

‘Die paarden waren van Becky,’ bitste mevrouw Smith, ‘en honden heb ik nooit gehad.’

‘Wie is Becky?’ vroeg Jamie. Ik legde waarschuwend een vinger op mijn lippen.

‘En Ada’s voet?’ ging mevrouw Smith verder. ‘Wat doe ik daarmee?’

Ik stopte de voet onder mijn been. Mevrouw Smith tikte op mijn knie. ‘Laat zien,’ commandeerde ze.

Dat wilde ik niet. Niet opnieuw aangeraakt worden. De voet zat netjes ingepakt, weggestopt onder een dikke laag verband, en ik kon een beetje lopen. Dat vond ik mooi genoeg.

Mevrouw Smith trok mijn voet tevoorschijn. ‘Vooruit, stel je niet aan,’ zei ze.

De arts wikkelde het verband eraf. ‘Sjonge jonge,’ mompelde hij. Hij hield mijn voet in zijn handpalm, alsof hij hem woog. ‘Een niet behandelde klompvoet. Dat heb ik nog niet eerder gezien.’

‘Ik meende dat klompvoeten regelmatig voorkomen,’ zei mevrouw Smith.

‘O, zeker. Maar ze worden eigenlijk altijd kort na de geboorte behandeld. Succesvol behandeld.’

Mevrouw Smith zoog lucht in haar longen op een manier die ik niet kon thuisbrengen. ‘Maar waarom is...’ Ze keek me aan en haar stem stakte.

Succesvol behandeld, dacht ik. Mijn voet was niet succesvol behandeld. Het klonk alsof ik iets verkeerd had gedaan. Mam had altijd gezegd dat die voet mijn eigen schuld was. Ik had me altijd afgevraagd of dat waar was.

Klompvoet. Dat ging over mijn voet. Een klompvoet.

De arts duwde met zijn vinger in mijn klompvoet, draaide hem, staarde ernaar tot ik het niet meer aankon. Ik dacht aan Butter, aan zijn geur en warmte, aan het gevoel van de adem tegen mijn hand. Ik hoefde niet meer te zoeken naar een lege plek in mijn hoofd, ik kon gewoon aan Butter denken en dat was heel gemakkelijk.

‘Ada,’ zei mevrouw Smith. Het klonk hard. ‘Ada. Bij de les blijven. Dokter Graham heeft je een vraag gesteld.’ Ze tikte tegen mijn wangen. De arts had vers verband om mijn voet gewikkeld. Het was voorbij.

‘Heb je veel pijn?’ herhaalde hij zijn vraag.

Hoeveel was veel? Wat wilde hij horen? Ik haalde mijn schouders op.

‘Heb je begrepen wat hij zei, over een afspraak met een specialist?’ zei mevrouw Smith.

Ik staarde haar aan. Ze staarde terug.

‘Ja of nee?’

Ik schudde mijn hoofd.

Mevrouw Smith en de dokter Graham wisselden een blik. Ik had het gevoel dat ik constant de verkeerde antwoorden gaf.

‘Dokter Graham denkt dat een specialist jouw voet misschien opereren kan.’

Ik wist niet wat een specialist was. Ik wist niet wat ze bedoelden met opereren. Maar ik wist wel dat het beter was om geen vragen te stellen. ‘Oké,’ zei ik.

Mevrouw Smith glimlachte. ‘Klinkt eng, ik weet het, maar dat zou toch geweldig zijn. Ik ga je moeder meteen schrijven en om toestemming vragen. Maar ik kan me niet voorstellen dat ze bezwaar zal hebben. Voorlopig heeft dokter Graham een paar krukken voor je.’

Krukken waren lange houten stokken die je tijdens het lopen onder je oksels moest klemmen. Met een goede voet en de krukken hoefde je rottige voet, als je die had, de

grond niet eens te raken.

Krukken deden geen pijn.

De arts zei: ‘Zie je? Ik wist wel dat ze een glimlach in huis had,’ en mevrouw Smith schudde haar hoofd en zei: ‘Ik weet niet wat ik zie.’

De arts woonde midden in het dorp, vlakbij het station. Met die krukken had ik geen taxi meer nodig en we liepen de hoofdstraat in. Met mijn manke poot en al. Niemand die me tegenhield.

We gingen winkels binnen, haalden vlees en groenten en andere boodschappen. Ik ging mee naar binnen en niemand die me weer naar buiten stuurde. Op een zeker moment vroeg mevrouw Smith me zelfs: ‘Wil jij me even drie van die appels aangeven, Ada?’ Ik had er goed op gelet dat ik niks aanraakte, maar toen zij dat vroeg, nam ik aan dat het in orde zou zijn en deed wat ze van me vroeg. En het mocht. De winkelier keek niet eens naar me.

De winkels lagen zo vol met van alles en nog wat dat ik er duizelig van werd. Er was zoveel te zien. En ik kende niemand die zoveel kocht als mevrouw Smith, zoveel tegelijk. Ze betaalde ervoor ook. Meteen. Contact. Niks op de pof. Ik knikte naar Jamie en hij knikte terug. Mevrouw Smith was rijk.

Eenmaal op de stoep telde mevrouw Smith de munten die ze nog over had en slaakte een zucht. Ze leidde ons naar een groot stenen winkelpand. Binnen waren lange balies waar mensen achter stonden, verder viel er weinig te zien. Het was raden wat ze hier verkochten.

‘Wat is dit?’ wilde Jamie weten.

‘Een bank,’ zei mevrouw Smith. ‘Je bent vast wel eens in een bank geweest.’

Waarom ze dat dacht was me een raadsel. Ik had nog nooit van een bank gehoord. Mevrouw Smith krabbelde iets op een stukje papier en overhandigde dat aan een van de mannen achter zo’n balie. Hij telde geld uit en gaf dat aan haar. Gaf het. Zomaar.

‘Een geldwinkel,’ fluisterde Jamie met grote ogen.

Ik knikte. Zoiets hadden we in onze straat niet, echt niet.

We droegen onze eigen kleren weer, de kleren die we de dag ervoor aan hadden gehad – we konden moeilijk de straat op in de blouses van mevrouw Smith. Maar ze waren gewassen en we zagen er een stuk beter uit en we roken lekker, ook dat. Ze beende een winkel binnen waar overduidelijk kleding werd verkocht en zocht voor ons beiden twee sets nieuwe kleren uit en drie sets van iets dat ondergoed heette. Dat moesten we van nu af aan altijd dragen, zei ze. En sokken en schoenen. Voor Jamie en voor mij.

‘Ik heb schoenen,’ zei Jamie, met een schuin oog naar de stevige laarzen die zij uitkoos. ‘En Ada heeft geen schoenen nodig.’

Mevrouw Smith sloeg er geen acht op. De winkelier, een nare man met harige wenkbrauwen, zei: 'Niets dan ellende, die vluchtelingen, vindt u ook niet? Mijn vrouw is ze inmiddels spuugzat en wil ze weer naar huis sturen. Smerig volk, ratten die hun eigen nest bevuilen.'

Mevrouw Smith keek hem aan met een blik die hem, nadat hij eerst iets van een excuus had gepreveld, onmiddellijk de mond snoerde. Toen we de deur uitwandelden, had ik aan mijn goede linkervoet een schoen van bruin leer.

Een echte schoen. Voor mij.

Mevrouw Smith had een compleet paar moeten kopen. De man weigerde haar een losse te verkopen. De rechterschoen bungelde in een tas aan haar arm. 'Die bewaren we wel,' zei ze. 'Wie weet komt er een dag...'

Ik wist niet wat ze bedoelde, vroeg er ook niet naar. Ik voelde me moe worden, zelfs op die krukken, en wilde aan niets anders denken dan aan de wandeling naar huis. Maar Jamie danste voor ons uit, een brede glimlach om zijn lippen. 'Voor als ze jouw voet kunnen maken,' zei hij. 'Voor als ze hem kunnen maken!'

Ik glimlachte terug. Jamie was gestoord. Hopeloos.

Hoofdstuk 9

Iets anders dat mevrouw Smith kocht was een nieuwe buis voor haar radio. In onze straat waren ook mensen met een radio, dus ik wist wel wat dat was, maar ik had er nog nooit een van dichtbij gezien. Zoals gewoonlijk. Die van mevrouw Smith stond op een glanzend houten dressoir in de woonkamer. Zodra we die zaterdagmiddag thuiskwamen, maakte ze het toestel open, verving de kapotte buis voor de nieuwe, stak de stekker in het stopcontact en zette hem aan. Er kwamen stemmen uit, verward in een gesprek.

Mevrouw Smith zuchtte, reikte naar het apparaat en zette hem weer uit. ‘Ik wilde muziek,’ zei ze. ‘Over de oorlog krijgen we nog meer dan genoeg te horen, denk ik zo.’ Ze geeuwde en bleef daarna heel stil zitten.

Ik dacht aan het eten dat we hadden gekocht. Appels. Vlees. Ik stond op. ‘Zal ik thee zetten, mevrouw?’ vroeg ik, als hint. ‘Een paar boterhammen met worst erbij, misschien?’

Ze trok fronsend haar wenkbrauwen op. ‘Nee, natuurlijk niet.’

Ik ging teleurgesteld weer zitten. Ik had honger, al hadden we die dag al twee keer gegeten, het brood van die ochtend meegeteld.

‘Het is bijna etenstijd,’ zei mevrouw Smith. Ze wierp me een half glimlachje toe, maar zonder dat ze blij leek. Net als mam. ‘Ik maak zo wat te eten. Het is mijn taak om goed voor jullie te zorgen.’

Ja, vast.

Maar niet veel later stond ze op en maakte eten, warempel. Een avondmaal, en wat voor een. Ham. Gekookte aardappelen. Groene ronde balletjes die ze erwten noemde, uit een blik. Tomaten, zoals die ene die Jamie had gepikt, maar dan in dikke plakken gesneden. Brood zonder boter. Een feest van kleuren en vormen en geuren. Voor ik de sappige erwten plette tussen mijn kiezen liet ik ze eerst een poosje heen en weer rollen in mijn mond.

Dit avondeten was een wonder, dat was het. Al dat eten, alles in een keer op tafel gezet, maar Jamie was moe en dwars en liet het onaangeroerd. Behalve de ham. Ik had de neiging hem een enorme draai om zijn oren te geven. Warm eten, vlees. Mevrouw Smith had niet om ons gevraagd en had ons niet gewild, toch gaf ze ons te eten. En goed ook. Daar kwam bij dat ik een schoen gekregen had. Ze vond het dus goed dat ik naar buiten ging.

‘Laat hem maar,’ zei mevrouw Smith vermoeid, toen ik hem een standje wilde geven. Tegen Jamie zei ze: ‘Je mag niet opnieuw opscheppen voordat je in elk geval van alles wat er op je bord ligt iets gegeten hebt.’

Er hadden opgevouwen lappen stof op tafel gelegen, onder de vorken. Voor ze was gaan eten, had mevrouw Smith de hare opgevouwen op haar schoot gelegd en wij hadden haar voorbeeld gevolgd. Nu pakte Jamie de zijne en legde hem over zijn kop. ‘Ik wil ham,’ zei hij door de stof heen.

‘Je mag ham, maar eerst een hap van al het andere,’ zei mevrouw Smith. ‘Je mag best iets niet lekker vinden, maar niet als je het nog nooit geproefd hebt. En haal dat servet van je hoofd.’

Jamie smet zijn bord tegen de muur. Het spatte uiteen. Mevrouw Smith gilde.

Ik werkte Jamie tegen de grond. Griste een tomaat van de vloer en perste die tussen zijn lippen. Graaide een handvol erwten van de planken, proppte die in zijn mond, dwong hem te slikken. Hij kokhalsde, stikte bijna. Mevrouw Smith rukte me los.

‘Ada!’ zei ze. ‘Ada, hou op! Je doet hem pijn.’

Ik deed hem pijn, maar hij was degene die niet luisterde!

‘Bedtijd, Jamie!’ Mevrouw Smith greep hem bij een arm. ‘Eerst bad, dan bed!’ Ze trok hem overeind en duwde hem voor zich uit de trap op; hij gilde als een mager speenvarken.

Ik maak hem af, dacht ik. Als hij nog even zo doorgaat, maak ik hem af.

Ik grabbelde naar mijn krukken en kwam overeind. Ik raapte de scherven en etensresten van de vloer. Ik dweilde het water op dat ik had geknoeid toen ik mijn glas omstootte. Boven krijste Jamie. Mevrouw Smith deed hem in bad of was hem aan het villen, ik vond het allebei best.

Toen de rotzooi in de keuken was opgeruimd, liep ik de trap op. Eitje, met die krukken. Het krijzen was opgehouden. ‘Ik heb het bad weer vol laten lopen. Voor jou,’ zei mevrouw Smith. ‘Heb jij je bord leeggegeten?’

Ik knikte. Ik had nog steeds trek, maar mijn ingewanden gingen als een gek tekeer en ik kreeg geen hap meer door mijn keel.

Het water was warm, er was zeep, een handdoek. Schoon was ik al maar het warme water kalmeerde me. Nadat ik me had afgedroogd, trok ik nieuwe kleren aan, een pyjama, zoals het genoemd werd. Daar moest je in slapen. Een pyjamajasje en een broek, allebei blauw. De stof was zo zacht dat ik hem even tegen mijn wangen hield. Alles hier was zacht. Zacht en goed en eng. Thuis wist ik wie ik was, hier had ik geen idee.

Ik stapte de slaapkamer in en zag Jamie in elkaar gedoken in bed liggen. Hij snurkte. Mevrouw Smith zat naast hem te dommelen in een stoel. Maar aardig is ze niet, hield ik mezelf voor voordat ik in slaap viel.

Midden in de nacht werd ik met een schok wakker, net als wanneer mam gasten mee naar huis nam. Ik vloog overeind, trok de dekens strak om me heen. Ik hapte naar lucht, de adem gierde door mijn keel.

Ik hoorde de stem van mevrouw Smith. ‘Rustig maar, Ada. Rustig maar.’

Ik draaide me om. Ze zat nog altijd in de stoel, naast Jamies. Het maanlicht viel door een kier in de gordijnen. Haar gezicht bevond zich in de schaduw.

Mijn hart bonkte. Mijn hoofd tolde.

‘Rustig maar,’ herhaalde mevrouw Smith. ‘Heb je naar gedroomd?’

Had ik naar gedroomd? Ik wist het niet. Jamie lag naast me, zijn mond een eindje open, de ademhaling kalm en zachtjes.

‘Waren er bommen?’ vroeg ik.

Ze schudde haar hoofd. ‘Nee. Niks gehoord. Maar ik ben ook net wakker geworden.’ Ze hield haar pols in de baan maanlicht. ‘Na drieën. Het was niet de bedoeling om hier in slaap te vallen, maar ik heb het grootste deel van nacht al in deze stoel doorgebracht, geloof ik.’

Ik hoorde een glimlach. ‘Het is lang geleden dat ik goed geslapen heb. Niet meer sinds Becky stierf.’

Ik vroeg: ‘Wanneer is zij gestorven?’

Mevrouw Smith schraapte haar keel. ‘Drie jaar geleden. Volgende week dinsdag drie jaar geleden.’

Sliep ze al drie jaar lang slecht?

‘Deels de reden dat ik jullie niet wilde,’ ging ze verder. ‘Dat heeft niks met jullie te maken. In de herfst heb ik het nog zwaarder. Als de dagen steeds korter worden, dan... Nou ja, ’s winters ben ik ook niet op m’n best. Nooit geweest, ook niet toen ik jouw leeftijd had. Ik heb de pest aan duisternis, kou.’

Ik knikte. Ik had er ook een hekel aan. In de winter had ik altijd last van winterhanden en -voeten. Die zaten dan onder de kloven en blaren en dat jeukte en brandde als een gek. Ik vroeg: ‘Was Becky uw dochter?’

‘Mijn dochter?’ Mevrouw Smith moest lachen, hees en hard. ‘Nee. Mijn vriendin. Mijn beste vriendin. We hebben samen gestudeerd. Dit huis was van haar, ze heeft het me nagelaten.’

‘En Butter,’ zei ik. Ik herinnerde me wat ze had verteld.

‘Butter heeft ze me al lang voordat ze overleed gegeven. Ze hoopte dat ik van paarden zou gaan houden, liefst net zoveel als zichzelf. Maar de liefde is nooit overgeslagen.’

‘Hoe is ze doodgegaan?’ vroeg ik.

‘Longontsteking.’

Ik knikte. Het gesprekje met mevrouw Smith had me gekalmeerd. De paniek was weggeëbd. Ik liet de dekens los en ging weer liggen. ‘U kunt ook hier komen slapen,’ stelde ik voor. Jamie lag in het midden van het bed, aan haar kant was plek genoeg.

Ze schudde haar hoofd. ‘Nee, ik... ach, waarom ook niet. Voor deze ene keer.’ Ze kroop naast Jamie en trok de dekens over zich heen. Ik deed hetzelfde aan mijn kant en merkte opnieuw op hoe verrassend zacht het was, hoe warm.

Het eerste dat daarna weer tot me doordrong was een kamer vol zonlicht, het geluid van kerkklokken dat door de openstaande ramen viel en de stem van mevrouw Smith: ‘O Jamie... Je hebt in bed geplast.’

Dat gebeurde thuis nooit. Ik moest denken aan de zure winkelier die klaagde over bedplassende vluchtelingen en wierp mijn broertje een woedende blik toe. Hij barstte in tranen uit.

‘Geeft niks,’ zei mevrouw Smith, al keek ze ontstemd. ‘Dat kunnen we wassen. Maandag halen we een rubberen laken voor het geval het nog een keer misgaat.’

Ze moest voortdurend spullen kopen. Ik zei, vooral om mezelf gerust te stellen: ‘Gelukkig hebt u geld zat.’ Dat had ze, natuurlijk. Met dat dure huis en al dat eten, en dan die bank nog, waar ze het gewoon halen kon.

‘Helemaal niet,’ zei ze. ‘Ik leef van de verkoop van Becky’s hunters.’ Ze stond op en rekte zich uit. ‘Wat een herrie maken die klokken. Hebben we zo lang geslapen? Ik had jullie natuurlijk mee moeten nemen naar de kerk, zoals het hoort.’ Ze haalde haar schouders op. ‘Daar is het nu te laat voor.’

Beneden zette ze een pot thee. Ze vroeg Jamie de radio aan te zetten. Toen het ding was opgewarmd, klonk er een diepe, gedragen stem, langzaam en plechtig. Iets aan de klank maakte dat Jamie en ik onze oren spitsten. Mevrouw Smith kwam vanuit de keuken de kamer in en ging op het randje van een stoel zitten.

De Stem zei: ‘De Premier heeft er onlangs al op gezinspeeld, maar Engeland en Duitsland zijn nu daadwerkelijk in oorlog.’

De kerkklokken zwegen. Jamie zei: ‘Gaan ze ons nu bombarderen?’ Mevrouw Smith knikte: ‘Ja.’

Hoofdstuk 10

Tot aan die ochtend had ik geen moment meer gedacht aan bommen, alleen de nacht ervoor, toen ik wakker schrok. Maar bommen hoorden bij Londen. Dit, hier, het huis van mevrouw Smith, was daar ver vandaan. Toch voelde ik opnieuw die knoop in mijn maag. ‘Waarom zeggen ze dat het oorlog is?’ vroeg ik. ‘Dat was het toch al? Anders zaten we hier niet.’

‘De regering heeft de steden uit voorzorg laten evacueren,’ legde mevrouw Smith uit. ‘Ze wisten dat het oorlog zou worden, alleen niet precies wanneer.’

‘Maar als ze wisten dat het oorlog zou worden, hadden ze het toch tegen kunnen houden?’ zei ik.

Mevrouw Smith schudde haar hoofd. ‘Hitler houd je niet tegen, niet zonder te vechten. Maar maak je geen zorgen, Ada. Hier ben je veilig. Je moeder is vast en zeker ook in veiligheid en over een poosje kun je ongetwijfeld weer gewoon naar huis.’

De glimlach waarmee ze dat zei was niet echt en ik wist dat ze loog. Waarom, wist ik niet.

‘Ik hoop van niet.’ Het was eruit voor ik er erg in had. Wat ik daarna had willen zeggen, slikte ik vlug in.

Ik blijf liever hier...

Mevrouw Smith leek even van haar stuk gebracht. Ze opende haar mond om iets te zeggen, maar Jamie onderbrak haar. Hij begon te jammeren. ‘Ik wil naar huis,’ zei hij. ‘Ik wil geen oorlog. Ik wil geen bommen. Ik ben bang. Ik wil naar huis!’

De gedachte aan naar huis gaan alleen al gaf me het gevoel dat ik geen adem meer kon halen. Dat boezemde me meer angst in dan bommen. Wat bezielde Jamie?

Mevrouw Smith slaakte een zucht. Ze pakte haar zakdoek en veegde de tranen en het snot van Jamies wangen. ‘Ons wordt niet gevraagd wat we willen,’ zei ze. ‘Kom. We gaan een boterham eten.’

Na het ontbijt nestelde mevrouw Smith zich in de stoel naast de radio. Ze leek afwezig en treurig. ‘Mevrouw?’ zei ik. ‘Zijn de bombardementen al begonnen?’

Ze schudde haar hoofd. ‘Nog niet. In Londen zijn de sirenes wel gegaan, maar dat was alleen maar een oefening.’

Ik ging zitten op de rand van de stoel naast haar. De stem op de radio dreunde door. ‘Mevrouw?’ vroeg ik opnieuw. ‘Wat zijn hunters?’

Ze keek op, alsof ze wakker schrok. ‘Wat?’

Ik herhaalde de vraag. ‘U zei dat u leeft van de verkoop van Becky’s hunters,’ zei ik. Wat verkopen was wist ik. In onze straat zat een pandjeshuis en als er weinig werk was in de havens, verkochten vrouwen daar spullen.

‘Een hunter is een heel duur paardenras,’ zei ze. ‘Becky had er twee.’

‘Wij kunnen best wat minder eten,’ zei ik. ‘Jamie en ik. Dat zijn we wel gewend.’

Mevrouw Smith’ blik verhardde. ‘Geen sprake van,’ zei ze. Haar stem had een randje dat me deed slikken. ‘Breek jij je hoofdje daar nou maar niet over. Dat regel ik wel en anders doet lady Thornton dat. Voor jullie wordt gezorgd.’

‘Ja, maar –’

‘Niet druk om maken,’ zei ze. ‘Het is een prachtige dag. Heb jij ook geen zin even om lekker naar buiten te gaan?’

Jamie was al buiten. Ik knikte, pakte mijn krukken en stapte de achtertuin in. Aan de andere kant van het veld stond Butter te grazen. ‘Butter!’ riep ik, terwijl ik me over het muurtje liet glijden. Hij hief zijn hoofd maar bleef waar hij was.

Ik ging liggen. Zo’n weiland was fascinerend. Gras, zand, bloemen. Kleine vliegende insecten. Ik rolde me op mijn buik en streek met mijn vingers over de halmen, snoof, trok sprietjes uit de aarde. Boog mijn hoofd om een wit bloempje beter te kunnen bekijken.

Opeens voelde ik een adem in mijn nek. Ik rolde me lachend om. Ik verwachtte Jamie maar zag Butter. Hij snuffelde even aan mijn gezicht, stapte bij me vandaan en graasde verder. Ik keek naar zijn hoeven, naar de manier waarop hij zijn voeten bewoog, naar hoe zijn zwiepende staart de vliegen van zijn flanken joeg.

De zon stond hoog aan de hemel en zakte toen langzaam, het begon kil te worden. ‘Eten!’ riep mevrouw Smith vanuit de keuken. Toen ik binnenstapte, keek ze me met een schuin oog aan en zei: ‘Heb jij in de modder liggen wroeten?’

Ik begreep niet wat ze bedoelde.

‘Laat maar zitten,’ zei ze. ‘Kijk niet zo verschrikt. Dat wassen we er wel af.’

Jamie schreeuwde: ‘In bad? Alweer?’

‘Zitten en eten,’ zei mevrouw Smith. ‘Ja, alweer in bad. Hou er maar rekening mee dat jullie iedere avond in bad gaan zolang je hier bent.’

‘Iedere avond?’ Modder of niet, ik voelde me nu al schoner dan ik ooit geweest was.

‘Dat jullie vuil worden vind ik niet erg,’ zei mevrouw Smith, ‘maar ik wil geen vuil in mijn lakens.’

Jamie en ik keken om ons heen. Er waren hier tal van spullen waarvan we niet wisten hoe ze heetten. En kennelijk vond ze het dus toch wel erg dat we vuil werden, in elk geval een beetje. Toen zei ik: ‘Mevrouw? Wat zijn lakens?’

Lakens waren die dunne, witte dekens die op de bedden lagen.

Het avondeten bestond uit iets dat soep heette en in kommen werd geschonken. Je moest het van een lepel drinken in plaats van rechtstreeks uit de kom, wat ik maar omslachtig vond. Maar ik had honger en de soep was lekker zout en er zaten stukjes vlees in, dus ik at het zoals ons werd voorgedaan.

Jamie weigerde. Hij wilde niets eten.

‘Als jij met een lege maag naar bed wilt, dan mag dat,’ zei mevrouw Smith. ‘Maar er is alleen soep, niks anders.’

Dat was niet waar en dat wisten we best. In de voorraadkast lag van alles en nog wat. Maar Jamie was wel vaker met een lege maag naar bed gegaan. Daar ging hij niet dood aan.

Hij ging, duwde zijn gezicht in het kussen, hilde zich in slaap en werd de volgende ochtend wakker met een natte broek. Alweer. ‘Ik wil naar huis,’ zei hij. ‘Ik wil Billy White zien. Ik wil dat alles weer gewoon is, zoals altijd. Ik wil naar huis.’

Ik niet. Nooit meer. Ik was al een keer weggelopen en ik zou het opnieuw doen.

Hoofdstuk 11

De week daarna gebeurden er drie dingen. Allereerst deed mevrouw Smith overdag weinig anders dan slapen, of ze zat stil voor zich uit te staren. Die maandag maakte ze nog wel de maaltijden voor ons klaar, maar verder kwam er niets uit haar handen. De dag erna kwam ze haar bed niet eens uit. Ik had haar zien koken en wist hoe het fornuis werkte, dus ik maakte die dag het eten klaar voor Jamie en mijzelf.

Halverwege de middag zette ik thee voor mevrouw Smith. Jamie bracht het voor me naar boven en we gingen samen haar kamer in.

Ze lag op haar zij, wakker, naar de muur te staren. Haar ogen waren rood en dik. Ze leek verrast ons te zien. ‘Ik heb jullie laten barsten,’ zei ze zonder een vin te verroeren. ‘Ik heb lady Thornton gezegd dat ik niet in staat ben om voor kinderen te zorgen. Ik heb het haar nog gezegd.’

Ik zette de thee op het tafeltje naast het bed. ‘Alstublieft, mevrouw.’

Ze ging rechtop zitten. ‘Ik moet voor jullie zorgen,’ zei ze, ‘niet andersom.’ Ze nam een slokje. Er verschenen tranen in haar ogen. ‘Je hebt er suiker in gedaan,’ zei ze.

Zo dronk ze haar thee. Een schepje suiker, geen melk. Dat had ik zelf gezien. Ik knikte. ‘Ja, mevrouw.’ Ik zette me schrap, dook iets in elkaar, bang dat er een klap zou volgen. ‘Een beetje maar. Er is nog genoeg over. Ik heb zelf niks genomen.’ Jamie wel, maar dat zei ik niet.

‘Ik ga je heus niet slaan,’ zei ze. ‘Het zou prettig zijn als je dat nou eens in je oren knoopte. Ik verwaarloos jullie, maar ik zal je niet slaan en het maakt me niet uit wat je eet. Ik vind het attent van je dat je suiker in mijn thee hebt gedaan. Dat je me thee gebracht hebt, om te beginnen.’

‘Ja, mevrouw.’ Attent. Was dat goed of slecht?

Ze zuchtte. ‘En we hebben nog steeds niks van je moeder gehoord. Maar jullie heten Smith. Dat is jullie achternaam. Ik dacht echt dat jullie me voor de gek hielden, tot lady Thornton me dat vertelde.’

‘Ja, mevrouw.’

‘Door dat Hitler-gedoe.’

Ik draaide me om, wilde de kamer uit. Het was een drukke ochtend geweest en ik had zelf inmiddels ook trek. Een kopje thee zou er wel ingaan.

‘Het is een veel voorkomende naam,’ zei mevrouw Smith, ‘toch dacht ik dat jullie me voor de gek hielden.’

Ze bleef in bed, ook nadat de thee op was. Ik liet Jamie de kast plunderen en eten waar hij zin in had. Ik deed hetzelfde, al wist ik vrij zeker dat ik dat later zou moeten bezuren. Jamie mocht van mij het bad overslaan, maar zelf ging ik extra lang. Ik liet het bad zo vol lopen dat mijn benen gingen drijven. Ik trok de lakens van het bed zodat het niet erg zou zijn als Jamie opnieuw in zijn broek zou plassen en we sliepen als rozen.

De volgende ochtend stond mevrouw Smith op. Haar haren hingen als een bos geel hooi rond haar gezicht. ‘Ik ga proberen beter mijn best te doen,’ beloofde ze ons. ‘Dat van gisteren had met Becky te maken. Vandaag gaat het al een stuk beter.’

Ik haalde mijn schouders op. ‘Ik kan ook wel voor Jamie zorgen, hoor.’

‘Vast wel,’ zei mevrouw Smith. ‘Maar er moet ook iemand voor jou zorgen.’

Dat was het eerste. Het tweede was dat de Koninklijke Luchtmacht begon met de bouw van een vliegveld, aan de andere kant van de straat die langs Butters weiland liep. In drie dagen was het klaar, de landingsbaan, de barakken, de hele mikmak. Jamie was er niet weg te slaan. Hij sloop telkens weer het terrein op, tot een stramme officier hem op hoge poten terug kwam brengen bij mevrouw Smith, Jamies nek stevig tussen zijn vingers geklemd. ‘Hou hem thuis, mevrouw,’ zei hij streng. ‘Geen burgers op het vliegveld.’

Het derde was dat Billy Smith terug naar Londen ging.

Jamie had voortdurend gedreind dat hij Billy en zijn vrienden zo miste, maar ik had geen idee waar ik hen kon vinden en was niet van plan om op goed geluk de hele omgeving af te struinen. Ik had de slag met die krukken snel te pakken gekregen, lopen was het probleem niet, maar ik vond het fijn om Jamie voor mezelf te hebben. We brachten de dagen hoofdzakelijk buiten door. Op het erf stond een gebouw dat de stal heette, waar de paarden van Becky in gestaan hadden. Soms speelden we daar maar meestal zaten we in het weiland van Butter, wat ik heerlijk vond.

Op donderdag gingen we met zijn drieën het stadje in. Het had een tijd geduurd, maar nu waren we toch echt bijna door de voedselvoorraad heen. Het eerste dat we zagen waren Billy White, zijn moeder en zijn zusjes. Ze stonden bij het station op een trein te wachten.

‘Billy!’ schreeuwde Jamie. Hij rende op het gezinnetje af, een brede grijns op zijn gezicht. ‘Waar zitten jullie? Ik zit hier vlakbij, net –’

‘Mam is ons komen halen,’ viel Billy hem in de rede. ‘Wij gaan weer naar huis.’

Jamie keek hem niet begrijpend aan. ‘Maar Hitler dan?’ vroeg hij. ‘En de bommen?’

‘Tot dusver is er nog geen bom gevallen,’ zei Billy’s moeder. Ze had een arm rond haar jongste geslagen. Toen ik naar het meisje glimlachte, trok ze het kind dicht tegen zich aan, alsof mijn lamme poot besmettelijk was. ‘En ik kan er niet tegen, die kinderen zover bij mij vandaan,’ ging ze verder. ‘Dat voelt gewoon niet goed. We slepen elkaar er wel doorheen, denk ik.’ Ze keek me met een schuin oog aan. ‘Dus jij bent hier, Ada? Je moeder zei al dat jij ook weg was, maar eerlijk gezegd geloofde ik

het niet, al zag ik je niet meer bij dat raam.’ Ze bekeek me van top tot teen, in het bijzonder die teen, dat wil zeggen: mijn verbonden voet. Mevrouw Smith waste het verband. Het werd elke dag verschoond.

‘Ik ben niet achterlijk,’ zei ik. ‘Ik heb een klompvoet, meer niet.’

‘Hm... ik weet niet,’ zei Billy’s moeder. ‘Je moeder –’

‘Ik heb haar geschreven,’ zei mevrouw Smith, die achter ons kwam staan. ‘Maar misschien dat u de boodschap ook wel door kunt geven. De huisarts zegt –’

Billy viel haar in de rede. ‘Ik haat het hier,’ zei hij. ‘De mensen die ons in huis hebben genomen zijn zo gemeen!’

‘Ik haat het hier ook,’ zei Jamie. Hij draaide zich om. ‘Mag ik ook naar huis? Kunt u ons brengen?’

Mevrouw Smith schudde haar hoofd. Ze glimlachte, alsof ze dacht dat Jamie een grapje maakte. ‘Ik ben nooit in Londen geweest,’ zei ze. ‘Ik zou niet weten waar ik heen moest.’

‘Naar huis,’ drong Jamie aan.

‘Waar is Stephen?’ vroeg ik.

Billy’s moeder trok een mondhoek op. ‘Wilde niet mee,’ zei ze. ‘Heeft het in zijn bol, die.’ Ze keek me opnieuw raar aan. ‘Jij, onder de mensen... Ik sta d’r nog steeds van te kijken. Dacht dat ze jou in een gesticht hadden opgeborgen.’

Uit de manier waarop ze dat zei maakte ik op dat ze het beter had gevonden als ze me opgesloten hadden. De walging die doorklonk in haar stem schokte me. Ik had jarenlang vanachter mijn raam naar Billy’s moeder gezwaaid en ze zwaaide altijd terug. Ik dacht dat ze vriendelijk was. Dat ze me mocht. Een vergissing, kennelijk. Ik wist niet wat ik zeggen moest. Waar ik kijken moest. Haar aanblik verdroeg ik in elk geval niet meer.

De trein reed het station binnen en Billy’s moeder dreef haar kinderen het perron op. Jamie begon te janken. ‘Neem mij mee!’

Mevrouw Smith hield hem tegen. ‘Je moeder wil je hier,’ zei ze. ‘Voor jouw veiligheid.’

‘Ze mist me,’ zei Jamie. ‘En Ada zorgt wel voor me. Mama mist ons. Toch, Ada? Toch? Ze wil dat wij ook thuiskomen!’

Ik slikte. Misschien. Nu ik er niet meer was, moest ze zelf thee zetten. Misschien zou ze blij zijn me te zien nu ik kon lopen, zeker met die krukken. Misschien zou ze zich afvragen waarom ze daar zelf nooit op gekomen was.

Misschien zou ze zien dat ik niet gestoord was.

Maar misschien was ik dat wel. Misschien had ze een heel goede reden om me opgesloten te houden.

Een golf van duizeligheid spoelde over me heen. Denk aan Butter, hield ik mezelf paniekerig voor. Denk aan Butter, aan rijden op zijn rug.

Jamie was ondertussen steeds harder gaan schreeuwen. Hij schopte mevrouw Smith, hard. Hij probeerde zich los te rukken. ‘Billy!’ schreeuwde hij. ‘Neem me mee! Ik wil mee! Ik wil naar huis!’

Mevrouw Smith hield hem vast tot de trein vertrokken was.

‘Ik haat je,’ snikte Jamie met woest om zich heen maaiende armen en benen. ‘Ik haat je, ik haat je, ik haat je! Ik wil naar huis!’

Mevrouw Smith, gehuld in ijzig zwijgen, greep zijn pols en sleurde hem de straat over. ‘Kom, Ada,’ blafte ze kort. Ze keek niet achterom.

Jamie bleef snikken. Snot droop op zijn kin. ‘Ik haat je!’ huilde hij. ‘Ik haat je.’

‘Problemen?’ vroeg een kalme stem. Ik keek op. Het was de stem van de vrouw met de stalen smoel, die ons in haar auto had gezet. Naast haar stond een miniatuuruitgave van haarzelf, een meisje met een stalen smoel. Een van de meisjes met strikken die ons thee hadden gebracht.

Verrassend genoeg rolde mevrouw Smith alleen maar met haar ogen en schudde haar hoofd, alsof dat geschreeuw en gegil van Jamie haar koud lieten. ‘Een woedeaanval, meer niet,’ zei ze. ‘Hij zag zijn vriendje weggaan.’

De stalen vrouw keerde zich naar Jamie. ‘Stop met dat geschreeuw,’ zei ze kortaf. ‘Nu. Je jaagt iedereen de stuipen op het lijf.’

Jamie hield zijn mond. Hij keek om zich heen. ‘Wie dan?’

De stalen vrouw zei: ‘Bij wijze van spreken.’ Tegen mevrouw Smith zei ze: ‘Er zijn er al zeker een dozijn terug. Ik heb hun ouders keer op keer voorgehouden dat het niet veilig is. Londen gaat gebombardeerd worden. Heel onnadenkend en kortzichtig. Die simpele zielen kijken niet verder dan hun neus lang is, ze willen hun kinderen bij zich. Nu. Dat is belangrijker dan hun veiligheid op langere termijn.’

Simpele zielen. Net als ik. Misschien was iedereen bij ons in de straat wel gestoord.

De stalen vrouw wierp een blik op Jamie en mij. ‘Die van jou zien er in elk geval een stuk beter uit. Dat heb je goed gedaan.’

‘Dat stelt niks voor,’ zei mevrouw Smith. ‘Ik heb hen in schone kleren gestoken en eten voorgezet, meer niet.’ Ze had ook onze huiduitslag ingesmeerd met een stinkend goedje, maar dat vertelde ze er niet bij. Na enige aarzeling zei ze wel: ‘Als je ergens nog wat weggevertjes op de koop kunt tikken of iemand kent die kleren over heeft... Ik kan het me niet veroorloven voldoende wintergoed voor hen te kopen.’

De stalen dame haalde een klembord uit haar handtas. Vermoedelijk had ze zo’n ding ook bij zich als ze sliep. ‘Uiteraard,’ zei ze terwijl ze iets opschreef. ‘Ik ben bezig met de organisatie van een ophaaldienst voor tweedehandskleren. We verwachten

niet dat je alles van de toelage bekostigt. Ze hadden zelf... Nou ja, hoe dan ook. Het was de bedoeling dat ze meer bij zich hadden gehad. Dat begrijp je.'

Het meisje met de stalen smoel staaarde naar mijn ingezwachtelde voet. Ik boog me voorover en fluisterde: 'Dat is gisteren gebeurd. Onze pony is op mijn voet gaan staan.'

Het meisje kneep haar ogen samen. Ze fluisterde terug: 'Dat lieg je.'

Ik zei: 'We hebben een pony, hoor.'

Ze zei: 'Zoveel last heb je er niet van als een pony op je voet stapt. Dat is mij al zo vaak gebeurd.'

Daar had ik niet van terug. Ik wist niet wat ik daarop moest zeggen en stak daarom mijn tong naar haar uit. Zij ontblootte haar tanden, als een tijger. Grrr.

Mevrouw Smith vroeg ondertussen: 'Wat voor toelage?'

Het bleek dat ze een vergoeding kreeg om ons in huis te nemen. Negentien shilling per week. Bijna een pond! Als ze al niet rijk was geweest, dan was ze het nu. Ik ademde langzaam uit. Ik hoefde me niet druk meer te maken over hoeveel die schoenen gekost hadden of hoeveel ik en Jamie aten. Wat mam verdiende kwam niet in de buurt van negentien shilling per week. Jamie en ik konden eten zoveel we wilden.

'Dat wist je niet? Daar begrijp ik niks van,' zei de vrouw met het stalen gezicht. 'Ik heb je dat toch echt verteld...'

'O,' zei mevrouw Smith met een lachje. 'Ik heb geen woord gehoord van wat je allemaal zei.'

We liepen de straat weer in, Jamie nog steeds jammerend, maar een stuk zachter nu. 'Dat is drie pond en zestien shilling in de maand,' zei ik. 'U zou meer vluchtelingen als wij op moeten nemen. Dan werd u rijk.'

Mevrouw Smith trok een vies gezicht. 'Zo diep ben ik niet gezonken, Goddank.'

Hoofdstuk 12

Al die tijd had ik stiekem met Butter geoefend. Wat mevrouw Smith niet wist, kon ze me ook niet verbieden.

Op de dinsdag waarop zij in bed was gebleven, had ik voor het eerst op zijn rug gezeten. Ik had hem naar het muurtje geloodst en daar stil laten staan, daarna was ik erop geklommen, wiebelend zo zonder krukken, en had mijn slechte been als eerste over zijn rug geslagen. Ik had hem bij zijn manen gepakt en me omhoog gehesen, tot ik zat. Overal om me heen had ik zijn geur geroken, de warme vacht prikkelde de huid van mijn blote benen.

Hij had een paar stappen gezet, mijn heupen deinden vanzelf mee op zijn gang. Ik had me vastgehouden aan zijn manen om het evenwicht niet te verliezen. Ik had geprobeerd hem te sturen maar dat ging niet en het duurde maar even of hij had zijn hoofd gebogen en was gaan grazen. Dat had ik niet erg gevonden. Ik was het grootste deel van die ochtend op hem blijven zitten, tot ik zelf honger kreeg. Toen had ik me van hem af laten glijden en was zelf gaan eten.

De dag erna hadden mijn benen onvast aangevoeld. Ze hadden een hele tijd een houding aangenomen die ze niet gewend waren, helemaal gestrekt. Ook dat had ik niet erg gevonden. Lopen was erger.

Aan de stallen was een berging gebouwd. Hij was afgesloten geweest, maar Jamie had de sleutel gevonden onder een steen, vlak naast de deur. Binnen lagen allerlei spullen waarvan ik aannam dat ze voor de paarden van Becky waren geweest. Ik ging op zoek naar die lussen die ik had gezien bij dat paard dat naast de trein galoppeerde en vond kisten vol leren riemen, waarvan sommige aan elkaar vastzaten. Ik trok ze uit de kist en bestudeerde ze.

Als je een hoofdstel, dat leren tuig dat op het hoofd van een paard zit, verkeerd vastpakt, bij de neusriem of het bakstuk in plaats van bij het frontdeel bijvoorbeeld, dan zie je er met geen mogelijkheid aan af dat het ergens op een paard zou kunnen passen. Een kluwen van leer, meer is het niet. Ik had geen idee wat ik in mijn handen had. Ik zocht verder en vond een rechthoekig ding van papier, ergens weggestopt op een plank. Het stond vol woorden die ik niet begreep, maar ergens halverwege zag ik een tekeningetje van een paardenhoofd met een hoofdstel op. Ik vergelijk het met de leren riemen die ik gevonden had, tot ik in de gaten kreeg hoe het zat.

Die middag heb ik voor het eerst geprobeerd om Butter een hoofdstel om te doen. Ik moet een tuig hebben gebruikt dat voor een van Becky's grotere paarden bedoeld was. Het lukte me om het hoofdstel over Butters oren te krijgen, maar het bit

bungelde ergens ver onder zijn kin en het neusdeel hing om zijn neusgaten. Hij snoof en ging ervandoor, de teugels achter hem aan. Het kostte me met Jamies hulp de halve middag om hem weer te vangen.

Op donderdagmiddag, nadat we terugkwamen van boodschappen doen, heb ik een kleiner hoofdstel geprobeerd en dat ging gesmeerd. Butter kwam meteen naar me toe toen ik riep. Eerst gaf ik hem een brokje gedroogde pap, dat ik in mijn jaszak had gestopt. Daarna probeerde ik een ander hoofdstel en dat paste. De woorden kende ik nog niet – hoofdstel, bit, teugels, bakstuk, halsriem – maar nu wel. Dat papieren, rechthoekige ding met het plaatje van een paardenhoofd was een boek. Mijn eerste boek.

Maar goed, daar stond Butter dan, opgetuigd en wel, en ik naast hem. We waren er klaar voor. Toen ik op zijn rug klom, zuchtte hij een keer diep, boog zijn kop en begon te grazen. Ik gaf een ruk aan de teugels. Hij schrok, gooide zijn hoofd omhoog. Dat was beter. Ik porde hem met mijn hakken in zijn flanken, ik had al ontdekt dat hij daarmee in beweging kwam. Hij stapte naar voren. Ik trok een teugel en hij wendde. Ik trok aan beide teugels en hij stopte. Makkelijk zat, vond ik.

Ik schopte hem stevig in zijn flanken om hem te laten rennen. Hij boog zijn nek, bokte en smeed me over zijn hoofd. Ik landde plat op mijn rug in het gras.

Jamie rende op me af. ‘Ada! Leef je nog?’

Ik krabbelde overeind. ‘Helemaal.’

Ik klom weer op Butter en probeerde het nog een keertje. Dit keer hield ik zijn hoofd omhoog zodat hij niet kon bokken, niet echt, tenminste. Maar nu maakte hij een zijwaartse sprong en werkte me op die manier van zijn rug. Ik viel op mijn hoofd en was even draaierig.

‘Wil jij het een keer proberen?’ vroeg ik Jamie.

Hij schudde zijn hoofd. ‘Hoeft niet. Volgens mij vindt hij het niet leuk.’

Daar dacht ik een moment over na. Best kans dat Butter het op dat moment niet leuk vond, hij was eraan gewend om de hele dag te grazen. Maar later zou hij het wel leuk vinden. Later, als we samen over de vlakten zouden galopperen, over muurtjes zouden springen, dan zou hij het wel leuk vinden.

Ik vond het vanaf het eerste moment leuk. Bang om te vallen was ik niet. Leren rijden was net zoiets als leren lopen. Het deed pijn maar ik gaf niet op. Als mevrouw Smith zich al afvroeg waar die grasvlekken op mijn jurk en die scheur in de zoom vandaan kwamen, dan zei ze er niets van. Ze zuchtte een keer, zoals gewoonlijk, gooide de jurk in de wasmachine en repareerde de scheur met een glanzend, stalen ding dat op een tandenstoker leek en een eind draad.

‘Waarom maakt ze altijd dat geluid?’ wilde Jamie ’s avonds weten. Hij zuchtte zoals mevrouw Smith dat kon doen. Niet een geluid dat mam ooit maakte.

Ik haalde mijn schouders op. ‘Ze mag ons niet. Ze wilde ons niet, weet je nog?’ Ik deed mijn best om het haar niet al te moeilijk te maken en te voorkomen dat ze de IJzeren Dame zou vragen ons terug te nemen. Ik deed de afwas, liet Jamie helpen afdrogen. Ik schikte me in de dagelijkse routine van badden en haren borstelen en zorgde ervoor dat ook Jamie niet tegensputterde. Ik zorgde er zelfs voor dat hij het eten at dat hij niet kende, al had ik daar wel dreigementen voor nodig.

‘Hoelang moeten we hier nog blijven?’ wilde hij weten.

‘Geen idee,’ zei ik tegen hem. ‘Tot de oorlog voorbij is, misschien, of anders tot mam ons komt halen.’

‘Hoelang duurt de oorlog nog?’

‘Een paar weken, denk ik. Misschien langer.’

‘Ik wil naar huis,’ zei Jamie.

Dat zei hij keer op keer en het begon me de neusgaten uit te komen. Ik viel tegen hem uit. ‘Waarom?’ beet ik hem toe. Ik hield mijn stem gedempt maar voelde een woede waarvan ik niet wist dat ik hem in me had. ‘Zodat jij kunt doen en laten wat je wilt en ik helemaal niets meer? Zodat ik weer in m’n eentje in die kamer opgesloten zit?’

Zijn ronde ogen vulden zich met tranen. ‘Nee,’ zei hij fluisterend. ‘Jij mag best de baas over me spelen. En zij zal je echt niet meer opsluiten, niet nu je krukken hebt en zo.’

‘Thuis denkt iedereen dat ik niet goed snik ben, dat ik een of ander monster ben.’

‘Niet waar,’ zei Jamie, maar hij wendde zijn gezicht af. ‘Dat denken ze heus niet.’ Hij begon te huilen, smoorde zijn gesnik in het kussen. ‘Je hebt krukken!’ zei hij.

‘Daar wordt mijn voet niet anders van!’ zei ik. ‘Die blijft hetzelfde. Hij doet nog steeds pijn. Ik ben nog gewoon zoals ik was!’

Snikkend zei Jamie: ‘Thuis weet ik hoe alles heet.’

Ik wist wat hij bedoelde. Ook ik voelde me vaak overweldigd, bijvoorbeeld in een winkel die vol spullen lag die ik nooit eerder had gezien. ‘Thuis is niks,’ zei ik. ‘Jij had altijd honger, weet je nog?’

‘Niet waar,’ zei Jamie. ‘Ik had nooit honger. Nooit.’

Als dat al zo was, dan was het omdat ik hem mijn eten gaf. ‘Ik wel,’ zei ik. ‘Ik had honger en ik was alleen en ik zat opgesloten. En nu moet je doen wat ik zeg, wat er ook gebeurt. Jij moet hier blijven, bij mij. Ik ben degene die hier voor je zorgt.’

Het snikken bedaarde. Hij keek op, zijn bruine ogen nog vol tranen. Hij rolde zich op zijn rug en trok de dekens tot aan zijn kin. Ik lag plat op mijn rug en ademde de met clematisgeur verzadigde lucht in die door het raam naar binnen viel. De gordijnen wapperden tegen de vaalblauwe muren. Ik had geen honger. Ik viel in slaap.

Hoofdstuk 13

Bij het eerstvolgende bezoek aan het stadje zagen we een enorme poster, die op de bakstenen muur van het station was geplakt. Jamie stopte en keek ernaar. ‘Wat staat daar?’ vroeg hij.

Mevrouw Smith las hardop voor. Bij elk woord tikte ze ritmisch met haar vingers mee. ‘Uw moed, uw opgewektheid, uw vastberadenheid brengen ons de overwinning.’

‘Dat is raar,’ vond ik. ‘Het lijkt nu net alsof het aan ons is.’

Mevrouw Smith keek me aan en schoot in de lach. ‘Daar heb je gelijk in,’ zei ze.

‘Het zou “onze moed” moeten zijn,’ zei ik. ‘Onze moed, onze opgewektheid, onze vastberadenheid brengen ons de overwinning.’

‘Helemaal mee eens,’ zei mevrouw Smith. ‘Ik zal het ministerie van Oorlog een brief schrijven en voorstellen dat te veranderen.’

Ik wist niet zeker of ze dat nou meende of niet. Ik had er een hekel aan als ik haar niet goed kon peilen.

‘Je moet jou niet onderschatten, is het wel?’ ging ze verder.

Hoe moest ik dat weten? Ik fronste.

‘O, kom op, zuurpruim,’ zei ze, terwijl ze zacht mijn schouder aanraakte. ‘Help mij maar eens groenten uitzoeken.’

Jamie trok aan mijn mouw. Hij wees naar de overkant van de straat, waar Stephen White zich vasthield aan de arm van een stokoude man. Toen ik goed keek, zag ik dat het andersom was: de oude man hield zich aan Stephen vast.

‘Een vriend van je?’ vroeg mevrouw Smith.

‘Nee,’ zei ik. ‘Billy’s broer.’

Mevrouw Smith knikte. ‘Je mag hem gerust even gedag gaan zeggen, hoor.’

Het voelde gek, maar ik wilde graag weten waarom Stephen niet me de anderen mee naar huis was gegaan. Ik hinkebeende de straat over.

Stephen zag me. Hij stopte. De oude man, gedwongen om ook stil te staan, richtte zijn eigenaardig roomwitte ogen op mij.

Stephen gebaarde naar de krukken. ‘Goed,’ zei hij. ‘Die had je al veel eerder moeten hebben.’

Ik dacht aan de keer dat hij me naar het station droeg en mijn wangen begonnen te gloeien.

‘Wie is dat?’ blafte de oude man. ‘Tegen wie heb je het? Iemand die ik ken?’

Stephen schraapte zijn keel. ‘Dit is Ada,’ zei hij, ‘uit onze straat. Ada –’

De oude man viel hem nors in de rede. ‘Is dat hoe jij mensen aan elkaar voorstelt? Zo heb ik je dat niet geleerd!’

‘Nee, meneer.’ Stephen haalde een keer diep adem. ‘Meneer, mag ik u voorstellen aan mejuffrouw Ada Smith uit Londen. Ada, dit is kolonel Robert McPherson van het Britse leger. Gepensioneerd. Ik woon hier bij hem in.’

De oude man stak een hand uit. ‘En nu schud je mij de hand, mejuffrouw Smith,’ zei hij. ‘Als jij uit hetzelfde milieu komt als deze knaap, dan heeft niemand jou manieren geleerd. Je schudt me de hand en zegt: aangenaam kennis te maken, kolonel McPherson.’

Ik pakte zijn verschrompelde, droge hand. Hij klemde zijn vingers rond de mijne en bewoog mijn hand op en neer. ‘Nu zeg je: aangenaam kennis te maken, kolonel McPherson,’ beval hij.

‘Aangenaam kennis te maken, kolonel McPherson,’ zei ik gehoorzaam.

‘Het genoeg is mijnerzijds, mejuffrouw Ada Smith. U bent een vriend van Stephen, dan moet u beslist eens op de thee komen.’ Hij liet mijn hand los. Ik veegde hem af aan mijn rok. Niet omdat zijn hand smerig was – dat was hij niet – maar omdat het heel raar voelde om een vreemde zomaar aan te raken.

Stephen stond te grijnzen, alsof hij deze hele vertoning heel vermakelijk vond.

‘Waarom ben jij niet mee naar huis gegaan?’ wilde ik weten.

‘O,’ zei hij met een korte blik op kolonel McPherson. ‘Het leek mam beter dat ik nog een tijdje hier zou blijven.’

‘Niet waar,’ begon ik. ‘Jouw moeder zei –’

Stephen gaf me een stomp op mijn arm. Hard. Ik keek hem verwonderd aan. Hij knikte met zijn hoofd in de richting van de oude man, een waarschuwende frons op zijn voorhoofd. ‘Wat?’ vroeg ik.

‘Ik spreek je later,’ zei Stephen. ‘Later, oké?’

‘Oké,’ zei ik, nog steeds verbouwereerd.

Toen ik terug was aan de andere kant van de straat stonden Jamie en mevrouw Smith voor een ander aanplakbiljet. ‘Deze is beter,’ vond Jamie.

‘De vrijheid is in het geding,’ las mevrouw Smith voor. ‘Verdedig hem uit alle macht.’

Dat klonk inderdaad beter. ‘Wat is “geding”?’ vroeg ik.

‘Onzekerheid, druk, iets dat niet langer vanzelfsprekend is. De vrijheid staat onder druk.’

‘De vrijheid is in het geding,’ riep Jamie. Hij rende voor ons uit, wild zwaaiend met zijn armen. ‘Verdedig hem uit alle macht!’

‘En vrijheid? Wat is dat?’ Mevrouw Smith en ik liepen achter hem aan.

‘Dat is... ehm. Het recht om zelf beslissingen te nemen, zou ik zeggen,’ antwoordde mevrouw Smith. ‘Over je eigen leven.’

‘Zoals vanochtend, de beslissing om naar de stad te gaan?’

‘Meer zoiets als de keus om – ik weet niet – advocaat te worden, bijvoorbeeld. Later. Of lerares. De keus om in Wales te gaan wonen, als je dat wilt. Belangrijke beslissingen. Als Duitsland ons land bezet, zullen we vast nog wel boodschappen kunnen doen, maar veel andere beslissingen zullen we dan niet meer zomaar kunnen nemen, denk ik.’

Zoals gewoonlijk begreep ik weinig van wat ze zei, maar ik had weinig puf om er veel moeite voor te doen. ‘Stephen White woont bij een of andere ouwe brombeer,’ zei ik.

‘Ik zag het,’ zei mevrouw Smith. ‘De kolonel zag er breekbaar uit. Dat verraste me. Hij was een van Becky’s jachtvrienden, een van die types die jagen, schieten en vissen. Maar hij is oud geworden.’

‘Ik moest hem een hand geven.’ Ik rilde.

‘Dat zijn manieren,’ zei mevrouw Smith.

‘Dat zei hij ook.’

Mevrouw Smith grijnsde maar weer eens. Ik wist niet waarom. ‘Sceptisch kind,’ zei ze. Ik fronste. Ze pakte de punt van mijn vlecht en zwaaide die heen en weer. ‘Jouw moed, jouw opgewektheid, jouw vastberadenheid...’ Dat klopte niet. Mijn frons werd dieper. ‘...brengen jou de overwinning, liefje.’

We kwamen bij de groenteman. Jamie stond er al te wachten en hield de deur voor ons open. Ik zwiepte de staart buiten het bereik van mevrouw Smith. Ik nam me voor om voorlopig niet nog een keer naar de betekenis van een woord te vragen, woorden waren vermoeiend. Maar mevrouw Smith keek me aan en gaf toch antwoord op mijn vraag. ‘Overwinning,’ zei ze, ‘betekent vrede.’

Hoofdstuk 14

Een paar dagen later kwam de lerares langs die bij ons in de trein had gezeten. Ze liet weten dat de lessen zouden beginnen. Nergens in het stadje stond een pand dat groot genoeg was om de geëvacueerde kinderen onder te brengen, dus zouden we het bestaande schoolgebouw delen. De dorpskinderen kregen van acht tot twaalf les van hun eigen leerkrachten, de geëvacueerde kinderen van twaalf tot vijf van de leerkrachten die met hen waren meegekomen.

De onderwijzeres vertelde ons waar het schoolgebouw stond. ‘Dan zien we jou maandagmiddag,’ zei ze tegen Jamie, toen ze opstond om te vertrekken.

We zaten in de voorkamer van mevrouw Smith, weggezakt in de dikke paarse kussens van de stoelen en de sofa die daar stonden. Mevrouw Smith had voor thee gezorgd. Nu wierp ze de lerares een onderzoekend glimlachje toe en zei: ‘Ada toch ook, neem ik aan.’

Ik weet niet hoe ik keek, maar Jamies mond en die van de onderwijzeres viel open. Zij was de eerste die hem weer dichtklapte. ‘Ada staat niet op onze lijst,’ zei ze. ‘Dat heb ik u verteld toen ik u het adres van hun moeder gaf. Alleen Jamie staat geregistreerd.’

Jamie zei: ‘Ada mag niet naar buiten.’

Ik reageerde als door een wesp gestoken. ‘Wat een onzin! Dat geldt alleen in Londen en dat weet jij best.’

‘Maar niet naar school!’ zei Jamie.

Ik was nooit naar school geweest. Had er nooit over nagedacht, ook. Maar waarom niet? Ik had mijn krukken en zo ver was het niet.

Mevrouw Smith vond dat lijsten er niet toe deden. Die waren nooit volledig bovendien waren er al heel wat kinderen terug naar Londen gegaan. Er was plek genoeg.

‘Plek wel,’ zei de lerares langzaam, ‘maar is het ook zinvol?’ Ze stond op en nam een boek uit de boekenkast van mevrouw Smith. ‘Hier,’ zei ze, terwijl ze het opensloeg en mij voorhield. ‘Lees eens een stukje.’

Ik staarde naar de pagina’s, rijen tekens die dansten voor mijn ogen. Ik keek op. De lerares knikte. Mevrouw Smith kwam naar me toe en sloeg een arm om me heen. Ik probeerde me van haar los te maken, maar ze hield me vast.

‘Ziet u,’ zei de lerares zacht, ‘ze is niet leerbaar.’

Ik had geen idee wat leerbaar betekende. Ik wist niet of ik leerbaar was of niet.

‘Ze heeft nooit les gehad,’ zei mevrouw Smith. ‘Maar ze is allesbehalve dom. Ze verdient een kans.’

De lerares schudde haar hoofd. ‘We zouden de anderen tekortdoen.’

Ze vertrok. De deur viel met een zachte klik achter haar dicht. Mevrouw Smith pakte me bij mijn schouders. ‘Huil maar niet,’ zei ze. ‘Huil maar niet. Ze heeft ongelijk, ik weet dat jij wel kunt leren. Huil maar niet.’

Waarom zou ik huilen? Ik huilde nooit. Maar toen ik me loswong uit de greep van mevrouw Smith, welden er tranen in mijn ogen. Ze gleden langs mijn wangen. Waarom huilde ik? Ik wilde ergens tegenaan rammen, iets wegslijten, schreeuwen. Ik wilde weggalopperen op Butter, nooit meer stoppen. Ik wilde wegrennen, maar dat kon ik niet met die misvormde, lelijke, verschrikkelijke poot. Ik drukte mijn hoofd in een van de dikke paarse kussens op de sofa en hield het niet meer. Ik snikte het uit.

Ik was het zo beu om altijd maar alleen te zijn.

Mevrouw Smith kwam naast me zitten. Ze legde een hand op mijn rug. Ik kromp in elkaar, dook weg. ‘Geen zorgen,’ zei ze, haast alsof ze serieus om me gaf. ‘Dit deugt niet. Ze maken een vergissing. We vinden wel een andere manier.’

‘Ik weet dat jij niet dom bent,’ ging ze verder. ‘Domme mensen kunnen niet voor je broertje zorgen zoals jij dat altijd hebt gedaan. Domme mensen zijn niet half zo dapper als jij. Niet half zo sterk.’

Dom. Gestoord. Leerbaar. Attent. Woorden, anders niet. En ik had schoon genoeg van woorden die geen betekenis hadden.

Die avond, nadat we in bad waren geweest, stond mevrouw Smith ineens in de deuropening van onze slaapkamer, voor we in slaap vielen. Ze weifelde een moment. ‘Ik heb iets voor je meegebracht,’ zei ze. ‘Dit was mijn lievelingsboek, toen ik een meisje was. Mijn vader las me eruit voor, voor het slapen gaan. Het leek mij een goed idee om jullie voor te lezen.’

Ik draaide mijn hoofd af. Nog meer woorden. Maar Jamie vroeg: ‘Waarom, mevrouw?’

‘Ik zou willen dat jullie me niet steeds mevrouw noemen,’ zei ze, terwijl ze de stoel die aan Jamies kant van het bed stond dichterbij trok. ‘Ik heet Susan. Noem me Susan, alsjeblieft. Ik wil jullie voorlezen omdat ik denk dat je dat leuk zult vinden.’

Jamie zei: ‘Waarom zouden wij dat leuk vinden?’

Mevrouw Smith gaf daar geen antwoord op. Ze zei: ‘Dit boek heet: De Zwitserse familie Robinson. Luister.’ Ze schraapte haar keel en begon. ‘Noodweer had ons dagen aaneen heen en weer geslingerd. Een zesvoudige duisternis was neergedaald over een woeste en angstwekkende wereld...’

Ik drukte mijn hoofd dieper in het kussen. Haar zachte stem gonsde als een vlieg tegen de ruiten. Ik viel in slaap.

Maar de volgende ochtend galmden die eerste woorden in mijn hersenpan, tot ik er niet meer tegen kon. ‘Mevrouw?’ begon ik tijdens het ontbijt. ‘Wat betekent “Noodweer had ons dagen aaneen heen en weer geslingerd”?’

Mevrouw Smith keek me over de rand van haar theekopje aan. ‘Een storm,’ zei ze. ‘Je zit vast in een storm. Wind en regen en onweer, en als je op een schip zit, rol je heen en weer in de golven. De storm, het noodweer, slingert je dan heen en weer.’

Ik keek Jamie aan. ‘Dat gaat over ons,’ zei ik. ‘Heen en weer geslingerd. Door noodweer.’ Hij knikte.

Ik keerde me weer naar mevrouw Smith. ‘Wat betekent “leerbaar”?’

Ze schraapte haar keel. ‘Dat je leren kunt,’ zei ze. ‘In staat om naar school te gaan, om onderwijs te krijgen. Dat ben jij, Ada. Jij bent leerbaar. Heel leerbaar. Dat weet ik. Die juf had ongelijk.’

Er scheerde een vliegtuig over. Jamie sprong overeind. Nu het vliegveld klaar was hoorden en zagen we voortdurend vliegtuigen, maar Jamie kreeg er geen genoeg van. Ik stond ook op om naar buiten te gaan.

‘Ada,’ hield mevrouw Smith me tegen, ‘ik wil jou wel leren lezen. We kunnen deze ochtend beginnen, als je wilt.’

Ik schuifelde bij haar vandaan. ‘Nee, dank u,’ zei ik beleefd, zoals ze het me geleerd had. ‘Ik kijk liever naar de vliegtuigen.’

Ze schudde haar hoofd. ‘Dat is niet waar.’

‘En ik wil met Butter spelen.’

Mevrouw Smith boog zich voorover. ‘Jij kunt leren, Ada. Heel goed, zelfs. Luister niet naar mensen die niks van je weten. Luister naar jezelf, naar wat je over jezelf weet.’

Ik wist alleen wat ik vanachter een venster had geleerd. Ik wist niks. Haar woorden zeiden me niets: in staat, noodweer. Zelfs heel eenvoudige woorden niet. Zee. Wat was een zee? Op de Theems voeren schepen. Was een zee net zoiets als een rivier? Ik wist niks, helemaal niks.

‘Ik moet echt even bij de pony kijken,’ zei ik.

Ze zuchtte. ‘Wat jij wilt,’ zei ze en ze draaide zich om.

In de berging had ik een borstel gevonden die ik nu in lange halen over Butters goudgele vacht haalde. Stof en haren dansten door de lucht. Ik kon merken dat hij het prettig vond. ‘Lekker, hè?’ zei ik. ‘Zeker op de plekken waar het jeukt.’

Mijn huid jeukte lang zo erg niet meer. De stinkende lotion had de rauwe plekken gekalmeerd en nu mevrouw Smith iedere ochtend mijn haren borstelde, voelde ook

mijn hoofdhuid een stuk beter. Ze vlocht het zodat het niet in de war raakte en ik er geen last van had als het waaide. 's Avonds zaten er lang niet meer zoveel klitten in. Ze borstelde mij zoals ik Butter borstelde en dat was vreemd, hoe ik er ook over nadacht.

'Kijk!' gilte Jamie, wijzend naar de lucht. 'Da's een andere!' Hij rende het weiland door om het aanstormende vliegtuig beter te kunnen zien.

Ik reed twee keer met Butter het weiland rond, voor hij mij eraf gooide.

Tijdens de lunch zei mevrouw Smith dat ze Jamie deze eerste dag graag naar school wilde brengen. 'Red jij het even alleen, Ada?' vroeg ze. 'Of wil je mee?'

Ik schudde mijn hoofd. Ik meed die school het liefst zoveel mogelijk. Dat bleek een gelukkige beslissing. Mevrouw Smith en Jamie hadden hun hielen nog niet gelicht of ik zat al op Butters rug, waardoor ik erbij was toen dat onbekende paard met een sprong in ons weiland belandde.

Hoofdstuk 15

Het ging zo. Ik liet Butter rondjes lopen, oefende met draaien en bochten maken, toen ik vanaf de straat het geluid van naderende hoefslagen hoorde. Ik stopte, keek om, maar kon nog niks zien door de bomen. Er steeg een vliegtuig op dat vlak over ons heen scheerde op het moment dat ik een ruiter en een paard zag. Butter trok zich niets van dat vliegtuig aan – hij zag en hoorde er inmiddels elke dag tientallen opstijgen – maar dat andere paard, een groot bruin beest, schrok en steigerde. De ruiter trok de teugels stevig aan om te voorkomen dat hij op hol zou slaan, maar hij steigerde opnieuw en sprong naar voren, de weg af, de berm in. Bijna ramde hij met zijn borst de stenen muur rond het weiland. De ruiter danste los in het zadel en het paard maakte in paniek een wilde sprong over het muurtje. De ruiter tuimelde zijwaarts van het zadel en verdween uit het oog.

Het onbekende paard galoppeerde recht op Butter af, de teugels woest wapperend achter zich aan, de stijgbeugels ranselden zijn flanken. Butter schrok nu ook, tolde om zijn as en kieperde mij van zijn rug. Beide paarden stoven naar de andere kant van het weiland. Ze bleven een tijdlang galopperen, de mafketels, maar ik lette er al niet meer op. Ik rende zo snel mijn kromme poot dat toeliet in de richting vanwaar de ruiter verdwenen was. Ik had haar op het allerlaatst herkend: het meisje met de stalen smoel. Het meisje dat me op mijn nummer had gezet.

Ze lag in de berm, op haar buik tussen het onkruid, het gezicht in de aarde. Op het moment dat ik me op het muurtje hees, rolde zij zich met knipperende ogen op haar rug. Ze sloeg haar ogen op en liet een serie vloeken en verwensingen los die je anders alleen in de havens hoorde. Of in onze straat. Ze eindigde met: ‘Ik haat die stomme rotknol!’

Rot was een woord dat Jamie en ik van mevrouw Smith niet zouden mogen gebruiken. Dat was een lelijk woord, vond zij, erg lelijk.

‘Ik haat dat beest,’ herhaalde ze, terwijl ze mij aankeek.

‘Heb jij je pijn gedaan?’

Ze probeerde te gaan zitten, maar liet zich terugvallen. Ze knikte. ‘Duizelig,’ zei ze. ‘En mijn schouder doet heel erg pijn. Ik wed dat ik mijn sleutelbeen gebroken heb.’ Ze voelde aan een plek onder haar hals en kromp in elkaar. ‘Mijn moeder heeft dat van haar vorig jaar gebroken. Tijdens de jacht. Zo gebeurd. Waar is dat rotbeest?’

Ik keek over het muurtje. ‘Dat staat te grazen naast de pony. Alsof er niks gebeurd is.’

Langzaam hees ze zich overeind, tot ze rechtop zat. ‘Tuurlijk. Ik haat dat beest. Hij is eigenlijk van mijn broer.’ Ze wilde gaan staan, slaakte een kreet en liet zich met een bons weer op haar billen vallen. Haar gezicht werd bleek, daarna bijna grijs. Wonderlijk.

‘Je kunt beter nog even blijven zitten,’ zei ik. Ik ging het paard halen. Zijn rechtervoet zat verstrengeld in de teugels, maar verder leek hem niets te mankeren en hij bleef rustig staan terwijl ik hem losmaakte. Hij was groter dan Butter, veel mooier ook – een prachtig glanzende vacht, lange, elegante benen. Hij snuffelde aan mijn handen zoals Butter dat ook vaak deed. ‘Helaas, niks te halen,’ zei ik tegen hem.

Ik pakte zijn halster vast en wilde naar het meisje toe lopen, maar mijn voet deed pijn en hij was zo mooi; ik sloeg de teugels over zijn hoofd, zette mijn goede voet in de linkerstijgbeugel en hees mezelf op zijn rug.

Het zadel zat heerlijk, zacht en stevig, heel anders dan het losse geschommel op Butters rug. Mijn kromme voet kreeg ik niet in een stijgbeugel maar mijn goede wel en dat was heel prettig. Ik nam de teugels en het paard boog elegant zijn nek.

Ik schopte hem met mijn hielen. Het sierlijke beest sloeg bijna op hol. Mijn fout. Dit paard reageerde kennelijk op veel rustiger signalen dan Butter deed. Ik hield hem in en gebruikte mijn benen, heel voorzichtig. Hij stapte voorwaarts, een lange, verende gang.

Het meisje was inmiddels overeind gekomen en stond tegen de muur geleund. Ze riep: ‘Naar de andere kant, via de ingang.’

Ik had een beter idee. Het dier was het weiland in gesprongen, dan moest het ook andersom kunnen. Ik tikte mijn hielen tegen zijn flanken. Hij sprong naar voren, maakte een paar enorme, deinende passen en zette een soepele galop in. Ik stuurde hem recht op de muur af. Met een grote sprong zeilde hij er ruim overheen. Hij vloog. Ik ook. Ik hield me met twee handen vast aan zijn manen, zette me schrap in het zadel en landde heelhuids aan de andere kant. Ik lachte.

‘Opschepper,’ zei het meisje, maar zij lachte ook. ‘Mazzel dat er niet weer een vliegtuig overkwam.’

‘Zeker mazzel,’ beaamde ik. ‘Kun jij rijden, denk je?’

Ze probeerde haar rechterarm maar kromp bij de minste beweging in elkaar. ‘Ik hou hem nooit,’ zei ze. ‘Niet met een hand. En mijn hoofd doet verrekte pijn. Kan ik bij jou achterop?’

Ik schoof naar voren. Het zadel was groot genoeg. Ik wipte mijn voet uit de stijgbeugel en hielp haar het paard op. ‘Neem jij die voetdingen maar,’ zei ik.

Ze sloeg haar goede arm om mijn middel. ‘Stijgbeugels, die voetdingen heten stijgbeugels,’ zei ze, terwijl ze haar voeten erin zette. ‘Rij maar in de richting waar ik vandaan kwam. Stappen, alsjeblieft. Ik heb het gevoel dat er iemand een bijl in mijn hoofd heeft gezet. Draven wordt mijn dood.’

Ze heette Margaret. Haar moeder was de voorzitter van de Vrijwillige Vrouwenbond, waarmee ze ook de leiding over het evacuatieprogramma had. ‘Maar dat is lang niet alles,’ vertelde Margaret verder. ‘Ze is constant bezig met oorlogswerk. Zoveel mogelijk, dan heeft ze minder tijd om zich zorgen te maken om Jonathan. Alsof ze hoogstpersoonlijk de oorlog wil winnen voor hij moet gaan vechten.’ Jonathan, Margarets broer, volgde een vliegersopleiding op een andere luchtmachtbasis, daar ver vandaan. Hij was gestopt met zijn opleiding aan Oxford om piloot te worden, vertelde Margaret.

‘Jij praat net als onze evacuees,’ vond ze. ‘Met datzelfde malle accent.’

Ik zei: ‘Ik vind dat jullie mal praten.’

Ze lachte. ‘Ja, dat zal. Maar jij rijdt. Onze evacuees, de evacuees die bij ons wonen bedoel ik, zijn als de dood voor paarden. Waar heb je dat geleerd? In Londen?’

‘Nee. Hier. Ik heb het mezelf geleerd.’

‘O? Nou, je doet het niet slecht.’

‘Koud kunstje op zo’n duur paard. Dat kan iedereen,’ zei ik. ‘Onze pony gooit me er elke dag weet-ik-hoe-vaak af.’

‘Pony’s zijn krenge,’ antwoordde ze. ‘Gemene bliksems. Wat die van mij niet allemaal uitvreet.’

Haar broer had een hunter en haar moeder wilde dat hij regelmatig bereden werd. Dat moest zij doen. ‘Tot school weer begint,’ zei ze. ‘Dat zou vorige week eigenlijk al, maar ze verhuizen de boel, ik neem aan in verband met de evacuaties, dus we beginnen later. Maar ik haat dit paard, echt. En hij mij. Zo mak als een lam voor iedereen, maar niet voor mij. Mam gelooft me niet en hij is nog erger als-ie alleen is. Hij verrekt het om met mijn merrie te lopen, dus ik ben iedere dag een uur met hem aan het vechten. De staljongens zijn er allemaal vandoor, het leger in, Grimes is overwerkt, dus ik mag het alleen opknappen.’

Al het geklets, waarvan ik hooguit de helft begreep, leek haar ineens te veel te worden. Ze leunde tegen mijn schouder. ‘Gaat het?’ vroeg ik.

‘Niet echt,’ zei ze. ‘Ik ben misselijk.’

Het paard sloeg een hoek om. Ik hoopte maar dat het dier wist waar het heen moest. Daar leek het wel op en Margaret gaf geen signaal dat we verkeerd gingen.

Plotseling voelde ik haar wegglijden. Liever had ik achter haar gezeten, om haar vast te kunnen houden. ‘Maggie?’ zei ik. In onze straat woonde ook een Margaret en die werd door iedereen Maggie genoemd. ‘Hou je vast, Maggie.’

Ik pakte haar hand, trok die dicht om mijn middel. Ze legde haar hoofd tussen mijn schouderbladen en mompelde iets onverstaanbaars. Ik deed mijn uiterste best om ervoor te zorgen dat het paard stevig doorliep zonder te veel heen en weer te schommelen. Ik had geen idee hoe ver we moesten.

‘M’n moeder houdt meer van Jonathan dan van mij,’ zei Maggie, iets luider nu. ‘Ze heeft het niet zo op meisjes. Voor hem doet ze alles, voor mij is ze heel streng.’

‘Die van mij net zo,’ zei ik. ‘Gek op mijn broertje, maar mij mag ze niet. Om mijn voet.’

Ik voelde dat ze voorover boog om mijn voet te kunnen zien. Ik was blij dat hij ingepakt zat. Ze wankelde opnieuw. ‘Voorzichtig,’ waarschuwde ik.

‘Hm,’ zei ze.

‘Er is een bierkar overheen gereden,’ zei ik.

‘O,’ zei Maggie. ‘Raar om dan rottig tegen jou te doen.’

Het paard kloste verder. Maggies hoofd bonkte tegen mijn schouder. ‘Geen bierkar,’ zei ik na een poosje. ‘Ik heb een klompvoet.’ Dat was het woord dat de dokter ervoor gebruikt had.

‘Ah. Klompvoet.’ Het klonk sloom. ‘Weleens van gehoord, ja. Wij hadden een keer een veulen met een klompvoet.’

Het paard sloeg opnieuw af en stapte een lange, met steentjes en zand verharde laan op. Aan weerszijden stond een kaarsrechte bomenrij. Hij versnelde zijn pas, zijn hoofd deinde bij elke stap sierlijk op en neer. Maggie kreunde. ‘Ik moet kotsen,’ zei ze.

‘Niet op het paard,’ waarschuwde ik.

‘Hm,’ zei ze weer en ze boog zich opzij en gaf over. Het merendeel kwam naast het zadel op de grond terecht. Ze viel er bijna af. Ik greep haar beet. Het paard leek ongeduldig, zwaaide zijn hoofd steeds wilder op en neer.

‘Altijd blijer op de terugweg,’ mompelde Maggie. ‘Rotbeest.’

‘Wat is een veulen?’ wilde ik weten.

‘Wat? O. Een babypaard. We hadden er een keer eentje met een klompvoet. Zo noemde Grimes het.’ Ze schoof opnieuw zijwaarts. ‘Ik voel me hondsberoerd...’

Ik probeerde me er een voorstelling van te maken. Een paard met een gedraaide hoof. Butter had lange, gekrulde hoeven, maar niet gedraaid. Wat gebeurt er met een paard dat niet lopen kan? Er bestaan geen krukken voor paarden. Toch?

‘Is dat veulen dood gegaan?’

‘Wat? O, dat paardje. Met die klompvoet. Nee. Grimes heeft het verholpen. Grimes en de hoefsmid.’

De bomen weken en voor ons doemde een enorm stenen bouwwerk op, net zo groot als wat ik me voorstelde bij de pakhuizen in de haven. Zo groot als het station van Londen. Heel vreemd. Wat het ook was, een huis kon het niet zijn.

Ik probeerde het paard in te tomen, maar hij schudde zijn hoofd. Hij zwaaide hij af en liep om het pand heen, naar iets dat zelfs ik herkende als een stal.

Een oudere man kwam half hinkend op ons afsnellen. Grimes, naar ik aannam. ‘Wat is er gebeurd?’ vroeg hij.

‘Maggie is gevallen,’ vertelde ik hem. Ze liet zich zijwaarts van de rug van de hunter in zijn armen glijden. Hij wankelde maar hield haar vast. ‘Op haar hoofd,’ zei ik. ‘Ze heeft ook haar schouders pijn gedaan.’

Grimes knikte. ‘Blijf jij even bij het paard? Dan help ik haar het huis in.’

‘Oké.’ Ik knikte. Ik probeerde mijn stem net zo te laten klinken als die van Maggie. Grimes had een klompvoet bij een paard verholpen. Een klompvoet. Hoe had-ie dat gedaan?

Hij droeg Maggie in de richting van dat enorme bouwwerk. Ik steeg af – het was een heel eind naar de grond – en keek om me heen. Ik zag stallen, net zulke als bij mevrouw Smith maar dan veel meer en mooier en hier waren ze bijna allemaal bezet. Over de halve deuren stonden paarden me aan te kijken, de oren gespitst. Sommige briesten zacht.

Ik leidde het paard van Maggies broer een lege box binnen. Het dier stak zijn snuit eerst in een emmer water, daarna in een bult vers hooi. Ik haalde het zadel van zijn rug – makkelijk zat, gespen onder de flappen aan de zijkant – en legde dat over de zijwand, voor ik hem het hoofdstel afdeed. Ik schoof de boxdeur dicht en bracht het hoofdstel en de rest van het tuig naar de tuigkamer, die ik zonder moeite vond. Er stond een rek voor zadels en een voor hoofdstellen. Ik zag twee lege plekken en hing daar de spullen die ik bij me had. Daarna slenterde ik wat rond en bekeek de andere paarden, tot Grimes terugkwam.

‘Dank je,’ zei hij. ‘Ze ligt in bed. M’lady heeft de arts gebeld. Meer kunnen we nu niet doen. Ze is helemaal van de wereld, weet niet meer waar ze is. Kan gebeuren als je een flinke dreun op je hersenpan krijgt.’

‘Eerst was er nog niet zoveel aan de hand,’ zei ik. ‘Het begon pas toen we onderweg waren.’

‘Verbaast me niks,’ zei hij. Hij wees naar mijn voet. ‘Ook gewond geraakt?’

Ik keek. Op het verband was een kleine bloedvlek verschenen. ‘O,’ zei ik. ‘Dat gebeurt soms. Als ik mijn krukken niet bij me heb.’ Ik aarzelde een moment, voegde er toen aan toe: ‘Ik heb een klompvoet.’

Grimes bood me geen oplossing. Hij knikte alleen maar en zei: ‘Dan breng ik je met de auto naar huis.’

Grimes bracht me naar huis. Heel aardig. Hij bedankte me voor de hulp aan ‘Miss Margaret’. Ik antwoordde dat ik het graag had gedaan, zeker omdat ik daardoor op zo’n prachtig paard had mogen rijden. Daar lachte hij wat om en hij klopte een paar keer op mijn hand. Dat vond ik wel gek, maar niet erg. Met een blij gevoel deed ik de voordeur open. Niets had me kunnen voorbereiden op de woede van mevrouw Smith.

Hoofdstuk 16

Ze stiefelde op me af, half gebogen, een kleine heks met geelblonde haren en ogen die vuur spuwden. ‘Waar heb jij gezeten?’ schreeuwde ze. ‘Ik had al bijna de politie ingeschakeld. De pony in de wei, hoofdstel nog om, jij in geen velden of wegen te bekennen. Het is bijna vier uur! Hoe haal je het in je hoofd?’

Ze was bijna bij me. Ik dook in elkaar, hief mijn armen.

‘Ik ga je niet slaan!’ bulderde ze. ‘Al heb ik de neiging. Je verdient een pak ransel, jij. Mij zo in de rats te laten zitten! Ik was zo bezorgd!’

Bezorgd? Zoals ik in Londen bezorgd om Jamie was? Ik ging in een van de paarse fauteuils zitten en liet mijn handen in mijn schoot vallen. Ik staarde haar aan. Verward.

‘Ik weet dat jij het niet zo op vreemden hebt,’ ging ze verder, rustiger nu. ‘Ik kon geen enkele reden verzinnen waarom jij de stad in zou zijn gegaan. Dat je naar het vliegveld was leek me ook onwaarschijnlijk, toch ben ik er geweest, heb navraag gedaan. Niemand die je gezien had. Laat ik je een keer alleen, wat kon er nou verkeerd gaan...? Ik had geen flauw idee waar jij uit zou kunnen hangen!’

‘Ik dacht dat ik wel naar buiten zou mogen,’ zei ik. Mijn voet deed pijn, erger dan hij in dagen had gedaan. Ik had er, sinds ik hier kwam, niet meer zo ver op gelopen, zonder krukken. Er zat een forse schram op mijn schouder, over mijn arm liep een spoortje geronnen bloed.

‘Maar je kunt toch niet zomaar weggaan, zonder mij iets te zeggen?’ zei mevrouw Smith. Ze leek niet meer zo boos, maar ze was ook nog niet helemaal kalm. ‘Je moet me wel laten weten waar je bent!’

Hoe had ik dat moeten doen? ‘Ik moest Maggie helpen,’ zei ik. Ik vertelde haar over het paard, over het vliegtuig dat laag over scheerde, over hoe het dier schrok en Maggie viel.

Mevrouw Smith snoof. ‘Maggie? Wie is Maggie?’

Ik probeerde het uit te leggen. Ik vertelde over dat paard, het grote huis, de stallen.

‘Miss Margaret Thornton?’ vroeg mevrouw Smith. Haar ogen werden groot. ‘De dochter van lady Thornton?’

Ik schokschouderde. ‘Dat denk ik dan. Ze heeft een broer die Jonathan heet.’

‘De jongedame die we vorige week met lady Thornton tegenkwamen bij de markt?’

Ik knikte.

Mevrouw Smith ging in de andere stoel zitten. ‘Vertel,’ beval ze. ‘Het hele verhaal.’

Ik vertelde. Alles. Op de lelijke woorden die Maggie had gebruikt na. Mevrouw Smith ging strammer rechtop zitten. Haar gezichtsuitdrukking werd steeds donkerder. ‘Dus,’ zei ze, ‘jij beweert dat jij op de hunter van Jonathan Thornton, dat raspaard, naar huis gereden bent, met Margaret achterop?’

‘Ja,’ zei ik.

‘Daar geloof ik geen woord van,’ zei mevrouw Smith.

Ik wist niet wat ik daarop moest zeggen. Natuurlijk, ik had heus wel eens gelogen. Maar hier zou ik toch echt niet over liegen. Ik had haar geholpen. Ik had iets goeds gedaan, ik had Maggie en haar paard naar huis gebracht. Grimes wist dat, hij had me thuisgebracht, tegen de rand van zijn pet getikt toen we uitstapten.

‘Als het niet waar is,’ zei ik, ‘hoe kan ik dan weten waar zij woont?’

‘O, ik geloof best dat jij dat huis hebt gezien,’ zei mevrouw Smith wrang. ‘En je zult vast miss Margaret voorbij hebben zien rijden. Je bent haar achterna gegaan, natuurlijk. Kijk nou toch naar die voet van je, helemaal onder het bloed! Opnieuw! Ik geloof best dat je Margaret hebt gezien en dat paard en het huis. Maar de rest, daar geloof ik niks van. Geen woord.’

Mijn mond viel open. Ik klapte hem weer dicht. Ik wist niet wat ik zeggen moest.

‘Naar je kamer,’ commandeerde mevrouw Smith. ‘Eerst wassen, in de badkamer, dan naar je kamer. En daar blijf je. Ik wil je vandaag niet meer zien. Ik stuur Jamie straks wel naar boven met wat eten, als hij thuis is.’

Uren later kwam Jamie boven met een bord eten. ‘Hoe was het op school?’ vroeg ik.

‘Ik haat het,’ zei hij met een donkere blik. ‘Ik ga er nooit meer heen.’

Nog veel later kwam mevrouw Smith boven. Met dat vreselijke boek van haar. Ze ging aan Jamies kant van het bed op de stoel zitten en sloeg het open zonder ook maar een moment naar mij te kijken. Ik negeerde haar ook.

Jamie kroop diep onder de dekens. ‘Wat gaat er nu gebeuren?’ wilde hij alvast weten. Alsof dat boek hem iets kon schelen.

‘Dat hoor je vanzelf,’ zei mevrouw Smith. Ze glimlachte naar hem en begon te lezen.

De volgende ochtend, tijdens het ontbijt, zei Jamie opnieuw dat hij niet meer naar school wilde. ‘Natuurlijk wel,’ zei mevrouw Smith. ‘Je wilt toch leren lezen? Dan kun je *De Zwitserse familie Robinson* zelf lezen.’

Jamie keek haar vanonder zijn wimpers aan. ‘Ik heb liever dat u het voorleest,’ zei hij poeslief. Mevrouw Smith glimlachte naar hem en even schoot de gedachte door me heen dat ik de pest had aan hen allebei.

Die middag, in het weiland, lukte het me niet om Butter sneller te laten gaan dan een stap. Wat ik ook probeerde. Ik schopte hem, kneep mijn benen samen. Ik brak zelfs

een twijg van een boom en ranselde daarmee zijn flanken. Hij maakte een paar sprongen, maar viel meteen weer terug in zijn gewone sukkelgang. Natuurlijk was hij niet zo elegant als het paard van Jonathan, daar kon hij niks aan doen, maar hij moest toch beter kunnen dan dit. Als hij maar een beetje zijn best deed.

Mevrouw Smith zwaaide de achterdeur open. ‘Ada,’ riep ze. ‘Kom even hier, wil je?’

Natuurlijk. Ik deed of ik niks gehoord had en wendde Butter zo dat ik haar achter me had.

‘Ada!’ riep ze nog een keer. ‘Er is bezoek voor je.’

Maggie? Grimes? Mam?

Ik liet me van Butter af glijden, trok het hoofdstel van zijn hoofd – ik wilde niet nog een keer op m’n lazer krijgen omdat ik dat had laten zitten – hobbelde naar de krukken, die ik tegen de muur had gezet, en maakte dat ik binnen kwam.

Lady Thornton. Zij was het. Ze glimlachte. Haar gezicht was heel anders, als ze dat deed.

‘M’lady is hier om je te bedanken,’ zei mevrouw Smith. Het klonk vreemd. Stijf.

Ik stond hen in de deuropening aan te staren, stopte mijn rechtervoet achter mijn linker. De stilte werkte op mijn zenuwen. Ik deed mijn mond open. ‘Hoe is het met ’r? Met Maggie, bedoel ik?’

Lady Thornton – Maggies moeder – klopte op de lege plek naast haar op de sofa. Ik ging zitten, vouwde mijn handen, stopte mijn rechtervoet achter mijn linker.

‘Een stuk beter vandaag, dank je,’ zei lady Thornton. ‘Ze had nog wel hoofdpijn toen ze wakker werd, maar ze weet in elk geval weer wie en waar ze is.’

‘Toen ze er net afgevallen was, leek alles in orde,’ zei ik. ‘Pas later ging het slechter.’

Lady Thornton knikte. ‘Dat gebeurt soms bij blessures aan het hoofd. Ze kan zich niet veel herinneren van wat er gebeurd is, maar ze weet nog wel dat jij er was. Veel meer niet. Grimes, de stalmeester, heeft verteld hoe jij haar thuis hebt gebracht.’

Ik wierp een blik op mevrouw Smith. Haar gezicht stond strak, alsof het van karton gemaakt was. Ik zei, met een hoofdknik in de richting van mevrouw Smith: ‘Zij geloofde me niet. Dat ik op dat paard gereden heb, en alles...’

Lady Thornton opende een doos die aan haar voeten stond. ‘Ik had het waarschijnlijk ook niet geloofd als ik er geen getuige van was geweest. Dat paard is niet mals.’

‘Hij mag me.’ Het was eruit voor ik er erg in had. Maar het was waar. Jonathan’s paard mocht me.

Dit keer was het de beurt aan lady Thornton om stroef te kijken. ‘Dan ben jij de derde voor wie dat geldt, na Grimes en mijn zoon.’ Ze schudde een keer hevig met haar hoofd, zette toen haar formele gezicht weer op. Het stalen smoelwerk. ‘Ik heb

wat kleding meegebracht. Voor jou en voor je broertje. De kleding voor je broertje is merendeels afkomstig van wat mensen uit de stad hebben ingebracht, dat van jou hoofdzakelijk van mijn dochter. Spullen die haar niet meer passen. Alsjeblieft.'

Ze legde een zachtgele broek en een paar hoge laarzen op mijn schoot. Ik staarde ernaar. De broek was van een dikke, oerdegelijke stof, met pijpen die bovenaan wijd waren en lager, onder de knie, strak aansloten. Ik herkende hem. Maggie had de dag ervoor net zoiets gedragen. 'Voor het paardrijden,' zei ik. Ik had nog nooit een broek gedragen. Dat zou het een stuk makkelijker maken, op Butter.

Lady Thornton knikte. 'Precies. Mevrouw Smith helpt jullie zo goed ze kan, daar twijfel ik niet aan, maar ik vermoedde dat ze wellicht niet voor alles passende kleding zou kunnen vinden.'

Mevrouw Smith zei heel zacht: 'Ik heb haar niet geholpen. Dit heeft ze helemaal zelf gedaan.'

Lady Thornton monsterde me van top tot teen. 'Maggie moet nog een paar dagen het bed houden. Voor ze naar school vertrekt, zal ze niet kunnen rijden. Maar als jij meer over paarden wilt weten, kun je altijd bij ons in de stallen terecht, bij Grimes. Ik weet zeker dat hij je met alle plezier wil helpen.'

Het viel me op dat ze niet zelf aanbood me te helpen. Ik zei: 'Butter is sloom. Hij wil niet sneller en ik weet niet hoe ik hem zo ver kan krijgen.'

Ze lachte even en gaf me een klopje op mijn knie, voor ze opstond. 'Volhouden,' zei ze. 'Pony's zijn koppig, die moeten leren wie de baas is. Veel plezier van je nieuwe spullen.'

Mevrouw Smith liet haar uit. Toen ze terugkwam, ging ze zitten op de plek waar lady Thornton had gezeten. 'Het spijt me,' zei ze, na een moment van stilte. 'Ik heb je een leugenaar genoemd, dat was niet terecht. Dat meende ik niet.'

Natuurlijk had ze dat wel gemeend. Ik haalde mijn schouders op. 'Ik ben ook een leugenaar.'

Ze knikte, zei: 'Ja, dat weet ik,' en begon de doos met kleren verder uit te pakken. Korte broeken voor Jamie, jasjes, blouses. Toen stopte ze, ging rechtop zitten. 'Nee,' zei ze. 'Dat klopt niet, dat weet ik niet. Natuurlijk vertel jij weleens iets dat niet waar is, dat weten we allebei. Maar dat maakt je nog geen leugenaar. Snap je wat ik bedoel?'

Blouses, vestjes, rokken voor mij. Een rode jurk met kant rond de mouwen. Winterjassen.

Ik streek met mijn vingers over de meisjesjas. Maggies jas. 'Ben ik hier deze winter nog?'

'Dat weet ik niet,' zei mevrouw Smith. 'Maar begrijp je wat ik net zei? Het verschil tussen liegen en een leugenaar zijn?'

Ik haalde mijn schouders op. Mevrouw Smith gaf niet op. ‘Als je leugens moet vertellen of denkt dat je dat moet om geen moeilijkheden te krijgen, maakt je dat nog niet meteen tot een leugenaar, volgens mij. Leugenaars liegen als dat niet nodig is, om bijzonder te lijken of belangrijk. Dat is wat ik gisteren over jou dacht. Maar dat klopte niet.’

Ik wilde er niet over praten. ‘Waarom vertrekt Maggie voor school?’ vroeg ik daarom. ‘Waarom gaat ze niet naar de school waar Jamie heen gaat?’

‘Rijke mensen sturen hun kinderen naar kostschool,’ antwoordde mevrouw Smith. ‘Margaret hoeft niet van school als ze veertien is om te werken, zoals de meeste andere kinderen. Zij gaat naar school tot haar zestiende of zeventiende. Tot de oorlog voorbij is, waarschijnlijk. En misschien dat ze daarna nog wel naar de universiteit gaat, ook.’

‘Naar wat voor school bent u geweest?’ wilde ik weten.

‘Naar een kostschool,’ zei ze. ‘Niet omdat mijn familie rijk was, want dat waren ze niet. Maar ik had een goed stel hersens en mijn vader was ambtsdrager. Sommige kostscholen hebben beurzen voor dochters van ambtsdragers die goed kunnen leren.’

‘Wat is een ambtsdrager?’

‘Een predikant, je weet wel. Iemand die een kerk leidt.’

Dat “je weet wel” maakte dat ik geen vragen meer stelde. ‘Kerken. Van de klokken,’ zei ik.

‘Ja,’ zei mevrouw Smith. ‘Maar die mogen ze nu niet meer luiden, alleen als er een invasie komt. Om te waarschuwen.’

Ik streek de broek glad. Morgen zou ik hem aandoen. En de linkerlaars.

‘Ada?’ zei mevrouw Smith. ‘Ik zou willen dat ik je wel geloofd had.’

Ik wierp haar een korte blik toe en haalde nog maar een keer mijn schouders op.

Hoofdstuk 17

Toen Jamie thuiskwam was duidelijk te zien dat hij had gehuild, maar hij wilde niet zeggen waarom. 's Nachts plaste hij opnieuw in zijn broek en hij voelde zich ellendig, de volgende ochtend. Buiten stortten grijze wolken bakken water over de wereld. 'Ik kan echt niet naar school door die regen,' zei Jamie.

'Natuurlijk wel,' reageerde mevrouw Smith. Ze zag er vreselijk uit. Haar haar stak alle kanten uit en ze had dikke, grauwe wallen onder haar ogen. Ze staaarde wazig in haar theekop, die ze met twee handen vasthield.

'Ik ga niet,' zei Jamie.

'Niet beginnen, nu,' waarschuwde mevrouw Smith.

Op dat moment klonk er een enorme dreun, vlakbij, uit de richting van het vliegveld.

Ik nam meteen aan dat er een vliegtuig was neergestort. Het geluid kwam vanaf de grond, niet vanuit de lucht. Er was inderdaad een toestel tegen de grond geklapt, later hoorden we dat een van de brandstoftanks was geëxplodeerd. Het leek of er een bom was neergekomen in het weiland van Butter.

We vlogen overeind, borden en stoelen kwakten tegen de grond. Ik wilde naar de deur rennen, naar Butter, maar mevrouw Smith greep mijn arm en hield me tegen. Ze had ook Jamie vast en duwde ons onder de tafel. Na een poosje, toen er verder niets meer gebeurde, kroop ze onder de tafel vandaan en keek uit het venster. 'O,' zei ze, 'dat was een vliegtuig.'

Wij keken ook. Pikzwarte rookwalmen, daaronder oplaaiende oranje vlammen en stukken verwrongen metaal. Jamie slaakte een kreet en als mevrouw Smith hem niet tegen had gehouden, was hij rechtstreeks naar het vliegveld gerend.

'Geen burgers,' zei ze. 'Nu zeker niet. Zie je? Ze zijn begonnen met blussen.' Rond het brandende toestel krioelde het inmiddels van technisch personeel.

'Wie was de piloot?' vroeg Jamie. 'Wie zat erin?'

'Iemand die we niet kennen,' zei mevrouw Smith. Ze streelde hem door zijn haar.

'Ik wel,' zei Jamie.

Dat kon niet waar zijn, leek me. Er stond een hoog hek rond het vliegveld en Jamie wist dat hij er niet mocht komen, al had hij zich daardoor waarschijnlijk niet tegen laten houden. Ik zei niets. Ik wilde hem niet voor leugenaar uitmaken, niet om een dode piloot.

‘Ik vraag me af wat voor toestel dat is,’ peinsde mevrouw Smith.

‘Een Lysander,’ wist Jamie. ‘Transportvliegtuig. Daar kunnen wel tien mensen in.’
We keken hem aan.

‘Nou,’ ging hij verder, ‘zo klonk het in elk geval wel, voor die klap.’

Ik was zo gewend geraakt aan het geluid van vliegtuigen dat ik er geen aandacht meer aan schonk. Die vliegtuigen klonken allemaal hetzelfde; ik hoorde geen verschil.

Jamie kroop in de armen van mevrouw Smith. Ze hield hem dicht tegen zich aan, wiegde hem zachtjes heen en weer. Ik keek verstijfd toe, probeerde tot me door te laten dringen wat ik zag. Jamie zocht troost, niet bij mij maar bij iemand anders.

Later die week, toen we boodschappen deden in het stadje, liepen we lady Thornton weer tegen het lijf. Zij vertelde ons dat Maggie – zij noemde haar natuurlijk Margaret – was vertrokken naar haar kostschool en pas met Kerst weer thuis zou komen. Ik vond het jammer dat ik haar niet meer had gezien. Ik had graag met haar gepraat zonder dat ze last had van haar hoofd. Ik had graag geweten of ze me ook aardig vond als ze niet half van de wereld was.

Jamie bleef een hekel aan school houden. Twee keer spijbelde hij, waarna de leerkracht mevrouw Smith een briefje schreef en zij hem elke middag naar school bracht. Was hij eenmaal binnen, dan kon hij nergens meer heen.

Ik wist hoe dat voelde: nergens heen kunnen. Ik had de hele zomer vastgezet in ons appartement. Mijn hele leven had ik vastgezet in dat appartement. Maar waarom Jamie zo de pest aan school had, begreep ik niet. De meeste kinderen uit onze buurt zaten er, ook Jamies vrienden, behalve Billy White dan. In de pauze mochten ze rennen en ravotten op het plein. En over een poosje zou hij kunnen lezen en schrijven; dan hoefde mevrouw Smith hem ’s avonds niet meer voor te lezen uit *De Zwitserse familie Robinson*, dan kon hij het zelf lezen.

‘Ik wil het er niet over hebben,’ zei hij als we hem ernaar vroegen. ‘Het spijt me,’ zei hij als hij in bed plaste, wat nu elke nacht gebeurde. ‘Ik wil naar huis,’ zei hij tegen mij.

‘Dan zou je mevrouw Smith missen,’ zei ik, een beetje gemeen.

‘Nee hoor,’ zei hij. ‘Dan had ik mama.’

Ik stelde me voor dat mam misschien wat milder zou zijn, in elk geval voor Jamie. Ze zou ons toch in elk geval wel een beetje missen?

‘Thuis is er ook school,’ zei ik.

Hij haalde zijn schouders op. ‘Van mam zou ik niet hoeven.’ Daar kon hij weleens gelijk in hebben.

Mevrouw Smith wist intussen niet goed wat ze moest omdat mam maar niet terugschreef. Ze vroeg me: ‘Kan je moeder lezen?’

Ik haalde mijn schouders op. Hoe moest ik dat weten?

‘Maar dan zal er toch wel een sociaal werker zijn, of een priester of iemand anders die haar die brieven voor kan lezen en er eentje terug kan schrijven?’

Vast wel, maar mam zou daar nooit om vragen. ‘Wat maakt het uit?’ vroeg ik. Zolang mam maar wist waar we zaten en ons op kon komen halen, als ze wilde. ‘Wilt u dat ze ons weer komt halen?’

Mevrouw Smith keek me wat eigenaardig aan. ‘Helemaal niet. En wat het uitmaakt? Dat weet je best.’

Ik had geen idee.

Ik had zo vaak geen idee. Dat maakte me soms razend.

Mevrouw Smith kocht meters en meters zwarte stof om het huis te verduisteren. Al vanaf de eerste dag van de evacuatie, nog voordat de oorlog begon, golden er verduisteringsvoorschriften. Na zonsondergang mocht er nergens licht te zien zijn. Huizen, winkels, maar ook bussen en auto's moesten zo goed mogelijk verduisterd worden. Kwamen de Duitsers dan 's nachts bombarderen, dan zouden ze de dorpen en steden niet kunnen zien, en niet goed weten waar ze zaten. Een verduisterd doelwit is veel moeilijker te raken dan wanneer het verlicht is.

Die eerste maand had mevrouw Smith zich er niet druk om gemaakt. De lampen bleven gewoon uit, 's avonds. Voor de zon onderging lagen Jamie en ik al op bed, dus wij vonden het best, en voor haar maakte het ook niet uit. Zij zat toch alleen maar wat stil voor zich uit te staren; daar had je geen licht in de kamer voor nodig. Maar nu het steeds vroeger donker werd, maakte mevrouw Smith verduisteringsgordijnen voor de slaapkamers en spande ze doeken op de ramen beneden.

Op een zaterdagavond bleven we veel langer op dan normaal. We schoven de gordijnen dicht, verduisterden de ramen beneden en staken alle lampen aan. Jamie en ik liepen naar buiten, maakten een rondje om het huis en loerden naar kiertjes en streepjes licht. Telkens als we iets zagen, riepen we naar mevrouw Smith. Dan trok en schoof en schikte ze de stof net zolang totdat de kier verdwenen was.

Na afloop maakte ze chocolademelk. ‘Heel goed,’ zei ze tevreden. ‘Je ziet nu geen hand voor ogen rond het huis maar daar wennen we wel aan.’ Ze leek bijna gelukkig, bijna vrolijk voor de verandering.

Ik vroeg me af hoe het zou zijn als Jamie en ik hier de hele winter nog vast zouden zitten. Ik had een hekel aan de winter. In de flat was het dan altijd stervenskoud, maar mevrouw Smith had een kachel in de voorkamer. Daar kon ze kolen in stoken.

‘Dit was voor het eerst sinds Becky's overlijden dat ik mijn naaimachine weer uit de kast heb gehaald,’ ging ze verder. ‘Fijn om weer eens iets in elkaar te zetten, al waren het dan van die foeilelijke gordijnen. Maar ik kon ook best eens wat voor jullie maken.’

Mevrouw Smith had ons de kleren die lady Thornton had gebracht laten passen en teruggegeven wat te groot of te klein was. De kleren waarin wij gekomen waren, had ze weggegooid. Ik had nu drie blouses, twee rokken, twee truien, een jurk en een rijbroek, meer dan ik ooit in mijn leven had gehad. Ik had niks nodig. Ik zou niet weten wat. ‘Ochtendjassen,’ zei mevrouw Smith, alsof ze mijn gedachten las. ‘Voor de winter. En iets warmes voor als je rijdt. En iets voor de mooi, misschien? Die rode jurk is prachtig, maar het is niet helemaal jouw kleur.’ Ze bekeek me; ik voelde me een beetje een vis op een koelplaat. ‘Blauw misschien. Of een mooi warm groen. Groen past goed bij jouw huid. Fluweel? O, ik had vroeger een fluwelen jurkje. Daar was ik helemaal weg van.’

‘Ik haat fluweel,’ zei ik.

Ze schoot in de lach. ‘Jij weet helemaal niet wat dat is. Misschien is je ondergoed er wel van gemaakt,’ zei ze. ‘Dat zeg je maar, Ada. Waarom?’

‘Ik wil niet dat u dingen voor me maakt,’ zei ik.

Haar glimlach verflauwde. ‘Waarom niet?’

Ik schokschouderde. Ik had meer dan ik nodig had. Meer dan waar ik me prettig bij voelde, eerlijk gezegd. Ik was het meisje dat ik op het station in de spiegel had gezien. Nog altijd. Dat gestoorde, zwakzinnige kind, opgeborgen achter dat raam. Niet goed bij haar verstand. Maggies afdankertjes waren oké, maar ik kende mijn grenzen.

Jamie boog zich naar voren. ‘Wilt u dan iets van fluweel voor mij maken?’

De glimlach keerde terug op het gezicht van mevrouw Smith. ‘Zeker niet,’ zei ze. ‘Voor jou maak ik iets stoers, iets mannelijks.’

Jamie knikte. ‘Zoals in het boek,’ zei hij.

Die stomme familie Robinson uit dat stomme boek vond en maakte van alles en nog wat. Het ging nergens anders over. Pure magie. Hadden ze zin in spek dan rende er net een zwijntje het bos uit. De ene dag bedacht de vader dat het toch wel erg jammer was dat ze geen brood hadden, de volgende dag stuitten ze zomaar op een heel graanveld. Stomtoevallig hadden ze dan ook nog ergens een voorraad spijkers en planken liggen, waarmee ze een molen bouwden om graan tot meel te malen en een rookhok voor het zwijn. Jamie vond het geweldig. Iedere avond smeekte hij om nog een bladzijde. Maar dat stelletje mafketels op dat eiland, waar ze alles hadden wat hun hartje begeerde, hing mij gruwelijk de keel uit. Het liefst hoorde ik geen woord meer over hen, ik zou er geen traan om laten.

‘Er is geen tijd om iets voor ons te maken,’ zei ik. ‘Zo lang zijn we hier niet.’

Mevrouw Smith zweeg een moment. ‘Het lijkt niet erg op te schieten met die oorlog,’ zei ze toen.

‘Lekker dan.’ Steeds meer geëvacueerde kinderen keerden terug naar Londen, wij niet. Nog niet. ‘U zult blij zijn als u straks van ons af bent,’ zei ik. ‘U wilde ons toch al niet.’

Mevrouw Smith zuchtte. 'Kan het een leuke avond zijn, Ada? Kunnen we misschien gewoon onze chocolademelk drinken en een beetje genieten? Ik weet dat ik zei dat ik geen evacuees wilde, maar dat had niks met jullie te maken. Dat heb ik je al uitgelegd. Ik heb niet voor jullie gekozen.'

Voor alle anderen was wel gekozen. Ik zette mijn mok neer. 'Ik hou niet van chocola,' zei ik en ik ging naar bed.

Hoofdstuk 18

Mevrouw Smith zag de zwelling op Jamies pols. Ik niet.

We zaten te eten. Jamie strekte zijn arm om nog een stuk brood te pakken toen mevrouw Smith plotseling zijn hand pakte. ‘Wat is dat?’ vroeg ze.

Ze schoof de mouw omhoog en ik zag het ook: een diepe, rode striem rond Jamies pols. Het deed me denken aan de keer dat ik hem vastgebonden had, maar dan veel erger. De huid was rauw en geschaafd, tot bloedens toe. Het zag er heel akelig uit.

Jamie trok razendsnel zijn hand terug. ‘Niks,’ zei hij, terwijl hij zijn mouw weer omlaag trok.

‘Dat is niet niks,’ zei mevrouw Smith. ‘Wat is er gebeurd?’

Hij weigerde te praten.

‘Heeft iemand je pijn gedaan?’ vroeg ik. ‘Je vastgebonden? Een van de jongens op school?’

Jamie staarde naar zijn bord, haalde zijn schouders op.

‘Kom op,’ zei mevrouw Smith. ‘Voor de draad ermee. Je moet je niet laten pesten, hoor! Zeg wat er aan de hand is, dan kunnen we helpen.’

Maar hij wilde niets zeggen. Ook later in bed niet.

‘Vertel,’ probeerde ik hem over te halen. ‘Ik zou voor je zorgen, weet je nog?’

Hij hield zijn kaken op elkaar.

De volgende dag, tijdens het middagmaal, overviel mevrouw Smith me met de vraag of ik met haar mee wilde lopen om Jamie naar school te brengen. ‘Dan doen we op de terugweg meteen een paar boodschappen.’ Ik maakte me zorgen om Jamie en knikte ja, al had ik het vermoeden dat ze iets met fluweel in gedachten had.

Mevrouw Smith liep met Jamie het schoolgebouw binnen, ik nam aan dat ze dat altijd deed. Ik bleef buiten wachten. ‘Zo. Wij gaan eerst ergens een kopje thee drinken,’ zei ze toen ze terugkwam, ‘dan zijn we over een half uurtje hier terug.’

We stapten een theehuis binnen, een plek vol tafeltjes en stoelen waar je van alles eten en drinken kon. Net zoiets als een café, met dit verschil dat er hier geen bier werd geschonken werd en dat het er schoner en netter was.

‘Mevrouw,’ fluisterde ik, ‘waarom liggen er dekens op tafel?’

‘Tafellakens,’ fluisterde ze terug. ‘Dat zijn tafellakens. Dat doen ze om de tafels leuk aan te kleden.’

Dat vond ik raar. Tafels aankleden. Stof verspillen om tafels aan te kleden.

Er kwam een dame op ons af en mevrouw Smith vroeg om scones en een pot thee. Ik dacht eraan het servet op mijn schoot te leggen en dank u wel te zeggen op het moment dat de dame de thee bracht. Ze glimlachte en zei: ‘Wat een manieren. Keurig hoor. Is zij een evacu e?’

Ik had geen idee hoe die dame dat zag, maar het beviel me niet. Mevrouw Smith legde uit: ‘Het is je accent. Jij praat anders dan wij hier op het platteland.’

Ik praatte niet zoals chic volk, dat bedoelde ze. Ik wist dat ze gelijk had, maar leuk vond ik het niet. Helemaal niet. Ik deed erg mijn best om net zo te klinken als zij, om erbij te horen.

We dronken onze thee en liepen daarna terug naar school. Mevrouw Smith stapte zonder een woord te zeggen het gebouw binnen. Ze beende de gang in en zwaaide de deur open van het eerste lokaal dat we tegenkwamen. Zonder te kloppen. Ik was wat langzamer en kwam een eindje achter haar aan maar hoorde nog net dat haar adem even stakte. Ik keek naar binnen, zag wat zij zag.

Alle leerlingen zaten gebogen achter hun tafeltjes en waren druk in de weer met pen en papier. Jamie ook. Maar zijn linkerhand was vastgebonden aan zijn stoel.

Vastgebonden, ondanks de rauwe zwelling die er al zat.

Ik had hem ook een keer vastgebonden, maar ik had hem meteen weer laten gaan.

Mevrouw Smith zei: ‘Wat heeft dit te betekenen?’ Een paar meisjes schrokken van de klank in haar stem. Jamie keek op, zag ons. Zijn kaken werden vuurrood.

Mevrouw Smith liep naar hem toe en knoopte hem los. Jamie dook weg. Alsof hij een klap van haar verwachtte. Mevrouw Smith zei: ‘Het spijt me Jamie. Ik had eerder moeten komen.’ Ze sloeg haar armen om hem heen. Jamie liet haar, kroop weg in haar armen. Hij begon te snikken.

Ik stond als verstijfd in de deuropening. De leerlingen zaten muisstil in hun bankjes. Het enige dat je hoorde waren Jamies snikken en gemompelde woordjes van mevrouw Smith, die ik niet kon verstaan.

De onderwijzeres leek met een schokje wakker te worden. Haar ogen spuwden vuur en ze liep op mevrouw Smith af. ‘Ik zou het op prijs stellen als u ons niet kwam onderbreken!’ bitste ze. ‘Telkens als ik me omdraai gebruikt hij die andere hand. Dat wil ik niet hebben! Als hij gewoon zou luisteren, hoefde ik hem niet steeds vast te binden.’

Mevrouw Smith gaf geen krimp. ‘En waarom zou hij die andere hand niet mogen gebruiken?’

De onderwijzeres hapte naar adem. Ik kende haar niet, al had ze ongetwijfeld ook in onze trein gezeten. Het was een oudere vrouw met grijs haar dat in een strakke knot op haar achterhoofd zat. Ze droeg een rond brilletje en een te strakke rok. Ze tuitte haar lippen, net zo rond als het brilletje. Het deed me denken aan een vis. ‘Dat is zijn linkerhand,’ zei ze, ‘de hand van de duivel. Dat is bekend. Hij wil met zijn linkerhand schrijven in plaats van met de rechter. Ik leer hem schrijven zoals het hoort.’

‘Zulke onzin heb ik nog nooit gehoord,’ zei mevrouw Smith. ‘Hij is linkshandig, dat is alles.’

‘De hand van de duivel!’ De onderwijzeres hield voet bij stuk.

Mevrouw Smith haalde een keer diep adem. ‘Ik zat op Oxford,’ zei ze. ‘Mijn professor theologie, doctor Henry Leighton Goudge, was linkshandig. Daar is niets duivels aan. Angst voor linkshandigheid is bijgeloof, een dom vooroordeel. In de Bijbel wordt met geen woord over het gebruik van je linkerhand gerept. Schrijft u hem gerust, informeert u maar, als u wilt. Maar vooralsnog laat u Jamie schrijven met de hand die hij verkiest, anders ben ik genoodzaakt andere stappen te nemen. Op deze manier verwondt u hem.’

Ik hield er niet van als zij grote woorden gebruikte; dat volgde ik niet. Jamies onderwijzeres keek haar argwanend aan. ‘U zat op Oxford? Wanneer?’

‘Ik ben in 1931 afgestudeerd,’ antwoordde mevrouw Smith.

De onderwijzeres leek niet goed te weten wat ze moest, maar helemaal gewonnen gaf ze zich niet. ‘U kunt niet zomaar onaangekondigd mijn lokaal binnen komen stormen,’ zei ze. ‘Dat is niet toegestaan.’

‘Zolang daar geen aanleiding voor is, zal ik dat ook niet meer doen,’ zei mevrouw Smith. Ze drukte Jamie nog een keer stevig tegen zich aan en stond toen op. ‘Ik zal bij Jamie informeren. Ik wil niet hebben dat hij belachelijk gemaakt wordt, dat er op hem neergekeken wordt of dat hij gestraft wordt omdat hij zijn linkerhand gebruikt.’

De onderwijzeres snoof. Mevrouw Smith liep naar de deur en gebaarde mij haar te volgen. Ik wilde nog even in de gang blijven wachten om er zeker van te zijn dat de onderwijzeres Jamie niet meteen weer vast zou binden, maar mevrouw Smith zei dat we moesten gaan. ‘Haar gezag heeft een flinke knauw gekregen,’ zei ze. ‘Laten we haar de ruimte geven om dat weer een beetje terug te winnen.’

Ik zag niet in waarom. ‘Hij vindt het verschrikkelijk om vastgebonden te worden. Dat had ik haar kunnen zeggen.’ Maar waarom die onderwijzeres hem had vastgebonden, begreep ik niet. En dat zei ik ook.

Mevrouw Smith zuchtte een keer. ‘Met welke hand eet jij, Ada? Met welke houd jij je vork vast?’

Ik stak mijn rechterhand omhoog. ‘Deze.’

‘Waarom doe je dat? Waarom niet met je andere hand?’

‘Deze voelt beter,’ zei ik.

‘Zo is het. En Jamie eet met zijn andere hand, met zijn linker. Dat doet hij altijd. Voor hem voelt die hand beter.’

Dat kon, het was me nooit opgevallen. Het maakte me ook niks uit. ‘En?’

‘Hij leert nu schrijven. Maar dat is veel moeilijker als je het moet doen met de hand waarmee je niet eet. Ik laat het je wel zien als we thuis zijn.’ Ze deed de schooldeur open en we stapten naar buiten. Een koude windvlaag veegde dode bladeren van de trap. ‘In de Bijbel staan de goede mensen aan Gods rechterhand, links van Hem staan de slechte, voor ze in de hel gesmeten worden. Er zijn dus mensen –’

‘Idioten,’ viel ik haar in de rede.

‘Precies.’ Ze glimlachte naar me. ‘Er zijn idioten die denken dat linkshandigheid van de duivel is. Dat is niet zo, natuurlijk. Linkshandigheid komt uit het brein.’

‘Die man waar u het over had,’ zei ik.

‘Wat? O, doctor Goudge. Ja, dat is een professor in de theologie aan de universiteit van Oxford, waar ik gestudeerd heb.’

‘En hij is linkshandig, net als Jamie?’

Mevrouw Smith snoof. ‘Geen idee. Ik deed geen theologie. Ik heb de man nooit ontmoet.’

Ze had gelogen. Ik keek haar van opzij aan. ‘U bent niet in Oxford geweest,’ zei ik, wat dat dan ook was en wat dat dan ook betekende.

‘Zeker wel,’ zei ze. ‘Maar ik studeerde wiskunde.’

We wandelden de straat in. ‘Is een klompvoet net zoiets?’ vroeg ik.

‘Als linkshandigheid? Een beetje wel. Het is aangeboren.’

‘Nee, ik bedoel wat die onderwijzers zei: is het iets van de duivel?’ Dat zou alles verklaren, leek me.

‘Ada! Natuurlijk niet!’ Waarom denk je dat?’

Ik haalde mijn schouders op. ‘Misschien dat mam me daarom haat.’

Mevrouw Smith raakte mijn schouder aan. Ze opende haar mond, haar stem beefde. ‘Ze haat je niet. Ik weet zeker dat...’ Ze hield haar pas in, stopte. Keek me aan. ‘Ik weet niet goed wat ik zeggen moet,’ zei ze, na een stilte. ‘Ik wil je niks op de mouw spelden en de waarheid ken ik niet.’

Dat was misschien wel het meest eerlijke dat iemand ooit tegen me had gezegd.

‘Als ze je wel haat, dan is dat heel erg verkeerd,’ zei mevrouw Smith.

Ik schudde dat van me af. Het deed er niet toe, toch?

Bladeren ritselden tegen de onderkant van mijn krukken. Mijn kromme poot zwaaide door de lucht. Ik liep verder, de straat in. Mevrouw Smith aarzelde een moment en volgde.

‘Ga jij op Butter rijden, als we thuis zijn?’ vroeg ze.

‘Denk het wel,’ zei ik. ‘Ik krijg hem nog steeds niet aan het draven.’

‘Doorzetten,’ zei mevrouw Smith. ‘Dat is wat lady Thornton zegt.’

Ik had het nagevraagd. Doorzetten betekende dat je niet opgeeft, dat je blijft proberen.

Hoofdstuk 19

De dag erop nam mevrouw Smith ons mee naar het postkantoor, voordat Jamie naar school ging. Daar moesten we ons laten registreren en identiteitskaarten ophalen. Dat had met de oorlog te maken. Iedereen moest zo'n kaart bij zich dragen. Zouden de Duitsers binnenvallen, dan konden de autoriteiten naar die identiteitskaarten vragen en zien wie Duits was en wie Brits.

Maar dat konden ze ook horen. Duitsers spraken een andere taal, dat is in elk geval wat mevrouw Smith ons vertelde toen we in de rij stonden te wachten. Ze legde uit dat er overal op de wereld weer een andere taal gesproken werd. Niet op de manier waarop ik anders klonk dan mevrouw Smith en Maggie, maar echt helemaal anders. Met heel andere woorden. Jamie wilde weten hoe dat dan klonk en mevrouw Smith liet een paar woorden horen. Latijnse woorden, zei ze, de enige andere taal die zij kende. 'Maar dat is een dode taal,' voegde ze eraan toe. 'Niemand spreekt hem meer.'

Dat was onzin, natuurlijk. Zij had er net een paar woorden in gesproken. Maar ik hield mijn mond. Jamie concludeerde: 'Dus als wij alle Duitsers afmaken, dan is hun taal ook dood. Bam!' Hij deed of hij een Duitser doodschoot.

Mevrouw Smith spande haar kaken maar we stonden vooraan in de rij en ze liet een standje achterwege. Ze vertelde de man achter de balie haar naam, haar geboortedatum en dat ze niet getrouwd was en geen beroep uitoefende.

Daarop duwde ze ons naar voren. 'Ada en James Smith,' zei ze. 'Zij wonen bij mij.'

De man glimlachte. 'Nichtje een neefje, zeker? Familie over de vloer. Leuk! De gelijkenis is treffend, moet ik zeggen. Dat meisje heeft uw ogen.'

'Nee,' zei mevrouw Smith. 'Evacuees. Bij toeval dezelfde achternaam. Hun geboortedata weet ik niet,' vervolgde ze. 'Die staan niet in de papieren en de kinderen konden het me ook niet vertellen.'

De man fronste. 'Zo'n grote dame en zo'n flinke knul en zij weten niet wanneer ze geboren zijn? Is er iets mis met hen?'

Ik stak mijn rechterschoet achter de linker en staarde naar de vloer.

'Nee, natuurlijk niet,' bitste mevrouw Smith. 'Wat een ondoordachte opmerking.'

Daar had de man niet van terug, leek het. 'Juist,' zei hij. 'Alles goed en wel, maar wat zet ik nu op dit formulier? De overheid wil geboortedata hebben, nietwaar. De optie "onbekend" is niet gegeven.'

‘Vijf april negentien negenentwintig voor Ada,’ zei mevrouw Smith. Ze had me een tijd daarvoor gevraagd wat ik me nog van Jamie herinnerde en de conclusie getrokken dat ik een jaar of tien moest zijn. ‘Schrijf maar op. En voor Jamie vijftien februari...’ Ze keek ons aan. ‘Negentien drieëndertig. We weten vrijwel zeker dat hij zes is.’

De man trok een wenkbrauw op maar deed wat hem gezegd was.

‘Waar ging dat over?’ wilde ik weten, toen we weer buiten stonden.

‘Geboortedatum, da’s je verjaardag,’ zei Jamie sloom. ‘Dan krijg je cadeaus en taart bij de thee. En een verjaardagsmuts.’

Ik herinnerde me dat mevrouw Smith ons op een van de eerste dagen had gevraagd naar onze verjaardag, maar een verjaardagsmuts was nieuw voor me. Het bleek een schoolding te zijn. Jamies onderwijzeres had alle verjaardagen op een grote kalender geschreven en als je jarig was kreeg je een speciale muts op en werd er een hoop gedrukt om je gemaakt.

Jamie had niet geweten wat zijn verjaardag was en de klas had daar om gelachen. Dat had hij ons niet eerder verteld.

‘Maar nu hebben we wel een verjaardag,’ zei hij tevreden. ‘Dat wat u net tegen die man hebt gezegd. Dat ga ik morgen op school zeggen en dan schrijft juf dat op de kalender.’ Hij glimlachte tegen mevrouw Smith. ‘Wat was het ook alweer?’

‘Vijftien februari negentien drieëndertig,’ zei mevrouw Smith.

‘Dat is niet echt je verjaardag,’ zei ik.

‘Het komt in de buurt,’ vond mevrouw Smith. ‘Vijftien februari was mijn vaders verjaardag. Die mag Jamie nu hebben.’

‘Is uw vader dood?’

‘Nee,’ zei mevrouw Smith. ‘Dat wil zeggen: voor zover ik weet niet. Dan had ik het wel van mijn broers gehoord, denk ik. Maar Jamie mag die datum delen. Een jaar telt maar driehonderdvijfenzestig dagen en er zijn veel meer mensen op de wereld. Er zijn zoveel mensen jarig op dezelfde dag.’

‘Maar het is niet echt Jamies verjaardag,’ zei ik.

‘Nee, dat klopt.’ Mevrouw Smith draaide zich om en keek me aan. ‘Als ik jullie echte geboortedata weet, pas ik de identiteitskaarten aan, oké? Beloofd.’

‘Oké,’ zei ik. Dit was een leugen voor even, dat vond ik niet zo erg. ‘Maar hoe wilt u daar dan achter komen?’

De neusvleugels van mevrouw Smith trokken samen. ‘Je moeder weet ze. Als ze terugschrijft, geeft ze me die wel door.’

Dat kon nog wel een tijdje duren, dan. Ik vroeg me af of ik echt ooit naar school zou gaan en een verjaardagsmuts dragen, maar dan nog... ‘Krijg ik taart op mijn

verjaardag, op de dag die u die man net hebt gegeven?’

‘Ja,’ beloofde mevrouw Smith. Plotseling gleed er een schaduw over haar gezicht, die ook weer heel snel verdween; ik had het gemist als ik haar niet recht had aangekeken. Verdriet? Was dat verdriet? Maar waarom zou mevrouw Smith verdrietig zijn?

‘Dat was Becky’s verjaardag,’ zei mevrouw Smith. ‘Dat vind ik fijn. Dan heb ik die dag weer iets te vieren.’

‘Da’s niet waar,’ zei ik. Niet dat ik er kwaad om was, maar dat was natuurlijk een leugen.

‘O.’ Mevrouw Smith lachte, een beetje geforceerd. ‘Ja en nee. Het zal me niet meevallen, maar ik zou wel heel graag weer gelukkig willen zijn.’

Hoofdstuk 20

Stephen White en zijn kolonel nodigden me uit voor de thee. Ze stuurden me een heuse handgeschreven uitnodiging, per post. Mevrouw Smith gaf hem me, ongeopend. Ik staarde naar de tekens op het papier, staarde nog een keer en nog een keer, maar ik begreep er niks van. Jamie ook niet, al deed hij zijn best. ‘Die letters zijn veel te krullerig,’ zei hij. ‘Heel anders dan in boeken.’

Ik moest mevrouw Smith dus om hulp vragen, wat me verschrikkelijk irriteerde. Ze las hem voor – thee, Stephen en de kolonel, zaterdag, 7 oktober – en ik werd steeds kwader omdat ik het niet zelf lezen kon. Mevrouw Smith keek op en lachte.

‘Ada! Trek niet zo’n zuur gezicht,’ zei ze. ‘Eigen schuld! Ik wil het je met alle plezier leren.’

Lach maar, dacht ik. Zij had makkelijk praten. Wat als ik het probeerde maar het toch niet kon? Als ik inderdaad niet kon leren?

‘Ik schrijf wel een briefje terug,’ zei mevrouw Smith. ‘Ik neem aan dat je gaat?’

‘Nee,’ zei ik. Ik wilde niet dat zij namens mij zou schrijven.

‘Waarom niet? Je krijgt allemaal lekkere dingen en Stephen is je vriend, toch? De kolonel is oud, maar het is een aardige man en hij zit vol verhalen.’

‘Nee!’ zei ik. Ik voegde eraan toe: ‘Stephen is mijn vriend niet.’

Mevrouw Smith ging zitten en keek me aan. ‘Je vertelde me dat hij je naar het station gedragen heeft,’ zei ze. ‘Dat klinkt toch als iets dat een vriend zou doen.’

Misschien.

‘Zoals jij, toen Margaret Thornton gewond raakte. Jij was een vriendin voor haar zoals Stephen een vriend voor jou was.’

Ik wilde Maggie niet als een vriendin beschouwen. Stephen misschien nog wel als vriend maar het is moeilijker om vrienden te zijn met iemand die jou geholpen heeft dan met iemand die jij geholpen hebt.

‘Jij weet hoe je je gedragen moet,’ ging mevrouw Smith verder. ‘Dat heb je laten zien toen we thee zijn wezen drinken. Ik loop met je mee naar het huis van de kolonel en kom je weer halen als het afgelopen is. Zo heel lang duurt dat niet. Een uur, misschien. Je wordt in de watten gelegd, krijgt een kopje thee, kletst wat. Dat is alles.’

Ik fronste mijn wenkbrauwen. ‘Waarom wilt u zo graag dat ik ga?’

Ze zuchtte. Er kwam wat lucht uit haar neus en dat klonk een beetje zoals bij Butter. ‘Dat hoeft helemaal niet van mij. Het maakt me niet uit wat je doet. Het leek me leuk voor je om even met iemand van je eigen leeftijd op te kunnen trekken en ik was blij voor je dat je bent uitgenodigd.’

Ik slikte. Ik voelde me niet blij. Ik voelde iets anders. Angst? Ik wist het niet. ‘Ik wil niet,’ zei ik. ‘U hoeft niet te schrijven.’

‘Dat moet ik wel. Om de uitnodiging af te slaan,’ zei mevrouw Smith. ‘Je moet wel reageren, hoe dan ook.’

Dat wist ik niet. Natuurlijk niet. Ik schopte met de hiel van mijn goede voet tegen de stoelpoot terwijl zij pen en papier pakte. Ze krabbelde iets op het papier, schoof het daarna naar me toe. ‘Hier staat: Juffrouw Smith is tot haar spijt niet in de gelegenheid uw uitnodiging voor 7 oktober te aanvaarden. Dat is hoe je op een beleefde manier nee zegt. En hou op tegen die stoelpoot te schoppen.’

Ik schopte harder. Mij een biet of het beleefd was of niet. ‘Ik wil niet dat de kolonel de hele tijd naar mijn kromme poot zit te staren,’ zei ik.

‘Hoe had jij je dat voorgesteld?’ vroeg mevrouw Smith. Ze greep mijn voet en hield hem stil. ‘Ophouden,’ zei ik. De kolonel staart niet zoveel meer, zeker niet naar jouw voet. Hij is stekeblind.’

Op die zevende oktober regende het, dikke, koude druppels. Rijden was uitgesloten. Mevrouw Smith had Jamie een schaar en een tijdschrift met plaatjes van vliegtuigen gegeven. Hij was die aan het uitknippen en vloog de knipsels de kamer rond. Ik had niets te doen. ‘Ik had nu toch niet naar die stomme theevisite kunnen gaan,’ mopperde ik.

Mevrouw Smith keek op van achter de naaimachine. Ze had ergens een paar oude handdoeken opgeduikeld en was die aan het vermaken tot ochtendjassen voor Jamie en mij. Een ochtendjas trok je ’s winters aan over je pyjama, als je niet in bed lag. Het was nog geen winter maar wel zo koud dat mevrouw Smith de kolenkachel in de woonkamer had aangemaakt. Dat, en het fornuis in de keuken, hield het huis lekker warm.

‘Dan hadden we mijn grote paraplu gebruikt,’ zei mevrouw Smith. ‘Je had best kunnen gaan.’

‘Kan ik alsnog?’ vroeg ik.

Mevrouw Smith schudde haar hoofd. ‘Heb je eenmaal antwoord gegeven, dan kun je daar niet zomaar op terugkomen,’ zei ze. ‘Dat is niet beleefd.’

‘Beleefd! Wat kan mij dat schelen?’

‘Jou niets,’ zei ze koeltjes, ‘maar de kolonel geeft er wel om en bij zo’n theevisite draait het om beleefdheid.’

Ik stampte woedend met mijn kruk op de grond, boven op een van Jamies papieren vliegtuigen die het dikke tapijt in gefrommeld werd. Jamie jankte. Het interesseerde

me geen zier.

Mevrouw Smith stond op. 'Wat is er met jou?'

'Ik heb maagpijn!'

'Je bent boos,' zei ze. 'Maar dat mag je niet op Jamie botvieren. Zeg dat het je spijt en probeer dat vliegtuigje weer te fatsoeneren.'

'Het spijt me niet,' zei ik.

Mevrouw Smith sloot haar ogen. 'Zeg toch maar dat het je spijt.'

'Nee!'

'Jamie, kom eens hier.' Mevrouw Smith ging op de sofa zitten en spreidde haar armen en Jamie kroop dicht tegen haar aan. Vanaf het moment dat zij hem in dat klaslokaal in haar armen had gesloten, deed hij dat regelmatig. Ik kon het slecht aanzien. 'Je zus heeft het niet makkelijk,' zei mevrouw Smith tegen hem. 'Maar het was niet haar bedoeling om jouw vliegtuig kapot te maken.'

Ik wilde zeggen dat het wel mijn bedoeling was geweest, maar dat was natuurlijk helemaal niet waar. Ik had Jamie nog nooit bewust pijn gedaan. Hij liep me alleen in de weg zo nu en dan. Maar wanneer ik hem zo zag, veilig weggedoken in de armen van mevrouw Smith, dan kon ik wel gillen. Niemand had dat ooit voor mij gedaan.

Maar mevrouw Smith klopte nu op de lege plaats naast haar. 'Kom, zit,' zei ze. 'Nee, echt, zitten. Kom.'

Toen sloeg ze een arm om me heen en trok me naar zich toe. Tegen zich aan.

Echt.

Ik zat bijna op haar schoot.

'Ach meisje, wat ben je gespannen,' zei ze. 'Alsof ik een stuk hout probeer te troosten.'

Dat ze mij aanraakte vond ik heel vreemd. Natuurlijk was ik gespannen. Maar ik vluchtte niet weg, ook niet in mijn hoofd. Ik zat daar op de bank met de arm van mevrouw Smith om me heen en Jamies zachte ademhaling bij mijn schouder en ik staaarde in het gloeiende kolenvuur. Ik bleef, daar, daar in die kamer, en een half uur lang bleven we zo roerloos zitten. Jamie dommelde in slaap, mevrouw Smith en ik zaten alleen maar. We spraken geen woord, tot het tijd was om de boel te verduisteren en thee te zetten.

Hoofdstuk 21

Butter bleef weigeren om sneller dan stapvoets te gaan.

Ik was aardig. Ik hield me in, sloeg hem niet, ook niet als ik me groen en geel ergerde aan zijn slome gedrag. Ik gaf hem iets lekkers en ik borstelde hem elke dag en soms, als ik op hem reed, liet ik de teugels los en mocht hij naar hartelust door het weiland dwalen. Als ik bij het hek stond en hem riep, kwam hij bij me. Elke keer. Als ik hem borstelde en het bit indeed, hoefde ik hem nooit vast te maken en bleef hij geduldig staan. Ik wist dat hij me mocht. Dat deed hij echt. Maar sneller dan stapvoets ging hij niet, wat ik ook probeerde. Rennen weigerde hij en als hij niet rende, zouden we nooit springen.

Ik was bang dat lady Thornton alleen om aardig te zijn had gezegd dat ik Grimes om hulp mocht vragen, dat ze het niet echt gemeend had, maar ten slotte waagde ik het er toch maar op.

‘Ik ga strakjes naar meneer Grimes,’ zei ik op een dag tijdens de middagmaaltijd. Het was koud en ik was blij dat ik een van Maggies oude truien aan getrokken had.

Mevrouw Smith keek op. ‘Hoe en waarom?’

‘Op Butter,’ zei ik.

Ze staaarde me aan.

‘Ik kan rijden, hoor,’ zei ik. ‘Ik bedoel, niet zo heel goed, maar toch behoorlijk, eigenlijk. Het is een heel lieve pony en ik dacht dat u het wel goed zou vinden.’

‘Ada,’ zei mevrouw Smith, ‘ik mag dan mijn huishoudelijke taken laten versloffen maar ik ben niet blind, hoor. Jij draagt die ruitbroek dag in dag uit en als je ’s avonds binnenkomt zitten het zitvlak en de binnenkant van de pijpen onder het paardenhaar; het is niet zo heel moeilijk om te raden waar jij mee bezig bent. Ik mag dan uren zitten niksen, zo nu en dan kijk ik heus wel eens uit het raam. Tel daarbij op dat jij Jonathan Thorntons hunter naar huis hebt gereden, dacht jij echt dat ik niet wist dat jij op die pony rijdt?’

‘Nee, mevrouw,’ zei ik. ‘Ik bedoel, ja, mevrouw. Ik bedoel...’

‘Ik heb je keer op keer gevraagd me Susan te noemen,’ zei ze. ‘Jouw weigering om daarnaar te luisteren begint irritant te worden. Waarom wil je naar meneer Grimes?’

‘Gewoon,’ zei ik. ‘Hij was heel aardig. Susan,’ voegde ik er snel aan toe.

Ze rolde met haar ogen. ‘En?’ drong ze aan.

‘En ik heb problemen met Butter, ik weet niet wat ik verkeerd doe. Hij wil niet lopen. De mevrouw met het stalen gezicht, Maggies moeder, bedoel ik...’

‘...Lady Thornton...’ vulde mevrouw Smith aan.

‘...Ja. Zij. Zij zei dat ik meneer Grimes om hulp kon vragen, als ik wilde.’

Mevrouw Smith prikte een stuk wortel aan haar vork. Ze stak het in haar mond en kauwde langzaam. ‘Dat klinkt helemaal niet als Butter,’ zei ze. ‘De laatste keer dat ik op hem reed, was hij fel genoeg en zoveel ouder is hij niet.’ Ze vorkte nog een stuk wortel. ‘Goed,’ besloot ze, nadat ze had gekauwd en doorgeslikt. ‘Je mag. Weet je nog hoe je er komen moet?’

Ik knikte. Zo moeilijk was dat niet. Twee bochten, bovendien stond er een sierlijk hek met een poort bij de oprijlaan. Dat kon niet missen.

Mevrouw Smith zei: ‘Als je de openbare weg opgaat, is het misschien een goed idee om hem te zadelen. Laat de rechterstijgbeugel maar weg, dan slaat die niet steeds tegen zijn flanken.’ Ze begreep dat ik de rechterstijgbeugel niet zou kunnen gebruiken, dat deed te veel pijn.

‘Is dat kleintje van hem?’ vroeg ik. In de tuigkamer hingen drie zadels op een rek, afgedekt met een doek. Twee waren even groot, de derde was kleiner.

‘Ja,’ zei mevrouw Smith. ‘Ik help je wel.’

‘Niet nodig,’ zei ik. ‘Ik red me wel.’

Ze keek me een hele tijd aan. ‘Ik weet werkelijk niet wat ik met jullie tweeën moet,’ zei ze ten slotte. ‘Ik had veel eerder naar Jamies school moeten gaan. Ik had meer en vaker op jou moeten letten, denk ik. Maar dat had jij vreselijk gevonden, niet?’

Ik had niet de indruk dat ze antwoord op die vraag verwachtte. Ik stond op, schraapte de resten van mijn bord in de vuilnisbak en begon de gootsteen te vullen met water en zeepsop voor de afwas.

‘Zul je het me in elk geval wel vertellen als je in de problemen zit? Als je hulp nodig hebt?’

Ik keek haar niet aan. ‘Ik heb geen hulp nodig,’ zei ik.

Ik hoorde achter me mevrouw Smith een zucht slaken. ‘Wat jij wilt,’ zei ze.

Na een hele worsteling lukte het me om het zadel op Butters rug te krijgen. Op het moment dat ik me omhoog hees, gleeed het naar me toe. Ik stapte af, schoof het terug en maakte de gesp weer vast. Hij was losgeschoten, hoe dat kwam wist ik niet. De tweede keer dat ik opstapte, bleef het zadel op zijn plaats. We reden het hek door en klepperden de straat in.

Op het vliegveld was van de explosie of het verbrande vliegtuig niets meer te zien. Jamie had weten te vertellen dat er drie mensen waren omgekomen, maar hij kende hen niet. In de afgelopen week waren er nieuwe barakken bijgebouwd en er was een hoge toren verrezen waarvan niemand precies wist waarvoor hij diende. Aan de

andere kant van de startbaan stonden vliegtuigen geparkeerd in keurige rijen. Een toestel naderde keer op keer de baan, raakte met zijn landingsgestel telkens even het asfalt en steeg meteen daarna weer op. Rondje na rondje, in wijde bogen. Butter schonk er hoegenaamd geen aandacht aan. Opstijgende en landende vliegtuigen waren voor hem net zo normaal geworden als bomen.

Een eindje verderop in de straat begon Butter tegen te sputteren. Hij maakte bokkende bewegingen, wilde omkeren en naar huis terug. Ik dwong hem verder te lopen. Daarna bleef hij koppig. Hij beet op zijn bit en draaide onrustig met zijn oren, alsof hij me in paardentaal verwensingen naar mijn hoofd slingerde. Hij sjokte nog slomer dan anders en ik dacht met weemoed aan het paard van Jonathan. Nog geen maand geleden was ik dolblij geweest met Butter, nu wilde ik meer.

Twee maanden geleden had ik nog nooit bomen gezien.

Na een oneindig trage rit kwamen we bij Maggies huis en gingen er stapvoets eromheen, naar de stallen. Meneer Grimes was er. Hij stond met een emmer een groot grijs paard af te spoelen. ‘Aye,’ zei hij toen hij me zag.

‘Aye,’ groette ik hem terug, plotseling opgelaten. Niet hij maar Maggies moeder had gezegd dat ik langs kon komen en misschien had meneer Grimes er helemaal geen trek in. Ik liet me van Butters rug glijden en zette mijn rechtervoet achter mijn linker.

Meneer Grimes monsterde me van top tot teen. ‘Wacht hier,’ zei hij. Hij bracht het paard waar hij mee bezig was geweest naar zijn box. ‘Wel,’ zei hij, toen hij weer op me af kwam. ‘Vertel. Waarom ben jij met dit arme beest helemaal hierheen gereden?’

‘Ik heb hulp nodig,’ zei ik. ‘Hij wil niet lopen.’

‘Dat geloof ik graag.’ Hij boog zich voorover, keek naar Butters voorvoeten. ‘Die hoeven zijn al in geen jaren bekapt, wel?’ Hij slenterde weg en kwam terug met een handvol metalen gereedschappen. ‘Hou hem vast,’ zei hij. Hij nam Butters rechter voorvoet, hield hem omgekeerd in zijn hand, pakte in de andere een of ander hakding en kapte de hoof er gewoon af!

Ik gilte. Butter schrok. Meneer Grimes rechtte zijn rug en liet Butters voet uit zijn handen vallen. Het paardje had nog een flink stuk hoof over, zag ik. Het afgekapte stuk lag op de stenen van de binnenplaats, een dikke, gekrulde plak. Het zag er afschuwelijk uit. Meneer Grimes zei: ‘Denk jij dat dit hem pijn doet?’

Nee, niet. Ik wist niet wat ik zag. Butter stond onaangedaan en doodkalm naast hem.

‘Hoeven zijn net als vingernagels,’ zei hij. Hij pakte een ander stuk gereedschap en begon Butters bekapte hoof glad te raspen. ‘Ze groeien en moeten zo nu en dan bekapt worden.’

Nagels knippen. Mevrouw Smith zat daar bovenop. De tweede dag dat we bij haar waren had zij ze al geknipt, vinger- en teennagels, en ze stond erop dat wij ze

bijhielden. Elke week. Knippen. Met een nagelschaar. Niet afknabbelen, zoals ik gewend was. Het was gek, maar meneer Grimes had gelijk: het deed geen pijn.

‘Die van hem zijn zo ver doorgroeid dat hij er last van heeft,’ legde meneer Grimes uit terwijl hij de volgende voorhoef pakte. ‘Stappen doet ’m al pijn, denk ik. Als hij sneller gaat, zou hij struikelen. Dat beest is niet gek. Dit zou al een wereld van verschil moeten maken.’

Ik voelde een steek in mijn borst. Ik had hem pijn gedaan. Zonder dat ik het wist, maar toch.

‘Sommige mensen zouden geen pony’s moeten houden,’ zei meneer Grimes, alsof hij mijn gedachten raadde. Hij keek me aan. ‘Dan heb ik het niet over jou,’ ging hij verder. ‘Net uit Londen, zo jong nog, hoe had jij dat moeten weten? Maar die mevrouw Smith... Nadat ze die hunters van mevrouw Becky verkocht, heeft zij hem in dat weiland gedumpt en er niet meer naar omgekeken, als je het mij vraagt.’

‘Pony’s doen het prima op alleen gras, heeft ze me verteld.’

‘Dat is ook zo. Maar ze hebben meer nodig. Als iemand jou te eten gaf maar verder niets deed om je een beetje schoon en gezond te houden, je nooit een beetje aandacht of liefde gaf, hoe zou jij je dan voelen?’

‘Dan had ik tenminste geen honger,’ zei ik.

Meneer Grimes lachte. ‘Da’s waar.’ Hij bukte zich, maakte het karwei af en zei toen: ‘Kom over een week of vier terug, dan bekap ik hem nog een keer. Normaal gesproken moet dat zo om de zes weken, maar hier heb ik wat meer werk aan voor het weer is zoals het zijn moet. Eigenlijk is dit een karweitje voor de hoefsmid, maar die heeft zich vorige week gemeld voor het leger.’

Ik knikte. Zocht mijn hersenpan af naar de juiste woorden. Vond die. ‘Dank u zeer, meneer Grimes.’

De huid rond zijn ogen kreukelde, maar hij glimlachte niet. Hij nam zijn pet af, ontblootte een bijna volledig kale schedel en krabde zich achter een oor. ‘Grimes,’ zei hij. ‘Gewoon Grimes. Het zou meneer Grimes zijn als ik een butler was, of zoiets voornaams. Maar als we vrienden willen worden, moest je me maar Fred noemen.’

‘Fred.’ Ik stak mijn hand uit, zoals ik van de kolonel had geleerd. Fred schudde hem.

‘En jij bent?’ wilde hij weten.

‘Ada,’ zei ik. ‘Ada Smith. Ada voor jou.’

Fred leidde me om de pony heen. Hij knipte Butters lange, verwarde manen (‘Normaal zouden we die trekken, maar deze klittenboel is hopeloos.’) en liet me zien hoe ik de knopen uit zijn staart kon halen. Hij leerde me het zadel en het hoofdstel schoonmaken en met olie onderhouden, een druppeltje olie op een lap, keer op keer inwrijven. ‘Dat moet je blijven doen,’ zei hij. ‘Met ieder stuk tuig dat je bij mevrouw

Smith vindt. Oliën. Leer droogt uit. Als je dit nog langer zo laat, kun je het straks weggooien.’

Daarna moest hij nodig weer aan het werk, zei hij. ‘Veel te veel te doen, deze dagen,’ zei hij. ‘De hunters lopen weer buiten. Ik moet ze bereden houden, regelmatig onder tuig, en zolang het oorlog is wordt er niet gejaagd. Dertien paarden... Da’s veel voor een man, te veel. Maar goed, ik doe wat ik kan.’

‘Ik kan helpen,’ zei ik.

‘Aye,’ zei hij. ‘Dat zou fijn zijn.’ We hadden Butter zolang op stal gezet en ik was bezig met het tuig. Ik hielp de paarden graan en hooi en water geven, en hij zei niets over mijn gestuntel met die kromme poot of dat ik sommige dingen niet zou kunnen. Toen we klaar waren, zadelde ik Butter en deed hem het bit in. Fred gaf me een kontje en hielp me in het zadel.

‘Maggie zei dat paarden ook een klompvoet kunnen hebben,’ zei ik. ‘Jij had dat een keer verholpen, zei ze.’ Ik probeerde niet al te gretig te klinken.

‘Aye,’ zei hij. ‘Bij paarden verhelp je dat met een soort schoen, maar een klompvoet bij mensen is anders, volgens mij. Is dat wat jou mankeert?’

Ik knikte.

‘Daar kan ik niet zoveel aan doen, ben ik bang,’ zei hij. ‘Maar als ik je ergens anders mee kan helpen, doe ik dat graag. Terugkomen, jij.’

Ik reed de oprijlaan af. Bij de straat ging ik links, die kant moest ik op, maar wat er daarna gebeurde weet ik nog steeds niet. Het had doodeenvoudig moeten zijn, maar ik raakte toch de weg kwijt.

Hoofdstuk 22

De zee was net zoiets als het gras.

Ik had een hele tijd gedwaald door straten en lanen die ik niet kende. Zodra ik in de gaten kreeg dat ik verdwaald was, probeerde ik de weg naar Maggies huis terug te vinden, maar ik kwam op heel andere plekken terecht. Ik probeerde of Butter me de weg naar huis zou kunnen wijzen, maar elke keer dat ik hem de vrije teugel liet, boog hij zijn kop en begon te grazen. Dat had geen zin. Ik bleef rijden en om me heen kijken of ik iets bekends zag. Tot ik een langgerekte, hoge heuvel spotte en besloot die te beklimmen in de hoop vanaf de top het huis van mevrouw Smith te kunnen zien liggen, of dan toch in elk geval het stadje.

Bovengekomen zag ik een tapijt van blauw en grijs dat zich uitstreckte tot in het oneindige. Erboven dreven wolken, op de oppervlakte schemerden witte vlekjes, maar verder deed het me vooral denken aan een grasvlakte, vlak en weids en onveranderlijk, met dit verschil dat dit maar doorging en doorging, verder dan ik kijken kon. Ik keek, huiverde, voelde me verloren in die weidsheid. Ik staarde en staarde. Wat was dit?

Pas na een hele poos draaide ik me om en zag het stadje liggen; ik herkende de kerktoren. Niet ver van die grijsblauwe vlakte. Hoe kon het dat ik dat niet wist? Ik reed de heuvel af, voorzichtig stappend door het taaie, hoge gras. Ik hield Butters hoofd zorgvuldig gericht op de plek waar ik het stadje in de diepte had zien liggen. We stuitten op een weggetje en volgden dat. Na even reden we de hoofdstraat in. Het was rustig in het stadje, alle winkels waren gesloten. Het donkerde al en nergens was een lichtje te bekennen, natuurlijk. Boven me ronkte een vliegtuig.

Eenmaal thuisgekomen, vloog de voordeur open en kwamen Jamie en mevrouw Smith naar buiten gestoven. Ze hadden mij en Butter aan zien komen.

‘Dit was niet mijn bedoeling,’ zei ik. ‘Ik was de weg kwijt.’

Mevrouw Smith zei: ‘Ik beeldde me al in dat je van de pony was gevallen en ergens met een gebroken nek in een sloot lag.’

Jamie zag lijkwit.

‘Ik ga niet zomaar dood,’ zei ik. Ik reed naar de achterzijde van het huis om Butter af te zadelen en te verzorgen. Jamie hielp me.

‘Hoe was het op school?’ vroeg ik.

Hij haalde zijn schouders op.

‘Mag jij je linkerhand gebruiken?’

‘Ja. Maar alleen omdat Susan dat gezegd heeft. Juf denkt nog steeds dat ik het teken van de duivel draag.’ Hij pakte mijn hand en we liepen naar het huis. ‘Zonet zei Susan helemaal niet dat jij wel ergens dood in een sloot kon liggen. Ze zei dat jij je vast erg had vermaakt en niet in de gaten had hoe laat het al was.’ Hij zweeg een moment. ‘Maar ze maakte zich zorgen. Dat zag ik wel.’

Ik snoof. ‘Nergens voor nodig, je zorgen maken. Dat geldt ook voor jou.’

Het avondeten stond klaar. Ik viel aan, was zo hongerig dat ik een paar minuten lang aan niets anders dacht. Toen zei ik: ‘Ik zag iets heel gek, bovenop een heuvel. In de verte. Net gras, heel uitgestrekt en plat, maar anders. Blauw en grijs. Als de zon erop scheen, glinsterde het helemaal.’

‘Dat is de zee,’ zei mevrouw Smith. ‘Het Kanaal. Daar zitten we niet ver vandaan, maar dat heb ik jullie al eens verteld.’

Ik staarde haar aan. Ze had ons helemaal niets verteld, wilde ik zeggen. Ik wilde zeggen dat ze ons de zee had moeten laten zien, dat ze ons er mee naartoe had moeten nemen. Ik wilde zeggen dat ze de pony verwaarloosd had, dat hij kreupel was.

Ik wilde zeggen dat ze zich geen zorgen moest maken om ons, om ons beiden niet. Gewoon niet. Nooit. Ze moest zich er niet mee bemoeien. Ik zorgde wel voor Jamie en ook voor mezelf. Dat had ik altijd gedaan.

Ik wilde van alles en nog wat zeggen maar ik hield mijn mond, zoals gewoonlijk. Ik had de woorden niet voor wat er woedde in mijn hoofd. Ik boog mijn hoofd en at door.

‘Heeft meneer Grimes je geholpen?’ vroeg mevrouw Smith.

‘Ja,’ zei ik, onbeleefd, met mijn mond vol.

‘Waarom wil Butter niet draven?’

Ik slikte. Haalde diep adem. Zei: ‘Omdat u hem kreupel hebt laten worden.’

Mevrouw Smith fronste en keek op. ‘Vertel.’

Ik had geen zin om te praten maar na een tijdlang aandringen, wist ze het hele verhaal uit me te trekken. Ze zuchtte. ‘Och, dat spijt me. Dat is onwetendheid geweest, geen opzet. Maar dat is nooit een excuus, is het wel?’ Ze strekte haar arm, gaf me een klopje op mijn hand. Ik trok hem weg. ‘Je bent boos op me,’ zei ze. ‘Dat begrijp ik wel. Dat zou ik ook zijn.’

Na het eten nam ze me mee naar het weiland. Ze vroeg me haar Butters hoeven te laten zien en uit te leggen wat het verschil was. Ik vertelde wat Grimes me had geleerd en daarna liep ze naar de schuur en inspecteerde al het tuig. ‘Niet leuk als je zo met je neus op je tekortkomingen wordt gedrukt,’ zei ze. ‘Voelde Butter zich prettiger nadat Grimes klaar was met zijn hoeven?’

‘Die zijn nog niet klaar,’ zei ik. ‘Dat duurt nog weken en weken. En ik heb geen idee hoe hij zich voelde, ik was verdwaald!’

Ze knikte. ‘Je zult wel bang geweest zijn. Bang en boos.’

‘Natuurlijk niet,’ zei ik, hoewel ik wel degelijk bang was geweest, in elk geval totdat ik de zee had gezien. ‘Bang? Natuurlijk niet.’

‘Boos, dan,’ zei mevrouw Smith. Ze sloeg even een arm om me heen.

‘Ook niet,’ zei ik met opeengeklemden kaken. Maar dat was ik wel. Absoluut, dat was ik wel.

Hoofdstuk 23

De Royal Oak was gezonken.

Dat was een oorlogsschip. Het was getorpedeerd door een Duitse onderzeeër toen het voor de Schotse kust voor anker lag, achthonderddrieëndertig van de twaalfhonderd man aan boord kwamen om. We hoorden het op de radio, waar we bijna elke avond naar luisterden.

De zaterdag erop besloot mevrouw Smith ons mee te nemen naar de bioscoop. Daar waren Jamie en ik nooit eerder geweest. We gingen zitten op pluche dat leek op de stof van de meubels thuis, en voor we het wisten veranderde de muur voor ons in een enorme, bewegende foto. Er schalde muziek en een mannenstem begon over de oorlog te vertellen.

Ik dacht dat we naar een verhaal kwamen kijken, niet naar iets over de oorlog. Op die maffe posters en de zandzakken na die hier en daar bij kruispunten lagen merkten wij niets van die hele oorlog. Er was nog geen bom gevallen. Nu zagen we beelden van een reusachtig schip dat scheef heen en weer rolde op de golven en zwarte rook braakte uit grote gaten in de romp. Gruwelijke beelden waren het en het werd erger toen die plechtige stem meldde dat meer dan honderd van de doden op de Royal Oak jonge knapen waren. Ik keek naar Jamie, die aan de andere kant van mevrouw Smith zat. ‘Ik wil naar huis,’ fluisterde ik.

‘Sst,’ zei mevrouw Smith. ‘Dit is het Polygoonjournaal. Dat is met een minuutje afgelopen. Dan komt de film.’

‘Ik wil naar huis,’ zei ik nog een keer, dit keer iets harder.

‘Niet beginnen, nu,’ zei mevrouw Smith.

‘Niet beginnen, nu,’ echode Jamie.

Ik hield me koest. Maar ik stopte mijn vingers in mijn oren en kneep mijn ogen dicht en bleef zo zitten tot mevrouw Smith me een por gaf om aan te geven dat de film begon. Ook tijdens de film kon ik de beelden van dat schip en de gedachten aan die dode jongens niet van me afschudden.

De beelden bezorgden mij nachtmerries. Jamie plaste in bed, maar dat deed hij elke nacht. Nog steeds. Ik droomde over vuur en rook en dat ik vastgebonden aan mijn stoel zat, de stoel in ons appartement in Londen. Ik kon geen vin verroeren, kon geen kant uit en ik gilte. Jamie werd wakker en begon te huilen, mevrouw Smith kwam aangerend.

‘Nou, dat was wat al te indrukwekkend, kennelijk,’ zei mevrouw Smith de volgende ochtend. Ze oogde vermoeid, een beetje nors. Dat was ’s ochtends meestal zo.

Ik vermeed haar blik. Ik wist niet wat ze bedoelde met indrukwekkend.

‘Een beetje te veel?’ probeerde ze.

Natuurlijk was het te veel. Achthonderddrieëndertig mannen te veel.

Mevrouw Smith zuchtte. ‘De volgende keer blijven we wel in de hal totdat het Polygoon voorbij is. De radio kan nog wel?’

Ik knikte. De radio had geen plaatjes.

Jamie vertelde mevrouw Smith dat zijn juf nog steeds dacht dat hij de duivel in zich had en dat het daarom goed zou zijn als wij op zondag naar de kerk gingen.

‘Natuurlijk heb jij de duivel niet in je,’ zei ze, ‘maar als we gaan, hebben ze in elk geval een ding minder om over te kletsen. Daar komt bij dat ik me toch al een beetje schuldig voel omdat ik niks aan jullie geloofsopvoeding doe.’

Wij moesten gaan van haar, maar zij ging niet mee. Alleen de eerste keer, om te laten zien dat je in een van de banken moest gaan zitten en heel stil moest zijn, behalve als er gezongen werd of je iets na moest zeggen, al hielden we ook dan onze mond omdat we de liederen en de woorden niet kenden. Vooraan stond een man verhalen te vertellen, later ellenlang te praten en Jamie kreeg op zijn kop omdat hij steeds met zijn voeten tegen de bank schopte.

De zondag erop liep ze met ons mee naar de kerk, wandelde daarna wat door het stadje en haalde ons na afloop weer op. Ze zei dat de kerk en zij een verschil van inzicht hadden.

‘U zei dat uw vader in de kerk werkte,’ zei ik op de terugweg verwijtend. De vrouw die naast Jamie zat had tijdens de hele kerkdienst naar ons zitten kijken en dat had ik helemaal niet prettig gevonden.

Mevrouw Smith leek haar lippen even op elkaar te persen. ‘Ja. En mijn vader heeft me glashelder gemaakt dat er volgens hem geen verlossing is voor mij.’

Jamie zei: ‘Wat is dat, verlossing?’

‘In mijn geval betekent het dat ik mijn boze weg verlaat en mijn hemelse kroon terugverdien. Het komt erop neer dat mijn ouders me niet erg mogen. En, ja, mijn vader leeft nog. Mijn moeder niet, die is gestorven.’

‘O.’ Jamie smiet een steen weg en raakte de paal van een hek, een paar huizen verderop. ‘Onze moeder mag ons ook niet. Ada helemaal niet. Ze haat Ada. Voor Ada is er ook geen verlossing.’

Ik kromp in elkaar. ‘Misschien nu wel. Nu ik kan lopen.’

‘Niet zonder krukken,’ zei Jamie. ‘Je hebt die lamme poot nog steeds.’

‘Jamie!’ zei mevrouw Smith. ‘Verontschuldig je!’

Jamie zei: ‘Maar het is toch zo?’

‘Haar voet is niet lam,’ zei mevrouw Smith. ‘Wat naar om dat te zeggen! En jij hebt niks verkeerd gedaan, Ada. Die voet is niet jouw schuld. Daar heb je geen verlossing voor nodig.’

Ik keek naar de uiteinden van mijn krukken, terwijl we verder liepen. Krukken, goede voet, krukken, goede voet. Lamme poot die in de lucht bungelt. Wat er ook gezegd werd, die was er altijd.

Hoofdstuk 24

Butter galoppeerde. Eerst ging hij in draf en dat hobbelde zo erg dat ik me vast moest grijpen aan zijn manen om er niet af te vallen. Maar ik bleef hem aansporen en hij draafde sneller en sneller, totdat plotseling alles kalm werd en hij galoppeerde. Als ik hem dan aan bleef sporen, ging hij nog sneller, tot mijn ogen traanden en de wind hilde in mijn oren. Dat was een rengalop. Dat was het mooist.

Ik deed een poging om over de stenen muur te springen die rond het weiland liep. Ik stuurde Butter in galop het hele veld over, zo snel hij kon, recht op de muur af. Hij kwam dichterbij, steeds dichterbij, tot hij zijn hoeven in het gras plantte. Hij stopte abrupt. Ik niet. Ik vloog over zijn oren en miste op een haar na de voet van het stenen muurtje.

Mevrouw Smith kwam naar buiten rennen. Ze had blijkbaar naar me staan kijken. ‘Hou daarmee op, idioot!’ zei ze.

Ik keek haar aan. Butter stond te snuiven en met zijn hoofd te schudden en het leek me het beste om het maar zo snel mogelijk nog een keer te proberen, voor ik niet meer durfde.

‘Jij hebt geen idee wat je doet,’ ging mevrouw Smith verder. ‘Maak dat je bij Fred Grimes komt en zorg dat je eerst wat wijzer wordt, je breekt zo je nek nog. Dat arme paardje recht op een anderhalve meter hoge muur afsturen; dat beest heeft nog nooit gesprongen!’

‘Niet?’ vroeg ik. Ik dacht dat alle paarden wisten hoe ze springen moesten. Dat paard van Jonathan had er geen enkele moeite mee gehad.

‘Nee,’ zei ze. Ze wreef over Butters neus. ‘Je gaat hem pijn doen, als je niet oppast. Of je jaagt hem zo de stuipen op het lijf dat hij nooit meer springt. Wat er jou gebeuren kan nog daargelaten.’

Hem pijn doen. Moest zij zeggen. Hem verwaarlozen tot hij zo goed als kreupel was. Zijn hoeven laten bekappen, meer had ze niet hoeven doen. Hij was er in een dag bovenop.

‘Ik weet wat jij denkt,’ zei ze. ‘Maar nu weet ik wat hij nodig heeft en ik zal hem niet nog een keer pijn doen. En jij weet ook wat je nodig hebt, dat heb ik je net gezegd. Maak dus maar als de drommel dat je bij Fred Grimes komt.’

Ik zocht Fred op, bij de stallen achter Maggies huis. Hij was bereid om twee keer per week, na het middageten, tijd voor me te nemen en te kijken hoe ik reed en me te helpen. In ruil daarvoor zou ik hem de rest van die middagen helpen. Mevrouw Smith

tekende een plattegrond en stippelde de route uit zodat ik niet nog een keer zou verdwalen. Ik bond mijn krukken aan het zadel, want die had ik nodig om te kunnen helpen.

Fred leerde me om Butter niet zo vaak te schoppen. Hij leerde me overgaan in galop door alleen mijn benen te gebruiken, zodat ik in draf niet zo woest op en neer bonkte. Hij probeerde me te leren lichtrijden – soepel mee te bewegen met de gang van het paard – maar dat was moeilijk met maar een stijgbeugel. Hij leerde me meer over het gebruik van teugels en wanneer hij tevreden was over mijn vorderingen, zette hij in het veld achter de stallen kleine hindernissen neer en liet me daar overheen springen. Dat kwam nog niet in de buurt van het springen over een stenen muur, maar Fred zei dat ik dat niet met Butter moest proberen voor hij aangaf dat ik er klaar voor was.

De kolonel van Stephen White stuurde nog een uitnodiging voor de thee. Ik wees hem af. ‘Gek kind,’ bromde mevrouw Smith.

Ondertussen was de oorlog een eindeloze stroom pamfletten geworden die de regering per post rondstuurde. Hoe een gasmasker te dragen. Waarom je een gasmasker bij je moest hebben. Hoe je kunt voorkomen dat je tijdens de verduistering onder een auto komt – een zaklamp bij je dragen en die afdekken met een lap, de stoep wit schilderen, dan zagen automobilisten hem beter. Waarom je potten en pannen moest inleveren – daar werden vliegtuigen van gemaakt. Mevrouw Smith weigerde. Ze had precies het aantal pannen dat ze nodig had, zei ze. Jamie was daar zo verontwaardigd over dat ze inbond en hem een oud, gebutst geval gaf dat hij mocht inleveren.

Bommen vielen er niet. Er waren wel Duitse onderzeeërs. Die zwermden heel Engeland rond en probeerden elk schip dat de haven verliet de grond in te boren.

Dat was een groot probleem, vertelde mevrouw Smith, want in Engeland werd niet voldoende voedsel verbouwd. Het meeste werd vanuit andere landen ingevoerd per schip. De winkels werden zienderogen leger en wat er lag was duurder, al zei mevrouw Smith dat dat in de loop van het najaar altijd zo was. Pas volgend jaar zou er weer een overvloed aan verse groenten en vers fruit zijn.

Niemand had zoveel belangstelling voor groenten en fruit als mevrouw Smith. We aten de raarste dingen. Spruiten. Koolraap. Prei. Perziken, die ik heerlijk vond, maar ook pruimen en die vond ik vies. Die pruimen zaten in blik en waren klef en slijmerig. Je voelde ze omlaag glijden.

Iedere week die voorbijging zonder dat er bommen vielen, keerden er meer evacuees terug naar Londen. Zelfs degenen die bij lady Thornton in huis zaten, waren teruggegaan. Zij maakte zich daar heel druk om – ‘Londen gaat gebombardeerd worden,’ hield ze iedereen keer op keer voor – maar ze kon niet voorkomen dat steeds meer ouders hun kinderen weer naar huis haalden.

Mam schreef niet, dus mevrouw Smith bleef met ons opgescheept zitten. Toen ik daar een opmerking over maakte, keek ze me wat vreemd aan en zei: ‘Jullie hebben een verstandige moeder. Hier is het veel veiliger. Maar ik zou het wel prettig vinden

als ze mijn brieven toch een keer beantwoordt. Ik begrijp niet goed waarom ze dat niet doet.'

In november waren er zoveel kinderen teruggekeerd dat ook Jamies juf vertrok. Zijn klas werd gecombineerd met een andere. Zijn nieuwe juf dacht heel anders over dat teken van de duivel. Zij geloofde daar niet in en zei hem dat ook. Dat hij met links schreef, stoorde haar helemaal niet.

Hij bleef bedplassen.

Ik vermoedde dat het een ingesleten gewoonte was geworden. Mevrouw Smith had een stuk rubber op het bed gelegd om de matras te beschermen, maar ze had er onderhand genoeg van om steeds zijn beddengoedte wassen. Ik was het zat om iedere ochtend wakker te worden met dat vocht en die geur. Maar we zeiden er niets van. Ik wist dat Jamie zich schaamde.

Lady Thornton kwam mevrouw Smith vragen om zich aan te sluiten bij de Vrijwillige Vrouwenbond, de VVB. Ze kwam op de thee en zei mevrouw Smith dat ze haar hulp nodig hadden.

'Niemand heeft mijn hulp nodig,' zei mevrouw Smith. 'Bovendien heb ik mijn handen vol aan deze twee kinderen.'

Lady Thornton wierp me een snelle blik toe. Jamie was op school, ik was binnengekomen voor thee. Het was geen dag waarop ik Fred hielp. 'Zo heel veel zorg heeft zij niet nodig, lijkt me,' zei lady Thornton.

'Het zou je verbazen,' antwoordde mevrouw Smith.

Ik werd kwaad. Ik had haar echt niet nodig. Daar kwam bij dat ze nog altijd een flink deel van de dag niets uitvoerde en alleen maar wat voor zich uit zat te staren. Ik zei: 'U hebt bijna niks te doen. U hebt ook geen gewoon werk, of zo.'

Mevrouw Smith keek me vernietigend aan. Lady Thornton schoot in de lach. Ze maakte een gebaar naar de naaimachine. 'U zou kamerjassen voor soldaten kunnen maken bijvoorbeeld, allerhande naaiwerk kunnen doen.'

Mevrouw Smith schudde haar hoofd. 'Jullie mogen me niet,' zei ze. 'De dames hier hebben altijd een hekel aan me gehad.'

Lady Thornton perste haar lippen op elkaar. Ze zette haar theekopje neer. 'Dat is niet waar,' zei ze.

Mevrouw Smith keek geërgerd. 'Houd u me niet voor de gek,' zei ze. 'Becky werd geaccepteerd omdat ze die paarden had, maar daarmee is alles wel gezegd.'

'U hebt hen nooit een kans gegeven,' zei lady Thornton. 'Bijna iedereen was bij de uitvaart.'

'O, de uitvaart! Nieuwsgierige aagjes, roddelaars.'

'Ik vind dat u het een kans moet geven,' zei lady Thornton. 'Het zou u best eens erg mee kunnen vallen. En het is goed om een bijdrage aan de oorlogsinspanning te

leveren, vindt u niet? Dit is geen tijd voor eenzaamheid.'

Ik volgde de woordenwisseling aandachtig en vroeg: 'Wat betekent dat?'

Lady Thornton zei: 'Dat is de beschrijving van iemand die op zichzelf is, die zich niet bemoeit met anderen en geen aandeel levert aan de oorlogsinspanning. Iemand die weinig geeft om wat er in de rest van de wereld gebeurt.'

Ik zei: 'Zij geeft ook nergens om.'

Mevrouw Smith keek me aan alsof ik haar een klap in het gezicht gegeven had. 'Hoe kun je dat nou zeggen? Natuurlijk wel!'

Ik haalde mijn schouders op.

'Ik maak elke dag drie maaltijden voor je klaar. Geef ik dan nergens om?' wilde ze weten. 'Nee, niet de andere kant op kijken nu. Kijk me aan, Ada. Gaf ik nergens om toen ik de juf van Jamie de wacht aanzegde, nou?'

Ze wond zich geweldig op. Dat had ik niet verwacht. Ik probeerde mijn hoofd af te wenden, maar ze pakte mijn kin beet en draaide mijn gezicht naar zich toe. 'Nou?' drong ze aan.

Ik had geen helemaal zin om antwoord te geven, maar ik wist dat ze me er nu niet meer mee weg zou laten komen. 'Misschien wel,' zei ik ten slotte.

Ze liet me los en keerde zich weer naar lady Thornton, die het wel gemakkelijk leek te vinden. 'Goed. Ik doe mee,' zei ze.

Zodra lady Thornton de hielen had gelicht, kreeg ik een standje. 'Wat bedoelde je met die opmerking dat ik geen gewoon werk heb? Wat voor werk had jij dan in gedachten?'

Ik schokschouderde. Ik begreep niet hoe ze eten kon blijven kopen zonder te werken, ook al ontving ze dan een toelage voor ons. 'Mam werkt in een café,' zei ik.

'Nou, ik niet,' zei ze. 'Ik heb geprobeerd om aan werk te komen toen ik met Becky hierheen verhuisde, maar niemand wilde me hebben. Academische graad van Oxford of niet. Alle posities die een beetje bij mijn opleiding aansloten waren gereserveerd voor mannen. Stel je voor dat een vrouw het baantje van een man inpikt! Dat moeten we niet hebben, natuurlijk.'

Ik begreep niet waarom we dit gesprek voerden.

'O!' foeterde ze verder. 'Ik in de VVB! Met die liefdadigheidsdametjes, dat stelletje brave tuttenbollen, wat een verschrikking!'

'Wat moeten soldaten met een kamerjas?' wilde ik weten. Ik wist niet goed wat ik me daarbij voor moest stellen.

'Zeg het maar,' zei mevrouw Smith. 'Voor gewonde soldaten, denk ik. Soldaten die naar het ziekenhuis moeten.'

Dat was voor het eerst dat ik over gewonde soldaten hoorde. ‘De soldaten op de schepen die worden opgeblazen komen in zee terecht en gaan dood,’ zei ik.

‘Dat neem ik aan,’ zei mevrouw Smith. Ze huiverde even. ‘Maar er wordt op allerlei manieren gevochten. Sommige soldaten overleven het en raken alleen gewond.’

Een paar dagen later kreeg mevrouw Smith haar VVB-uniform. Ze trok het aan en maakte zich klaar voor haar eerste bijeenkomst. Het stond haar goed. Er zaten kousen bij en leren schoenen met hakken. ‘Sta me niet zo aan te gapen,’ zei ze terwijl ze haar handschoenen aantrok. ‘Ga mee. Een junior-lid. Of anders een model-evacuee.’

Ik schudde mijn hoofd. Ik wilde de naaimachine uitproberen, wanneer zij weg was. Of iets koken. Het was hondenweer en ik had geen zin om te gaan rijden. ‘Waar bent u bang voor?’ vroeg ik haar.

Ze grimaste. ‘Al die keurig nette vrouwen. Daar pas ik niet tussen. Nooit gedaan, ook.’

‘U hebt dat uniform,’ zei ik.

Ze trok opnieuw een smerig gezicht. ‘Da’s waar. Maar bij dat stelletje gaat het om meer dan alleen de buitenkant. Nou ja...’ Ze vertrok naar haar bijeenkomst.

Ik bleef thuis en vernielde haar naaimachine.

Hoofdstuk 25

Dat was natuurlijk niet de bedoeling. Ik had mevrouw Smith die naaimachine zien gebruiken en zo moeilijk leek het me niet. Ik probeerde twee stukken stof op elkaar te naaien, om te beginnen, meer niet. Maar die stukken liepen vast onder de machine en de naald bleef gewoon op en neer gaan. Uit het niets rolde er draad uit het apparaat, dat hopeloos in de knoop raakte. De naaimachine maakte een ratelend geluid en de naald brak middendoor.

Ik haalde mijn voet van het pedaal. Staarde naar het kluwen draad en stof en de naaldstomp. Hier ging ik moeilijkheden mee krijgen. Sinds ze die ochtendjassen voor ons had gemaakt, had mevrouw Smith iedere dag achter de naaimachine gezeten. Ze had voor zichzelf een jurk gemaakt, een korte broek voor Jamie. Ze was erg aan het ding gehecht.

Ik wist me geen raad. Mijn maag trok samen. Ik vluchtte de trap op en dook weg in de kamer die niet werd gebruikt, waar nog allemaal spullen van Becky lagen. Ik kroop onder het bed, in een donker hoekje. Mijn brein sloot zich af. Ik begon onbedaarlijk te rillen.

Heel veel later hoorde ik mevrouw Smith binnenkomen door de voordeur. Hoorde dat ze me riep, hoorde Jamie de trap op komen. Hij deed de deur van onze slaapkamer open, riep: ‘Hier is ze niet!’

‘Dat moet.’ Dat was mevrouw Smith. ‘Haar krukken staan hier, bij de trap.’

Ze bleven me maar roepen, keer op keer. Jamie rende naar buiten. Weer naar binnen. Het werd donker. Toen verscheen het hoofd van mevrouw Smith onder de bedrand. ‘Jij gek kind! Wat doe jij hier? Waarom verstop jij je?’

Ik kroop zo dicht mogelijk tegen de achtermuur. Mevrouw Smith greep mijn hand en sleurde me onder het bed vandaan. ‘Wat is er aan de hand? Wat heeft je zo bang gemaakt?’

Ik sloeg mijn armen over mijn hoofd. ‘Ik ga jou niet slaan!’ riep mevrouw Smith. ‘Hou daar mee op!’

Jamie kwam de kamer binnen. ‘Waren er Duitsers hier?’ vroeg hij.

‘Natuurlijk niet,’ zei mevrouw Smith. ‘Ada. Ada!’ Ze hield mijn polsen in een ijzeren greep, trok mijn armen omlaag. ‘Wat is er gebeurd?’

‘U gaat me terugsturen,’ zei ik. ‘Dat weet ik zeker. U stuurt me terug.’ De paniek was onder dat bed almaar groter geworden. Ik was Butter kwijt. De vrijheid. Jamie.

‘Ik stuur jou niet terug,’ zei mevrouw Smith. ‘Maar zeg me wat er loos is.’ Ze legde een vinger onder mijn kin. ‘Kijk me aan. Nou, vertel.’

Ik keek haar aan, een tel. Meer niet. Ik kromp in elkaar, dook weg. Ik hapte naar adem, zei toen: ‘Ik heb uw naaimachine kapotgemaakt.’

Mevrouw Smith slaakte een zucht. ‘Kijk me aan,’ zei ze opnieuw. Ze duwde mijn kin weer omhoog. ‘Jij hebt de naaimachine geprobeerd?’

Ik knikte. Boog mijn hoofd. Keek naar de vloer.

Ze lichtte mijn kin. ‘En nu is hij stuk?’

Ik knikte opnieuw. Haar aankijken was bijna onmogelijk. ‘Het is oké,’ zei ze. ‘Wat er ook gebeurd is, het is oké.’

Dat kon ik niet geloven. Dit was niet oké.

‘Dat had je niet moeten doen,’ zei ze. ‘Je had het moeten vragen. Maar je hoeft niet zo bang te zijn. Ik ga je geen kwaad doen omdat je iets verkeerd hebt gedaan. Kom, dan gaan we eens kijken hoe ernstig het is.’

Ze troonde me mee naar beneden, naar de woonkamer. De kachel was aan en het werd al lekker warm in de kamer. Het bleek dat ik alleen de naald had gebroken, niet de hele machine. Naalden zijn op een gegeven moment op, zei mevrouw Smith, en moesten sowieso geregeld vervangen worden. Ze had nog een reservenaald, haalde de oude eruit en zette de nieuwe ervoor in de plaats. Daarna maakte ze het kluwen garen en stof los. ‘Niks aan het handje,’ zei ze. ‘Echt niet. Wil je weten wat je verkeerd hebt gedaan?’

Ik schudde mijn hoofd. Mijn maag deed gruwelijk pijn. Mevrouw Smith trok me toch naar zich toe en liet me zien hoe de naaimachine werkte, hoe ik eerst de naald moest laten zakken voordat ik hem liet lopen. ‘Probeer het morgen nog maar een keertje,’ zei ze.

‘Nee, dank u,’ zei ik.

Ze trok me tegen zich aan, een omhelzing met een arm. ‘Waarom heb jij je verstopt? Waarom zat je onder dat bed?’

Jamie was al die tijd in de buurt gebleven. ‘Als ze heel stout is geweest,’ zei hij, ‘stopt mama haar altijd in het kastje onder het aanrecht.’

‘Maar waarom doe jij jezelf dat dan aan, Ada? Dat is toch niet nodig?’

Ik wil blijven. Ik wil blijven ik wil blijven ik wil blijven.

‘Ik stop jou helemaal nergens in, wat er ook gebeurt. Oké?’

‘Oké.’ De kramp in mijn maag was niet te houden. Mijn stem klonk alsof hij van heel ver kwam. Mijn hoofd tolde. Hier blijven, in de kamer, bij Jamie en mevrouw Smith, was bijna onmogelijk. Ik zei: ‘Ik moet hier weg, dat weet ik. Maar mag Jamie dan ook mee? Alstublieft?’

‘Ada!’

O nee. O nee, nee! Zonder Jamie was ik net zo lief dood.

‘Ik stuur jou niet weg. Waarom zou ik? Je hebt iets verkeerd gedaan, een klein, onbenullig foutje gemaakt.’ Nu had mevrouw Smith haar beide armen om me heen geslagen. Ik probeerde me los te wringen. Ze hield me nog steviger vast. ‘Dacht je echt dat ik je weg zou sturen?’

Ik knikte.

‘Laat me je iets vertellen. Op de terugweg, na de bijeenkomst, dacht ik: misschien heeft Ada wel een kopje thee gezet. Ik stelde me voor dat jij de lampen had aangedaan, de verduisteringsgordijnen dicht, en hoe heerlijk het is om weer thuis te komen als er iemand op je wacht. Ik kwam heel lang terug in een leeg huis. Dat vond ik vreselijk.’

‘Ik heb geen thee gezet. Het spijt me,’ zei ik.

‘Dat bedoel ik niet,’ zei ze. ‘Ik bedoel te zeggen dat ik heel blij met je ben.’

De paniek bleef. Het duurde bijna de hele avond voor ik weer normaal ademen kon. Mevrouw Smith zette thee, maar ik kon niet slikken. Ze drong niet aan. ‘Ik begin me af te vragen of ik je niet beter een slokje rum kan geven,’ zei ze. ‘Je bent helemaal over je toeren, je doet geen oog dicht, zo.’ Ik moest een warm bad van haar nemen en nadien stopte ze me strak in. Ze had gelijk: ik lag de halve nacht wakker. Het duurde heel lang voor ik in slaap viel.

De volgende ochtend, toen ik mijn ogen opendeed, bleek dat ik nog steeds hier was. Ik keek uit het raam in de achtergevel, zag Butter in de wei staan. Beneden stond mevrouw Smith worstjes te bakken voor het ontbijt. Ik kon weer ademhalen.

Niet lang daarna kwam Jamie thuis van school met de lelijkste kat die Susan en ik ooit hadden gezien. Hij was zo smerig, zijn vacht zo dof, dat met geen mogelijkheid te zeggen viel welke kleur hij had. Het had alles kunnen zijn. Zijn oogje was zo gezwollen dat het dicht zat. Met zijn andere oog loerde hij naar Susan en mij.

‘Ik hou hem,’ kondigde Jamie aan. Hij plantte de kat op de vloer, midden in de keuken. Het monster blies en zwiepte met zijn staart. ‘Bovril heet-ie. Hij heeft honger.’

Bovril, zo heette de warme drank die Susan ’s avonds voor ons maakte. Smerig spul, maar ik was eraan gewend geraakt. Met katten had het niets van doen.

‘Die houd jij niet,’ zei Susan. ‘Oppakken en buiten zetten, nu meteen. Dat beest zit onder de vlooiën.’

‘Ik hou ‘m,’ zei Jamie. Hij pakte de kat op, het beest hing slap als een doek in zijn armen. ‘Dit is mijn onager. Mijn eigen onager. Hij heet Bovril.’ Jamie liep de trap op.

Een onager. Dat was een beest uit *De Zwitserse familie Robinson*. Een soort ezel, volgens Susan. Je kon erop rijden. Dat leek niet op een kat, in de verste verte niet.

‘Jij neemt dat beest niet mee naar je kamer,’ riep Susan hem na.

‘Doe ik ook niet,’ riep Jamie terug. ‘Ik stop hem in bad.’

‘Lieve hemel,’ zei Susan tegen mij. ‘We gaan een ambulance bellen. Dat loeder krabt hem de ogen uit zijn hoofd.’

Maar dat deed hij niet. Jamie dompelde het scharminkel in bad en verzoop de vlooiën. Hij bracht hem weer naar beneden, gewikkeld in een van Susans mooiste handdoeken, en deelde zijn avondeten met hem.

‘Hierna mag hij zijn eigen kostje bij elkaar jagen,’ zei Susan. ‘Ik ga niet koken voor een kat.’

‘Hij jaagt als de beste,’ wist Jamie. Hij wreef het beest over zijn kop. ‘Toch, Bovril?’

Vanaf dat moment viel Jamie iedere avond in slaap met Bovril als een harig balletje in zijn armen. Hij plaste niet meer in bed, nooit meer. Tegen het eind van de tweede week gaf Susan hem schoteltjes melk, aangelengd met water. ‘Hij is het waard,’ zei ze tegen mij. ‘Dat beest scheelt me bergen was.’

Hoofdstuk 26

Susan kreeg me toch aan het schrijven.

Jamie zat op een avond, na de afwas, aan tafel te oefenen. Ik zat op mijn plek naar hem te kijken. ‘Laat Ada eens zien dat jij linkshandig bent,’ zei Susan.

Jamie grijnsde. Hij nam de pen in zijn rechterhand en schreef. De pen zwabberde alle kanten uit. Eerst waren de letters die hij op papier schreef klein en netjes, nu groot en bibberig.

‘Je maakt er een spelletje van,’ zei ik, lachend om de brede grijns op zijn gezicht.

‘Echt niet,’ zei hij. ‘Met deze hand gaat het gewoon niet.’

‘Nu jij,’ stelde Susan voor. ‘Eerst met je linker.’ Ze nam een nieuw vel papier en schreef een paar letters voor. ‘Schrijf dat maar eens na.’

Ik probeerde het, maar het was geen doen. Ook als ik met mijn rechterhand het papier vasthield, had de linker geen controle over de pen.

‘Rechtshandig, geen twijfel mogelijk,’ stelde Susan vast. ‘Nu met je andere hand. Moet jij eens opletten.’

Met de rechterhand was het heel makkelijk. Ik schreef de letters na die Susan had neergepend, bijna even netjes.

‘Heel goed,’ zei Susan. ‘Dan heb je nu je naam geschreven.’

‘Is dat mijn naam?’

Jamie keek over mijn schouder mee. ‘Ada,’ zei hij, knikkend.

Susan pakte de pen weer. ‘En dit is Jamie,’ zei ze. ‘En dit Susan.’ Ze gaf de pen aan Jamie. ‘Oefen maar verder, jij. En zou jij nog wat kolen op het vuur willen scheppen, Ada?’

Ik deed wat ze me vroeg, maar niet voordat ik het papier in mijn zak had gestopt, op een moment dat Susan niet keek. De volgende keer dat zij eropuit was, zou ik de pen pakken en het nog een keer proberen.

Op een middag eind november reed ik naar Fred om hem te gaan helpen. Hij stond me op te wachten op het erf, een brede glimlach op zijn lippen. ‘Kom, kijk eens wat ik gevonden heb,’ zei hij. Ik steeg af, bond Butters leidsels vast, pakte mijn krukken en volgde hem naar de tuigkamer. Hij wees naar een rek waarop een eigenaardig zadel hing. Het zitvlak was normaal, net als de stijgbeugel, maar aan de zijkant zaten twee

rare, kromme uitsteeksels. ‘Een dameszadel,’ zei Fred. ‘Zo’n twintig, dertig jaar oud, denk ik. Misschien wel meer.’

‘En?’

‘Kom, dan laat ik het je zien.’ Fred pakte het zadel van het rek, wisselde het met het zadel van Butter en tilde me erop. Hij schoof mijn linkervoet in de stijgbeugel, recht onder een van die knobbels. Mijn rechtervoet hing los aan de kant waar geen stijgbeugel zat. ‘Zwaai je rechterbeen eroverheen, hier,’ zei hij. Hij liet me zien hoe ik mijn rechterdij over de andere knobbel moest slaan, zodat mijn rechterbeen over de linkerflank van het paard lag. ‘Dat is ’m,’ zei Fred. ‘Je rechterheup iets naar achteren, dan zit je recht.’

Het voelde raar, maar ook stevig en comfortabel. Naarmate Butter levendiger was geworden, werd mijn rechtervoet een steeds groter probleem. Op zich was het geen ramp dat ik geen rechterstijgbeugel had, ik leunde hooguit wat te veel voorover. Lastig was alleen dat ik mijn rechtervoet niet behoorlijk gebruiken kon. Ik kon Butter geen signalen geven, niet goed contact houden met zijn flanken. Mijn enkel werkte niet mee.

‘Mooi,’ zei Fred. Hij gaf me een zware, met leer beklede stok. ‘Dan is dit je rechterbeen.’

‘Mijn been?’

‘Wis en waarachtig. Rechts heb je nu geen been, toch? De ene kant van deze stok houd je vast, de andere druk je tegen zijn flank. Zo kun je hem tekens geven, zoals je anders met je been zou doen.’

Fred leidde ons naar het veld waar ik anders ook reed. ‘Je moet er even aan wennen, jullie beiden. Geduld, dus.’ Hij grijnsde nog steeds van oor tot oor. ‘Hoe voelt het, tot nu toe?’

Wel goed, vond ik. Ik kon nog gewoon meezitten met Butters gang, maar mijn benen hadden meer houvast. ‘Ik wist niet dat er zadels voor kreupelen bestonden.’ Ik vroeg me af waar Fred dit ding vandaan had, van wie het geweest was.

‘Nope, niet voor kreupelen,’ zei Fred. ‘Dames reden zo. In de tijd dat het voor vrouwen onfatsoenlijk was om gewoon op een paard te zitten. Na de oorlog is er veel veranderd. Eerst waren het de dames uit de hogere kringen die gewoon rechtop gingen rijden, al gauw deed bijna iedereen het.’

‘Welke oorlog?’ Ik dacht dat wij daar middenin zaten.

‘De vorige. Twintig jaar geleden.’ Freds gezicht betrok. ‘Engeland heeft toen drie miljoen mannen verloren.’

‘Dan waren er dus heel veel vrouwen,’ zei ik. ‘En heel veel mannezadels die over waren.’

‘Dat denk ik.’ Hij liet me het veld rond rijden. Eerst stapvoets, daarna in draf. Draven was veel makkelijker in dat dameszadel. Ik bonkte nog steeds op en neer,

maar nu had ik grip.

‘Mooi genoeg voor nu,’ vond Fred. ‘Galop kun je zelf wel oefenen. Springen nog even niet.’

Nog niet springen. Nog steeds niet.

Nadat het werk was gedaan, reed ik via de hoge heuvel die uittorende boven het stadje naar huis. Susan had hem voor me op de plattegrond getekend. Boven bleef ik, zoals wel vaker, een hele tijd staan kijken naar de zee. Soms zag ik schepen in de verte, een enkele keer kwamen ze dichterbij.

Vandaag zag ik alleen blinkend zonlicht weerkaatsen op het water, cirkelende vogels, witte golfjes stukslaan op de kust. Susan had verteld dat er op de oever zand lag, waarin je heerlijk kon rondslechteren en luieren als er geen oorlog was. Maar nu was het strand afgezet met prikkeldraad en vol gelegd met mijnen, bommen in de grond, voor het geval er een invasie zou komen. Na de oorlog zouden we naar het strand gaan, had Susan beloofd.

Susan vond dat ik dat dameszadel niet had moeten aannemen. Het was een te kostbaar geschenk, vond ze. Ze nam me mee naar het kantoor van de VVB, naar lady Thornton. ‘Dat oude ding?’ zei lady Thornton. ‘Dat moet van mijn tante geweest zijn. Moeder heeft nooit paard gereden. Natuurlijk mag Ada het hebben, anders had Grimes het haar niet gegeven. Margaret hoeft ’m niet, ik ook niet.’

Maggie stuurde me een brief. Op een middag legde Susan een envelop op tafel. Ik volgde een van de woorden op de voorzijde met mijn vinger: Ada. Het papier waarop Susan mijn naam had geschreven, had ik nog steeds en ik had het telkens weer overgeschreven.

‘Zal ik ’m je voorlezen?’ vroeg Susan.

‘Nee,’ zei ik. Ik scheurde de envelop open en tuurde naar de tekens op het vel dat erin zat. Maar hoe ingespannen ik ook tuurde, ik begreep er niks van. Diezelfde avond probeerde ik Jamie zover te krijgen dat hij hem voor zou lezen. ‘Dat handschrift van haar is veel te krullerig,’ zei hij. ‘Dat kan ik echt niet lezen.’

Toch wilde ik niet dat Susan me hielp. Nog steeds niet. Ik nam de brief mee naar Fred. Hij kauwde op zijn pijp en zei dat Maggie samen wilde rijden, als ze thuis was met Kerst.

‘Maar dan ben ik hier niet meer,’ zei ik. ‘Dan is de oorlog wel voorbij.’

Fred schudde zijn hoofd. ‘Denk ik niet,’ zei hij. ‘Da’s over een maand al. Als je het mij vraagt, moet die hele oorlog nog beginnen.’

‘Mam wil ons terughebben,’ zei ik. ‘De meeste anderen gaan ook.’

Fred krabde zich achter zijn oor. ‘Laten we hopen van niet. Ik zou niet weten wat ik zonder jou moest. Echt niet.’ Hij grijnsde naar me en tot mijn eigen verrassing grijnsde ik terug.

Ik wist dat ik hier niet blijven kon. Al die goede dingen, niet opgesloten zitten in een kamertje, om te beginnen; Butter; mijn krukken; het binnen warm hebben als het buiten koud was; schone kleren; 's avonds in bad; drie maaltijden, elke dag; die beker Bovril voor het slapengaan; vanaf de top van de heuvel naar de zee kijken; al die goede dingen waren tijdelijk. Tot mam ons terug wilde hebben. Ik durfde er niet aan te wennen.

Ik probeerde goede dingen van thuis te bedenken. Ik herinnerde me dat mam op vrijdagavond weleens gebakken vis en friet meenam, gewikkeld in krantenpapier, knapperig en warm. Ik herinnerde me dat mam zong en lachte en zelfs een keer met Jamie een dansje rond de tafel had gemaakt. Ik herinnerde me dat Jamie, toen hij klein was, de dagen binnen doorbracht, bij mij. Ik herinnerde me de scheur in het plafond die me deed denken aan een man met een puntmuts.

Het leek misschien dat mam een hekel aan me had, maar ze moest ook van me houden, toch? Ze moest van me houden want ze was mijn moeder en Susan was alleen maar iemand die met Jamie en mij zat opgescheept omdat het oorlog was. Dat zei ze zo nu en dan nog steeds. 'Ik heb niet om evacuees gevraagd,' had ze gezegd toen Bovril muizenresten op het tapijt in de woonkamer had gedeponereerd. 'Hallo! Hier zit ik dus echt niet op te wachten,' had ze hoofdschuddend gezegd toen Jamie van top tot teen onder de modder thuiskwam, een scheur in zijn trui. 'Ik heb ook nooit kinderen gewild,' had ze gezegd nadat Butter mij op straat had gekeild omdat een fazant hem de stuipen op lijf joeg en hij met de krukken nog aan het zadel gebonden naar huis galoppeerde. Susan was me komen zoeken, de krukken onder haar arm. Ze vond me, trok een zuur gezicht en zei dat ik van geluk mocht spreken dat ik mijn benen niet gebroken had. 'Ik heb ook nooit kinderen gewild.'

'Ik heb jou ook nooit gewild,' had ik gezegd.

'Daar snap ik niks van,' was haar antwoord. Ze snoof. 'Ik ben nog wel zo lief.' De wind was aangewakkerd en het was bijna helemaal donker. Ik had gehuiverd. Thuisgekomen had Susan een deken om mijn schouders geslagen. 'Zet jij maar eens thee,' had ze gezegd. 'Dan zorg ik wel voor die pony.' Ze had haar schouders gerecht en was de avond in gestiefeld. Ik had haar nagekeken en naar mam verlangd.

Ik wilde dat mam was zoals Susan.

Ik durfde er niet echt op te vertrouwen dat Susan anders was dan mam.

Hoofdstuk 27

Susan nam ons opnieuw mee naar dokter Graham. ‘Zijn dit dezelfde kinderen?’ zei hij. ‘Ik weet niet wat ik zie.’ Jamie was een centimeter of vier gegroeid, ik zes. We waren aangekomen en ik was flink gespierd geworden van het paardrijden en het helpen bij Fred. Met die krukken kon ik nu uren lopen zonder moe te worden. We hadden geen schurft meer, geen luizen, geen korsten op onze benen, geen krentenbaard, niets. Een toonbeeld van gezondheid noemde de dokter ons. Hij pakte mijn kromme voet en bewoog hem heen en weer. ‘Nog altijd niks?’ vroeg hij aan Susan.

Ze schudde haar hoofd. ‘Ik heb haar uitgenodigd voor Kerst,’ zei ze. ‘Als ze komt, hoop ik haar te kunnen overtuigen.’

‘Wie?’ wilde Jamie weten.

‘Niet belangrijk,’ antwoordde Susan.

Ik lette amper op. Mijn brein zocht een vluchtweg, altijd wanneer vreemden me aanraakten. Susan tikte me op mijn schouder. ‘Doet het pijn?’ vroeg ze.

Ik schudde mijn hoofd. Mijn voet deed pijn, dat deed hij altijd, ook nu dokter Graham hem boog en strekte, maar niet meer dan anders. Ik vond het alleen niet prettig.

‘Als je dit nou eens iedere dag zou doen,’ zei hij. Hij bewerkte mijn voet alsof hij een handdoek uitwong, alsof hij hem op die manier normaler kon laten lijken. ‘Daar wordt hij wat soepeler van. Dat is alvast een begin.’

‘Aangepaste schoenen,’ zei ik ineens. Ik werd weer helder. ‘Fred vertelde me dat paarden aangepaste schoenen krijgen.’

Dokter Graham liet mijn voet los. ‘Dat is in dit stadium niet voldoende,’ zei hij. ‘Jij hebt een ingreep nodig.’

‘O,’ zei ik. Ik had geen idee wat hij daarmee bedoelde.

‘Maar massage kan helpen,’ zei hij. ‘Het kan in elk geval geen kwaad.’

Dat bleek te betekenen dat Susan iedere avond mijn voet kneedde en draaide. We waren al naar de verduisterde voorkamer verhuisd voor de voorleessessies uit *De Zwitserse familie Robinson*, na het avondeten, lekker dicht bij het kolenvuur dat de slaapkamers boven niet bereikte. Susan ging op het randje van de bank zitten, zo dicht mogelijk bij de lamp, ik zat aan de andere kant, met mijn benen gestrekt, de voeten op haar schoot, en Jamie lag met zijn kat ruggelings op het tapijt.

‘Jouw voet is zo koud,’ merkte Susan op, de eerste avond. ‘Voel je dat zelf ook?’

Ik knikte. We hielden hem ingezwachteld, maar het verband werd vaak wat klam en mijn voet was bijna altijd steenkoud. ‘Niet erg,’ zei ik. ‘Dan is-ie verdoofd en voel ik hem minder.’

Susan keek me vragend aan.

‘Als hij verdoofd is, doet hij ook geen pijn.’

Haar gezicht betrok. ‘Voor je het weet bevriest-ie,’ zei ze. ‘Dan ben je nog verder van huis. We moeten iets anders verzinnen.’ Ze ging meteen aan het werk. Typisch Susan. Eerst nam ze een dikke, wollen kous van haarzelf. Die waren een stuk groter dan de mijne en makkelijker over mijn stijve enkel te schuiven. Daarna rommelde ze wat met een paar oude pantoffels en naald en draad en het duurde niet lang of ik had een soort huisschoen, met een leren zool en een gebreide bovenzijde. Mijn voet bleef er niet helemaal droog in, maar het was al een stuk beter. ‘Hm,’ bromde ze. Ze bekeek haar knutselwerk kritisch. ‘Het is een begin, maar we zijn er nog niet.’

De naaimachine draaide nu drie, vier uur per dag. Susan maakte kamerjassen voor soldaten van stof die de VVB haar leverde. Uit een oude wollen jas, die volgens haar van Becky was geweest, maakte ze een winterjas voor Jamie. Ze tornde een hele stapel oude kleren los, naad voor naad, waste en streek de lappen en maakte daar van alles en nog wat van. ‘Veel doen met weinig, noemt de regering dit,’ zei ze. ‘Ik noem het: zo ben ik opgevoed. Mijn moeder was een geweldige huisvrouw.’

‘Heeft jouw moeder een hekel aan je?’ vroeg ik.

Haar gezicht betrok. ‘Nee. Ze leeft niet meer, weet je nog?’

‘Had ze een hekel aan je toen ze nog leefde?’

‘Dat hoop ik niet,’ zei Susan.

‘Maar je vader vindt je niet aardig, zei je.’

‘Nee. Hij vond het geen goed idee dat ik naar de universiteit ging.’

‘Vond je moeder dat ook?’

‘Dat weet ik niet,’ zei Susan. ‘Ze deed altijd wat mijn vader wilde.’ Ze was twee lappen stof op elkaar aan het spelden en stopte daarmee. ‘Dat was niet goed,’ zei ze. ‘Het maakte haar ongelukkig, maar ze deed het toch.’

‘Maar jij deed niet wat je vader wilde,’ zei ik.

‘Dat ligt nogal ingewikkeld,’ zei Susan. ‘Ik werd toegelaten tot Oxford. Daar was hij trots op, aanvankelijk. Maar later niet; ik veranderde erdoor, zei hij. Hij vond dat alle vrouwen moesten trouwen en dat deed ik niet en... nou ja, het ligt ingewikkeld, zei ik al. Maar ik heb geen spijt van de keuzes die ik heb gemaakt. Als ik het over moest doen, deed ik het weer zo.’

Susan maakte een mooie broek voor Jamie van een oude rok van tweed die van Becky was geweest. Het jasje dat erbij hoorde vermaakte ze tot een korte, dikke jas die ik aan kon als ik paardreed.

Sinds de dag waarop ik Susans naaimachine stukmaakte, had ik het ding met geen vinger meer aangeraakt, maar Susan leerde me met de hand naaien. Het was toch beter om het eerst zo te leren, zei ze. Ze leerde me knopen aanzetten en ik bevestigde ze aan de kamerjassen die zij maakte. En aan mijn eigen jas en de flap van Jamies korte broek.

Bij de VVB vertelde ze dat ik haar hielp. Dat zei ze, toen ze thuiskwam.

Op een dag was ze op haar slaapkamer aan het rommelen en kwam ze tevoorschijn met haar armen vol bollen wol. Ze nam een paar houten stokken en vlocht de wol daar kunstig omheen. Zo maakte ze mutsen voor Jamie en mij, en sjaals en wanten om onze handen warm te houden.

Mijn wanten leken twee duimen te hebben. Susan liet me zien hoe een van die duimen over mijn duim moest, de ander over mijn pink. Op de palmen had ze dunne lapjes leer gestikt. ‘Dit zijn rij-wanten,’ legde ze uit. Ze bestudeerde mijn gezicht. ‘Zie je?’

Ik zag het. In het begin, toen ik net op Butter reed, hield ik de teugels in mijn vuisten gekneld. Dat had Fred me afgeleerd. Ik moest het van hem op de juiste manier doen: onder mijn drie middelste vingers en over de duim en pink. Met deze wanten kon ik de teugels op de juiste manier vasthouden, het leer zorgde ervoor dat de wol niet te snel sleet.

‘Zelf bedacht,’ zei Susan. ‘Mijn eigen ontwerp. Wat vind je ervan?’

Het was een van de keren waarop ik wel wist welk antwoord ze van me wilde, maar ik gaf het niet. ‘Niet slecht,’ zei ik. Ik zwichtte, een beetje. ‘Dank je.’

‘Zuurpruim,’ lachte ze. ‘Een beetje dankbaarheid doet geen pijn, toch?’

Misschien wel. Wie zou het zeggen?

Op een zaterdag kwam de predikant langs, met in zijn kielzog een hele troep jongens. Zij bouwden voor ons een Anderson-hut in de tuin. Dat waren kleine schuilhutten van blik, die bescherming moesten bieden bij een bombardement. Maar zo veilig zag die bij ons er niet uit. Klein en donker en gammel was-ie. De onderste helft was in de grond gegraven, je moest drie treden af om bij de kleine toegangsdeur te komen. Binnen was langs de wanden ruimte voor twee lange banken.

Susan zei dat het ons nooit gelukt zou zijn om zelf dat gat te graven, al hadden we er een week lang dag en nacht aan gewerkt. Ze bracht een dienblad drankjes naar buiten en bedankte de predikant. Hij stond tot aan zijn middel in de kuil, de mouwen van zijn hemd opgestroopt, en zei dat ze het met plezier deden. Ze hadden overal in het stadje al Anderson-hutten neergezet, het was een mooie klus voor de jongens.

Sommigen van hen waren evacuees. Stephen White was een van hen.

Hij grijnsde en plantte zijn schop in de aarde toen ik naar hem toe kwam. ‘Ben jij alle dagen druk?’ vroeg hij.

‘Best wel druk,’ zei ik. ‘Ik rij en ik help Fred Grimes met van alles en nog wat.’

‘Ik bedoelde dat je schreef dat je te druk was om thee te komen drinken.’ Hij streek met een vuile hand een haarlok uit zijn ogen, wat een modderige veeg op zijn gezicht achterliet. Toch zag hij er een stuk beter uit dan hij in Londen had gedaan, net als ik. Zijn kleren waren schoon en heel en hij was langer geworden. Zijn grijns had iets ontwapenends.

‘Ik zou niet weten wat ik moest, op zo’n theevisite.’

Hij haalde zijn schouders op. ‘Tuurlijk wel. Jullie drinken ’s avonds toch ook thee?’

‘Maar die kolonel...’

‘Da’s een ouwe bok, ja. Maar als je hem zou leren kennen, zou je hem mogen.’

‘Waarom ben jij niet met de anderen meegegaan naar Londen?’ Dat had ik hem al tijden willen vragen.

Stephen leek wat verlegen met die vraag. ‘De kolonel is zo goed als blind,’ zei hij. ‘Je hebt hem gezien. Familie heeft hij niet en toen ik hier kwam, was hij er niet best aan toe. Het meeste eten dat hij in de kast had staan was bedorven. Hij proeft bijna niets meer en had dat dus niet in de gaten. Het maakte hem ziek en zijn huis was een zwijnenstal. Overal beesten en ratten en hij kon er zelf niets tegen doen.’

Ik heb de boel opgeruimd en schoongemaakt. De vrouw van de predikant heeft me leren koken, makkelijke dingen, en zij brengt ons regelmatig boodschappen. Zij is heel aardig. En ik lees hem voor, de kolonel. Dat vindt hij fijn. Hij heeft stapels boeken.’ Stephen pakte zijn schop weer en begon aarde op de hut te scheppen. ‘Mam zit me achter de broek. Zij wil dat ik thuiskom. Ik wil ook wel. Ik mis thuis, maar als ik wegga dan redt de kolonel het niet. Dan gaat-ie dood, echt. Hij heeft helemaal niemand.’

Stephen keek om zich heen, maar de modderige tuin, het huis, de stallen, het weiland. ‘Mooi hier.’

‘Ja.’

‘Jullie moeder is jullie nog niet komen halen?’

‘Nee. Die wil ons niet.’

Hij knikte. ‘Beter. Zij had je weer opgesloten, net als eerst.’

Ik huiverde. De wind leek op te steken. ‘Dat was om mijn voet.’

Stephen schudde zijn hoofd. ‘Aan die voet is niks veranderd, toch?’ zei hij. ‘Maar jij zit niet meer opgesloten. Kom een keer thee drinken. De kolonel vindt dat leuk, bezoek.’

Nadat iedereen vertrokken was, stond ik bij de deur van de hut. Het beviel me niks. Het was er koud en vochtig en donker; het rook er net als in het gootsteenkastje van mijn moeder. Ik kreeg kippenvel, mijn maag draaide zich om. Ik wilde niet naar binnen.

Susan droeg dekens naar de hut, flessen water, kaarsen, lucifers. Ze vertelde dat er sirenes zouden klinken als er vijandelijke bommenwerpers werden gesignaleerd. Als we die hoorden, moesten we de schuilhut in. Daar waren we veilig.

‘En Bovril dan?’ vroeg Jamie angstig.

Bovril mocht mee. Susan vond een oude mand met een deksel en zette die in de hut. Was Bovril bang, dan kon Jamie hem daar in doen.

‘Hij wordt niet bang,’ zei Jamie. ‘Hij is nooit bang.’

De schuilhut was te klein voor Butter.

Hoofdstuk 28

Het werd koud en het was al vroeg donker, nu. De kleur uit Butters weiland was verdwenen en hij begon mager te worden. Susan zuchtte toen ik haar daarop wees. ‘Dat komt door al die beweging die jij hem geeft,’ zei ze. ‘Hij was altijd vet genoeg om de winter buiten door te komen.’ Ze kocht hooi dat we in een van de lege boxen in de stal stouwden. Ze kocht ook een zak met graan. Iedere dag bracht ik Butter drie of vier vorken hooi en een halve emmer graan. Hij bleef wel buiten. Dat was beter voor hem, zei Fred. Gezonder. Minder werk voor ons.

Toen de bladeren aan de bomen van kleur verschoten, schrok ik daarvan. Maar Susan verzekerde me dat dat ieder jaar gebeurde. De bladeren veranderen van kleur en vallen af en in de winter lijken de bomen dood, maar dat is niet echt zo. In het voorjaar groeien er nieuwe groene blaadjes aan.

Susan was er inmiddels aan gewend dat we veel dingen niet wisten. Als ze me iets leerde, koken of naaien of wat dan ook, begon ze altijd bij het begin. ‘Dit is de naald. Kijk, aan deze kant zit een klein gaatje. Daar gaat de draad doorheen. Aan het andere einde zit een punt, dan komt hij gemakkelijk door de stof heen.’

Of: ‘Eieren hebben een doorzichtig deel, dat heet het eiwit, en een geel deel, de dooier. Je breekt een ei door hem tegen de rand van de kom te tikken, de rest doe je met je hand. Kijk, zo.’

Susan vertelde dat ze ’s winters altijd treurig en depressief was, net als toen wij hier aankwamen. Deze winter had ze het te druk om al te treurig te zijn. Ze moest boodschappen doen, schoonmaken, wassen – daar was ze heel secuur in – en naaien en bijeenkomsten bijwonen. Maar naarmate de dagen korter werden, kwam er toch een droefheid over haar. Ze deed haar best, om ons, maar je zag dat het moeite kostte. Ze was altijd moe.

Ik probeerde behulpzaam te zijn. Ik kookte en zette knopen aan. Ik ging mee boodschappen doen. Ik leerde kamerjassen omzomen. Ondertussen hielp ik Fred ook nog steeds twee dagen in de week en reed ik elke dag op Butter.

Op een regenachtige en koude woensdag zat Susan ineengedoken in haar stoel. Ik had net de afwas van het middageten gedaan. Jamie was naar school. Er smeulden nog maar een paar kolen in de kachel, dus ik gooide er wat bij en stookte het op. ‘Dank je,’ mompelde Susan.

Ze oogde fragiel en kwetsbaar. Op het voorpand van haar blouse zat een vlek van een stuk aardappel dat ze had gemorst. Ze had het niet weggepoetst. Dat was niets

voor haar. Ik wilde voorkomen dat ze weer dagenlang in bed zou blijven liggen. Ik ging op de bank zitten, keek haar aan en zei: ‘Zou jij me willen leren lezen?’

Ze keek op, afwezig. ‘Nu?’

Ik haalde mijn schouders op.

Ze zuchtte. ‘Oké, goed dan.’ We gingen aan de keukentafel zitten en ze pakte een pen en papier. ‘In totaal zijn er zesentwintig letters, en alle woorden, onze woorden dan, zijn daaruit opgebouwd,’ zei ze. ‘Van elke letter bestaat een grote en een kleine versie.’

Ze schreef de letters op het papier en vertelde hoe ze heetten. Vervolgens nam ze ze nog een keer allemaal door. Daarna moest ik ze overschrijven op een ander vel, zij ging terug naar haar stoel.

Ik staarde naar het papier. ‘Dit is geen lezen,’ zei ik. ‘Dit is tekenen.’

‘Schrijven,’ corrigeerde ze. ‘Net als knopen aanzetten en zomen naaien. Dat moet je eerst leren, voor je achter de naaimachine kunt. Je moet de letters kennen om te kunnen lezen.’

Dat wilde ik wel geloven, maar dit was saai. Dat zei ik ook en ze stond weer op en schreef iets onderaan het blaadje.

‘Wat staat daar?’

‘Ada is een kniesoor,’ antwoordde ze.

‘Ada is een kniesoor,’ schreef ik onderaan het alfabet dat ik had overgeschreven. Ik keek er tevreden naar.

Nadien schreef ik elke dag briefjes voor Susan, met hulp van Jamie.

Susan is een koele kikker (daar moest Jamie erg om lachen). Butter is de beste pony ooit. Jamie zingt als een lijster.

Sommige briefjes bewaarde ik, die waren handig. Ik kon ze op de keukentafel leggen als ik een boodschap voor Susan wilde achterlaten. Ze vond het fijn om te weten waar wij uithingen.

Ada is bij Fred. Ada is aan het rijden. Jamie is naar het vliegveld.

Dat mocht hij niet, maar hij deed het toch. Ze waren er zo aan gewend dat hij toch altijd weer een gaatje in het hek vond dat ze zelden nog de moeite namen om hem op zijn duvel te geven en weg te sturen. ‘Maar als ze zeggen dat ik weg moet, dan moet ik ook echt weg,’ vertelde hij ons. ‘Meteen. Als ze niks zeggen, mag ik blijven kletsen.’ Hij was weg van vliegtuigen. Hij leerde piloten kennen en mocht zo nu en dan in een van de Spitfires zitten die op het terrein geparkeerd stonden.

Susan wilde weten hoe wij Kerst vierden. We hadden geen idee. Kerst was een belangrijke dag in de kroeg, mam werkte altijd. Dan kreeg ze altijd een hoop fooi en meestal aten we iets lekkers, vis en friet of een hartige taart met vlees.

‘Hangen jullie sokken bij de haard?’ vroeg Susan.

Jamie trok zijn wenkbrauwen op. ‘Waarom?’

We hadden weleens van de Kerstman gehoord – andere kinderen hadden het daar wel eens over – maar ons huis sloeg hij altijd over.

Ik zei: ‘Wat doe jij meestal?’

Haar gezicht kreeg een zachte gloed. Ze groef in haar geheugen. ‘Toen Becky nog leefde hielden we altijd een groot Kerstdiner, met vrienden,’ zei ze. ‘Geroosterde gans, kalkoen. In de ochtend gaven we elkaar cadeaus. We hadden een kleine kerstboom, hulst als versiering op de vensterbank. Het ontbijt was altijd iets bijzonders, gloeiendhete kleffe broodjes en spek en koffie, en daarna hingen we wat lui op de bank, tot het tijd was om met het diner te beginnen. Op Tweede Kerstdag ging Becky jagen.

Toen ik klein was, gingen we op Kerstavond altijd met ons gezin naar de kerk. Naar de nachtdienst. Mijn vader preekte dan. De kerk in kaarslicht, dat zag er altijd prachtig uit. Als we dan thuiskwamen, ging ik slapen – heel even maar – en dan werd ik ’s ochtends wakker en vond mijn kous, naast mijn bed, vol kleine cadeautjes. De grotere cadeaus lagen beneden onder de kerstboom. Mijn moeder maakte een enorme maaltijd en al onze ooms en tantes en neven en nichten kwamen...’ Haar stem stakte. ‘We gaan iets leuks doen,’ zei ze. ‘Dit is jullie eerste Kerst hier.’

‘Mag mam ook komen?’ vroeg Jamie.

Susan legde een hand op zijn hoofd. ‘Ik hoop dat ze komt,’ zei ze. ‘Ik heb haar al uitgenodigd maar ik heb nog geen reactie.’

‘Ik schrijf haar wel,’ zei Jamie.

‘Dat hoeft niet, hoor,’ zei ik. Het leek me riskant. Als mam weer met ons bezig was, zou het maar zo kunnen dat ze ons weer bij zich wilde hebben.

‘We moeten het met haar over jouw voet hebben,’ zei Susan.

‘Nou, ik schrijf haar in elk geval niet,’ zei ik. Ik had de letters van het alfabet uit mijn hoofd geleerd en begon te snappen hoe ze moesten klinken, het lukt me zelfs om woorden te lezen die ik niet eerder had gezien. Ik kon schrijven, een beetje. Maar niet naar mam.

‘Dat hoeft ook niet,’ zei Susan. Ze sloeg een arm om me heen.

In de winkels lagen de meest heerlijke dingen: sinaasappels en noten en allerlei soorten snoep en speelgoed. Susan zei dat de mensen vastbesloten waren er een fijne Kerst van te maken, ook al was het oorlog. Ze bestelde een gans, omdat Jamie en ik dat nog nooit gegeten hadden, en nodigde een paar piloten uit om te komen eten. Die gans was te groot voor ons drieën. Ik nodigde Fred uit, maar hij ging met Kerst altijd naar het huis van zijn broer en wilde die traditie in ere houden. ‘Maar heel vriendelijk van je, dankjewel,’ voegde hij daaraan toe.

Dus nodigde ik Maggie uit.

Als Jamie piloten had, leek het mij eerlijk dat ik ook iemand voor het diner uit kon nodigen. Naast Fred, en misschien Stephen, was Maggie de enige die daarvoor in aanmerking kwam.

De week voor Kerst kwam ze thuis. We reden samen de hoge heuvel op, waar een gure wind stond, en we keken uit over het strand waar overal barricades waren opgeworpen. Maggie was veranderd, stijver en afstandelijker dan op de dag waarop ik haar naar huis gereden had. Ze zag er heel chique uit, met leren handschoenen en een leren, fluwelen cap.

Ik legde een hand boven mijn ogen tegen het felle licht. Het was mijn idee geweest om de heuvel op te rijden. 'Ik speur altijd naar spionnen als ik hierboven ben,' zei ik. 'Dat is de bedoeling, weet je.' Dat had ik gehoord van de mannen op de radio, instructies van de regering. Nazi-spionnen konden verkleed zijn als verpleegsters of nonnen of wat dan ook.

'Weet ik,' zei Maggie nors. 'Ik ben niet dom, hoor.' Daarna zei ze: 'Waarom heb je me nooit teruggeschreven? Dat heb ik je toch gevraagd?'

Dat wist ik niet. Dat deel van de brief had Fred me niet voorgelezen. Ik had wel geprobeerd om de brief zelf nog een keer te lezen, maar Maggies handschrift zat vol sierlijke krullen en de letters waren aan elkaar geschreven. Het was me niet gelukt.

Ik durfde dat niet toe te geven. 'Druk geweest,' zei ik. 'Heel druk.'

Ze wierp me een boze, gekwetste blik toe. Ineens drong het tot me door. Ze had gewacht op een brief van me, gewacht en gehoopt dat ik haar terug zou schrijven. Ik begreep niet goed waarom.

Ik ademde een keer diep in. 'Ik leer net schrijven,' zei ik. 'En lezen. Ik kon je helemaal nog niet terugschrijven. Het spijt me. De volgende keer zal ik het proberen.'

Ik had verwacht dat ze verbijsterd zou zijn over zoveel onbenul, maar ze leek eerder gerustgesteld. Dat was een woord dat Susan me had geleerd en ik vond het prachtig. Gerustgesteld. Jamie moest gerustgesteld worden soms, als hij zich ergens heel erg boos over maakte. 'Daar heb ik geen moment aan gedacht,' zei ze. 'Ik dacht dat je er geen zin in had of zo. Maar had mevrouw Smith je dan niet kunnen helpen? Die had toch op kunnen schrijven wat jij wilde zeggen?'

Dat had ze gekund, als ik het haar gevraagd had. 'Ik wilde het haar niet vragen. Ik vind het niet prettig als zij me helpt.'

'Waarom niet?'

'Ik wil niet aan haar wennen,' zei ik. 'Zij is iemand bij wie wij een tijdje in huis zijn, meer niet. Ze is niet... niet echt, zeg maar.'

Maggie keek me aan. 'Nou, mij lijkt ze anders behoorlijk echt,' zei ze. 'Ik heb je gezien toen je net van de trein kwam, weet je nog? Je zag eruit alsof je al een oorlog had meegemaakt. Die dag dat jij me hielp, zag je er al een stuk beter uit. En moet je

nu zien! Een dameszadel op je pony, mooie kleren, niet meer zo broodmager dat je botten overal uitsteken. Je kijkt anders uit je ogen, ook. Een schuw vogeltje leek je eerder.'

Ik wilde er niet over praten. Er was geen spion en geen schip te zien en Butter was het zat om in de volle wind te staan. 'Wedstrijdje,' zei ik. 'Wie het eerst in het stadje is.'

Hoofdstuk 29

Maggie won, maar veel scheelde het niet. Ik bleef in het zadel, al galoppeerde Butter sneller dan hij ooit had gedaan. We volgden Maggies pony over twee gevallen boomstammen, kleine sprongetjes, mijn eerste. Het was of we vlogen. Tegen de tijd dat we op twee dampende pony's de eerste huizen van het stadje bereikten, was Maggies knot losgeraakt en had ze gloeiende wangen. Ze lachte. De ontwijkende blik die ze van me had gezien, was vergeten.

Ik wist dat Susan niet echt was. Of, als ze dan misschien wel een beetje echt was, dat ze op zijn best tijdelijk was. Was de oorlog voorbij, dan had ze het wel met ons gehad. Of mam zou van mening veranderen, dat kon ook.

Maggie kon niet komen met Kerst. Ze wilde graag, zei ze, maar haar broer zou thuishkomen van zijn vliegopleiding en haar vader, die ergens geheim oorlogswerk deed, ook. Zij vierden Kerst samen, dat was traditie. Ze moest thuis zijn, daar kon ze niet onderuit. 'Dat wordt een rottag,' zei ze. 'Mam zal haar best doen om niet op Jonathan te mopperen, maar dat moet de rest dan bezuren. Pap windt zich vreselijk op over Hitler en zal het alleen maar over de oorlog hebben, zeker nu er niet gejaagd wordt, en mam heeft een hekel aan gesprekken over de oorlog. De kok is ermee opgehouden, die is in een fabriek gaan werken, en de huismeid is een ramp in de keuken. We hebben nog maar een huismeid, verder helemaal geen personeel meer. Dat betekent dat ik op Kerstavond sta te poetsen en dat mam helpt koken en dan zitten we daarna ranzig eten naar binnen te werken in die grote, chique kamer vol spinnenwebben aan het plafond en te doen of alles leuk is. Maar niks, helemaal niks, is zoals het was.

Iedereen zegt dat dit niet echt een oorlog is,' ging ze verder. 'Bijna niemand heeft een bom gezien, bijna niemand vecht. Maar voor mij voelt het wel als oorlog. Oorlog in mijn familie.' Ze keek me zijdelings aan. 'Jij bent vast wel gelukkig,' zei ze.

'Nee, niet. Niet als jij niet gelukkig bent,' reageerde ik.

Ze schudde haar hoofd. 'Natuurlijk wel. Kom op.' We reden verder. Dit keer namen we een route die Maggie koos, door het bos, richting het strand, waar we aan onze kant van het prikkeldraad moesten blijven. We volgden het pad langs het strand en zagen de golven breken op de kust. Het verbaasde me hoe anders de zee eruit kon zien van dag tot dag.

Susan pakte een bijl uit de schuur en nam ons mee het bos in om een boompje om te hakken. Een boom die niet kaal werd in de winter, met groene naalden aan de takken in plaats van bladeren. 'Een den,' zei Susan.

Het sneeuwde en er hing kou en nattigheid in de lucht. ‘Waar is die boom voor?’ wilde ik weten. Susan en Jamie sleepten het boompje mee, ik liep met mijn krukken naast hen.

‘Kerstboom,’ hijgde Susan. ‘Een symbool. God is als zo’n den, gaat nooit dood. Ook niet in de winter.’

‘Maar je zei dat de andere bomen ook niet dood zijn,’ stelde Jamie.

‘Nou, nee, klopt,’ zei Susan. ‘Ze lijken dood. Kerstbomen zijn traditie. Groen in de winter, licht in de duisternis, metaforen voor God.’

Dat woord metaforen liet ik voor wat het was, maar ik vroeg wel: ‘Wat heeft Kerst met God te maken?’

Het leek of ik iets heel raars had gezegd. Susan keek me aan, met open mond, als een vis, en toen ze haar mond weer bewegen kon zei ze: ‘Heb jij dan niets opgepikt in die kerk?’

Ik schokschouderde. Kerk was moeilijk te volgen. Sommige verhalen begreep ik, maar de meeste niet. De predikant leek best aardig, daar niet van, maar ik luisterde eigenlijk nooit echt naar hem. De liederen vond ik wel mooi, maar ik las niet vlug genoeg om mee te kunnen zingen.

Kerst is Jezus’ verjaardag, daar kwam het op neer. En Jezus was de man die vooraan in de kerk aan een kruis hing. Zoveel wist ik al wel. Tot zover kon ik het volgen. Maar Jamie vroeg: ‘Maar hoe weten ze dat nou? Wanneer het zijn verjaardag is?’

Susan zei: ‘Dat weten ze niet, zou ik zeggen. Niet zeker.’

Jamie knikte. ‘Net als bij Ada en mij.’

‘Precies,’ zei Susan. ‘Maar er staat wel een geboortedatum op jullie identiteitskaart, een inschatting, en op die dagen vieren we jullie verjaardag. Kerst is net zoiets.’

Jamie zei: ‘Stond Kerst op Jezus’ identiteitskaart?’

‘Stomkop,’ zei ik. ‘Jezus heeft toch geen oorlog meegemaakt.’

‘Je moet geen stomkop tegen hem zeggen,’ vermaande Susan me.

‘Maar het was toch stom?’

‘Iets stoms zeggen betekent niet dat je stom bent,’ zei Susan. ‘Dat is maar goed ook. Voor ons allemaal.’

We sleepten het boompje het huis in en zetten hem in een hoek van de woonkamer. Susan hing een snoer vol lampjes aan zijn takken. Ze liep naar boven, naar Becky’s kamer, en kwam terug met een grote doos. Ze keek erin, knipperde een paar tranen weg, en deed hem weer dicht.

‘Laten we zelf versieringen maken,’ stelde ze voor. ‘Lijkt jullie dat wat?’

Hoe moest ik dat weten? Ik zag wel dat ze hoopte dat ik het leuk zou vinden en ik wilde niet dat ze huilde. Daar werd ik altijd nerveus van. ‘Ja hoor,’ zei ik aarzelend.

‘O, Ada.’ Ze omhelsde me met de arm die ze vrij had. Ik haalde diep adem en hield me goed. Ik dook niet weg. ‘Dit zijn de versieringen die Becky en ik er altijd in hingen, maar ik ben er nog niet aan toe om die weer te gebruiken.’

‘Oké,’ zei ik.

‘Oké?’ zei ze. ‘Echt?’

Ik wist niet wat ik daarop zeggen moest. Om de een of andere reden werkte dat Kerstgedoe me behoorlijk op de zenuwen. Al dat geklets over samen zijn en vrolijk doen en feestvieren, ik vond het eng. Alsof ik er eigenlijk niet aan mee zou mogen doen. Alsof ik er niet bijhoorde. En Susan wilde dat ik blij zou zijn, dat was nog enger.

Versieringen waren mooie, glinsterende dingetjes die je in een kerstboom hing. Susan pakte vellen gekleurd papier uit een kast en scharen en lijm. Ze liet ons zien hoe je sneeuwvlokken en sterren kunt maken. Ik deed mijn uiterste best om de mijne net zo netjes te krijgen als die van haar. Jamie knipte als een razende en produceerde de meest fantastische en hoekige figuren. We hingen alles op, de slordige versieringen en de nette, en die boom in de hoek van de kamer werd prachtig. Dat vond Bovril ook. Hij lag er overdag telkens onder en tikte met zijn klauwen speels tegen de laagst hangende versieringen. Jamie frommelde een paar overgebleven stukken papier tot ballen die hij ’s avonds over de grond naar hem toe rolde. Bovril vond het geweldig en sloeg er lustig op los.

Ik vond het vreselijk om mijn bed te delen met een kat. Soms werd ik wakker van een zwiepende staart in mijn gezicht en er leken altijd haren in de lakens te zitten. Jamie bleef erbij: hij kon alleen slapen als Bovril bij hem lag. Het beest zelf leek er net zo over te denken. Ik kon het hem niet kwalijk nemen.

Het sneeuwde opnieuw. Ik reed op Butter naar Maggie en het klonterde in dikke hompen onder zijn hoeven en aan de punt van zijn staart. De wereld was wit, glinsterend wit. In Londen bleef de sneeuw nooit zo lang wit.

Sinds ze thuis was had Maggie Fred dagelijks geholpen, op de dagen dat ik er ook was werkten we samen. Fred leerde me springen, kleine sprongen nog, maar niet vandaag. Er lag te veel sneeuw.

‘Je moet nog een kerstcadeau voor Susan regelen, had je daaraan gedacht?’ zei Maggie. We pasten porties graan af in de schuur.

‘Waarom?’ vroeg ik. Ik had wel over kerstcadeaus gehoord. Maar ik kreeg ze nooit. Dan hoefde ik ze ook niet te geven. Dat zei ik dan ook.

Maggie rolde met haar ogen. ‘Natuurlijk krijg jij wel cadeaus,’ zei ze. ‘Susan is heel aardig voor jullie, dat is echt niet overal zo.’

Ik knikte. Sommige evacuees, voor zover ze er nog waren, werden helemaal niet zo vriendelijk behandeld. Dat lag niet aan hen, zij hadden de pech dat ze terecht waren gekomen bij gemeneriken, rotzakken die zelfs Jezus liever geen onderdak hadden geboden. Dat wist Jamie me in elk geval te vertellen. Hij had het op school weleens met andere evacuees over hoe het bij ons was en dan waren ze jaloers dat zij niet als laatste gekozen waren. Jaloers. Echt.

‘Dus,’ vond Maggie, ‘moeten jullie iets voor haar kopen. Dat hoort.’

‘Ik heb geen geld,’ zei ik. ‘Geen cent.’

‘Krijgen jullie geen zakgeld?’

‘Nee. Jij wel?’

‘O,’ zei Maggie. Ze beet peinzend op haar onderlip. ‘Nou, dan moet je een baantje zoeken, klusjes waar je wat geld mee kunt verdienen. Denk ik. Of je maakt iets voor haar. Dat zal ze leuk vinden. Mam vindt het altijd heel leuk als ik iets voor haar maak.’

Dat was nog niet eens zo’n slecht idee. Tijdens de rit naar huis dacht ik erover na. Susan had me leren breien, vooral met het oog op het maken van kledingstukken voor soldaten, maar tot dusverre had ik alleen nog maar een washand gemaakt. En die zag er niet uit, aan de ene kant veel wijder dan aan de andere, overal gaten van veel te ruime steken. Het kwam niet in de buurt van wat Susan zelf maakte. Susan had me verzekerd dat het niet uitmaakte, soldaten waren allang blij dat ze een washand hadden, hoe die er ook uitzag. Ze had eraan toegevoegd dat het met breien net is als met schrijven, rijden of wat dan ook: hoe meer je het deed, hoe beter je werd.

Ik had nog tijd, als ik opschoot. Tijd om beter te worden. Ik keerde Butter, ook al sputterde hij tegen, en reed door de sneeuw terug naar Maggies huis. Fred keek me verbaasd aan. ‘Moeilijkheden?’ vroeg hij.

‘Ik heb wol nodig,’ zei ik.

Hoofdstuk 30

‘Aye,’ knikte Fred, alsof er voortdurend meisjes door de sneeuw naar hem toe kwamen rijden om om wol te vragen. Hij verdween in de stallen en ik hoorde hem de trap op klossen naar de kamers op de zolder erboven, waar hij woonde. Hij kwam terug met een stoffen tas, bedrukt met grote, kleurige bloemen. ‘De breitas van m’n vrouw,’ zei hij. Hij wierp hem mij toe. ‘Tjokvol wol. In alle kleuren en maten. Alsjeblieft.’

Ik wist niet dat hij een vrouw had. ‘Aye,’ zei hij, als antwoord op de vraag die ik niet had gesteld. ‘Vijf jaar dood, nu. Kindermeisje van Miss Margaret en Mister Jonathan, daarvoor van hun moeder en haar broers.’

Ik propte de uitpuilende tas onder mijn jas, veilig tegen de sneeuw. Butter wendde zijn hoofd en ik wendde hem, klaar om naar huis te gaan.

‘Ho!’ Fred greep Butters hoofdstel. ‘Je zegt dankjewel als iemand je iets geeft.’ Hij glimlachte.

Dat had Susan me ook geleerd, maar ik was zo onder de indruk van die tas wol dat ik er helemaal niet aan gedacht had. ‘Dank je, Fred,’ zei ik. ‘Heel erg bedankt. Ik zou willen dat ik dat tegen je vrouw had kunnen zeggen.’

‘Ah, wel...’ Hij schudde zijn hoofd. ‘Die is blij dat dit een goede bestemming krijgt, zeker weten. Graag gedaan, meid.’

Het was al donderdag. Maandag was het Kerst, dus veel tijd had ik niet. Thuis dumpte ik de tas op mijn bed. Er zaten vijf paar breinaalden in, van dik naar dun, en een handvol kortere naalden met een punt aan het uiteinde. Verder had ik nu een heel assortiment aan bollen wol, waaronder zes fijne witte.

Die witte wol leek me het geschiktst. Daar was genoeg van. Ik zette de eerste steken op en ging aan de slag.

Ik vermoedde wel dat Susan argwaan zou krijgen wanneer ik de hele middag op mijn koude kamer bleef en dat bleek te kloppen. ‘Wat ben jij aan het doen?’ vroeg ze tijdens het avondeten.

Ik speurde mijn brein af naar de opties. Geslapen had ik niet. Ik was niet in bad geweest. Naar de radio luisteren ging niet, daar. Ik zocht een aannemelijke verklaring, wilde tijd winnen en zei: ‘Niks.’

Ze grijnsde, tot mijn verrassing. ‘O, echt? Oké, ik maak een deal met je. Jij mag elke dag wat niks-tijd boven hebben, zolang je mij dezelfde hoeveelheid niks-tijd beneden

gunt. Geef een gil voordat je naar beneden komt en wacht dan tot ik zeg dat het kan. Oké?’

Ik kon alleen maar knikken.

In de dagen die volgden klonk beneden het zachte geratel van de naaimachine terwijl ik boven zat te breien. Ik nam een warme kruik mee, sloeg een deken om me heen en was twee dagen lang met witte wol en restjes in de weer. Bovril, het scharminkel, sprong steeds op mijn schoot en zocht de warme kruik, tot ik hem eruit smeed en de deur dichtield.

Zondag, de dag voor Kerst, stonden Jamie en ik op en deden de kleren aan die we van Susan op zondagen altijd aan moesten – Jamie droeg een witte blouse, de korte broek van tweed en een paar nette, zwarte sokken, ik de rode jurk van Maggie. We gingen naar beneden en wilden aan tafel schuiven voor het ontbijt. Susan schudde haar hoofd. ‘Sorry, vergeten. Doe jullie gewone kleren maar weer aan. We gaan vanavond laat pas naar de kerk. Wij allemaal, ik ook. Het is dan Kerstavond.’

Vanwege Kerstavond hadden we gebakken spek bij het ontbijt. Daarna hielp ik met koekjes bakken, Jamie roosterde alvast kastanjes voor de ganzenvulling. Susan zette de radio aan en zong mee met kerstmuziek.

Halverwege de middag moesten we in bad. Susan borstelde mijn haar droog bij de kachel beneden en vlocht het in twee staarten in plaats van een. Na het avondmaal vroeg ze Jamie om boven zijn zondagse kleren aan te doen. Ik moest blijven zitten. ‘Ik heb een verrassing voor je.’

Ze legde een flinke doos op mijn schoot, verpakt in mooi papier. Er zat een jurk in, gemaakt van een zachte donkergroene stof. Hij had pofmouwen en een ronde hals, was smal in de taille en liep daarna lang en wijd uit.

Hij was zo mooi dat ik hem niet aan durfde raken. Ik staarde er alleen maar naar.

‘Kom,’ zei Susan. ‘Laat eens zien of-ie past.’

Ik bleef roerloos staan terwijl zij mijn trui en blouse uitdeed en de jurk over mijn hoofd plooid. ‘Stap maar uit je rok,’ zei Susan. Ik gehoorzaamde. Ze knoopte de jurk dicht en zette een pas naar achteren. ‘Ziezo,’ zei ze met een glimlach, haar ogen zacht en warm. ‘Perfect. Ada. Wat ben je mooi.’

Ze loog. Ze loog en ik kon er niet tegen. Mams stem galmde onder mijn schedel. Stuk vullis dat je d’r bent! Monster, gedrocht! Niemand mot je, met die kromme poot!

Vullis. Monster. Gedrocht.

Maggies afdankertjes, gewone kleren uit een winkel, dat kon ik nog wel aan. Maar dit niet, niet deze prachtige jurk. Opmerkingen van Susan dat ze nooit kinderen had gewild, verdroeg ik moeiteloos, de hele dag als het moest. Maar dat ze me mooi noemde, was te veel.

‘Wat is er?’ vroeg Susan wat verbouwereerd. ‘Dit is een kerstcadeau. Voor jou gemaakt. Mosgroen fluweel, zoals ik al zei.’

Mosgroen fluweel. ‘Dit... Ik kan dit niet aan,’ zei ik. Ik plukte aan het lijf, friemelde zenuwachtig aan de knoopjes. ‘Dit kan ik niet aan. Niet.’

‘Ada.’ Susan pakte mijn handen vast. Ze voerde me mee naar de bank en zette me stevig neer. Ze bleef mijn handen vasthouden. ‘Ada. Wat zou jij tegen Jamie zeggen als je hem iets heel moois geeft en hij zegt dat hij het niet aan kan nemen? Denk na. Wat zou jij dan zeggen?’

Er biggelden tranen over mijn wangen. Ik voelde paniek. Ik worstelde, probeerde te ontsnappen aan Susans greep. ‘Ik ben Jamie niet!’ zei ik. ‘Ik ben anders. Ik heb een kromme poot. Ik...’ Mijn keel werd dichtgeknepen. Ik ben een gedrocht, had ik willen zeggen.

‘Ada. Ada.’

Susans stem drong amper tot me door. Ergens diep in mijn binnenste welde een schreeuw op, een oerkreet, onstuitbaar. Hij rolde over mijn lippen, een bulderende oceaan van geluid. Schreeuw na schreeuw na schreeuw.

Jamie kwam half gekleed de trap af rennen. Susan pinde me vast op de bank, haar handen om mijn polsen. Golven paniek sloegen over me heen, de ene na de andere; ze smeten me heen en weer, trokken me omlaag tot ik het gevoel had dat ik stikte.

Hoofdstuk 31

We gingen niet naar de kerk. We eindigden de dag op de vloer voor de kachel, gewikkeld in dekens die Jamie naar beneden zeulde. Wij alledrie.

Ik weet niet hoelang ik geschreeuwd en gegild heb. Ik weet niet hoelang Susan me heeft vastgehouden. Ik heb haar geschopt en gekrabd, had haar gebeten als ik het gekund had maar ze hield me in een ijzeren greep. Ik weet niet wat Jamie gedaan heeft, behalve die dekens naar beneden slepen. Susan wikkelde er een om me heen, heel stevig, en de paniek begon weg te ebben. ‘Zo, stil maar,’ zei ze schor. ‘Sst. Sst. Stil maar, het is goed.’

Het was niet goed. Het zou nooit goed worden. Maar ik was te moe om te blijven schreeuwen.

Ik werd wakker en zag de eerste bleke stralen zonlicht door het venster op de kleine kerstboom vallen. Onder een laagje as smeulden de laatste kolen in de kachel. Jamie sliep, gewikkeld in een deken. Onder zijn kin piepte Bovrils kop er net bovenuit. Susan snurkte zachtjes. Een arm lag gekromd boven haar hoofd, de andere rustte lichtjes op mijn lijf. Haar knot was losgeraakt en slierten haar staken alle kanten uit. Op haar wang, waar ik haar gekrabd had, tekende zich een vuurrode streep af, in haar blouse, haar mooiste, zat een flinke scheur. Een knoop bungelde aan een draadje. Het leek of ze gevochten had.

Ik kon alleen mijn hoofd bewegen, zo strak zat ik in een grijze deken gewikkeld. Ik draaide van links naar rechts, keek naar Jamie, naar Susan, naar de kerstboom.

Susan zou woest zijn als ze wakker werd. Omdat ik zo tekeer was gegaan over die jurk, omdat ik zo ondankbaar was geweest, haar plannen in de war had geschopt. Door mij hadden we de kerstnachtdienst gemist.

Mijn maag begon pijn te doen, alsof iemand er een knoop in legde. Ze zou woedend zijn. Ze zou me slaan. Nee. Slaan zou ze niet. Dat had ze tot dusverre nog nooit gedaan. Ook de afgelopen avond niet, niet een keer. Zelfs niet toen ik haar pijn deed. Ze had me strak in een deken gewikkeld en vastgehouden.

Ik wist niet wat ik moest. Susan was tijdelijk. Mijn voet blijvend. Ik lag stil in het nog zwakke zonlicht en wilde janken, niet meer schreeuwen. Ik huilde bijna nooit. Wat was er met me aan de hand?

Jamie bewoog zich. Hij deed zijn ogen open en glimlachte. Hij glimlachte, die prachtige glimlach van hem. Een glimlach die ik mijn leven niet vergeten zou. ‘Goedemorgen, Ada,’ zei hij. ‘Zalig Kerstfeest.’

Ik wist niet wat Susan had gedaan of gezegd voor Jamie in slaap viel, maar hij deed alsof het de gewoonste zaak van de wereld was om de nacht op de vloer van de woonkamer door te brengen. Hij ging zitten, wreef over Bovrils buikje, zette de kat daarna buiten zodat die zijn behoefte kon doen en schepte kolen in de kachel.

Susan werd wakker van het gerammel van de brokken kool. Ik hield haar scherp in de gaten, zag dat ze haar ogen opendeed en langzaam tot het besef kwam waar ze was. Ze zag me en glimlachte ook.

Ze glimlachte.

‘Goeiemorgen, Ada,’ zei ze. ‘Zalig Kerstfeest.’

Ik wilde mijn hoofd begraven in de deken, huilen en krijsen, maar dat deed ik niet. Ik zei alleen maar: ‘Ik kan niet opstaan. Ik kan mijn armen niet bewegen.’

Ze kwam half overeind en maakte me los. ‘Och. Het was niet mijn bedoeling om je vast te binden,’ zei ze. ‘Maar het leek je te kalmeren, strak ingebonden zijn.’

‘Ja,’ beaamde ik. ‘Deed het ook.’ Ik wees naar de scheur in haar blouse.

‘O, da’s een naad,’ zei ze luchtigjes. ‘Dat fiks ik wel weer.’ Ze veegde een pluk haar van mijn voorhoofd. ‘Trek in een ontbijtje?’

We kwamen overeind, gingen naar boven om ons wat op te frissen en naar het toilet te gaan. Susan stelde voor om ons zondagse goed uit te trekken en een pyjama en ochtendjas aan te doen. Weer beneden zagen we dat er een stapel kleurig verpakte pakjes onder de kerstboom lag.

Cadeautjes.

‘Kijk nou! De Kerstman is geweest,’ zei Susan alsof ze van niets wist.

Vreemd dat die Kerstman zich de hele nacht niet had laten zien en had gewacht tot wij ons omkleedden. Ik deed mijn mond open om er een opmerking over te maken, zag net op tijd Jamies glunderende gezicht, en klapte hem meteen weer dicht.

Zijn ogen straalden. ‘Hij is geweest! Hier! Bij ons!’ riep hij uit. ‘Ook al is Ada best wel stout geweest.’ Hij wierp me meteen een wat verontschuldigende blik toe. ‘Ik bedoel...’

‘Het is oké,’ zei ik. Ik sloeg een arm om zijn schouders. ‘Ik was ook best wel stout.’ Ik vroeg me af of de cadeaus allemaal voor Jamie zouden zijn. Of zou er toch eentje voor mij bij zitten? Zou het?

‘Niet stout,’ zei Susan. Ze hielp me de laatste paar treden af. ‘Niet stout, Ada. Verdrietig. Boos. Bang. Maar niet stout.’

Verdrietig, boos, bang, allemaal dingen die niet oké waren, vond ik. Maar dat wilde ik niet zeggen, niet op die heerlijke ochtend.

Ik had mijn presentjes in de zakken van mijn ochtendjas gestopt. Papier om ze in te pakken had ik niet. Ik wist niet goed wat ik nu moest doen.

‘Ontbijt,’ kondigde Susan aan. Ze zette de ketel op het vuur en begon worstjes te braden in een sissend hete pan. Ze bakte voor ieder van ons een ei. Op tafel, over onze borden gedrapeerd, lagen twee sokken van ons, volgepropt en bobbelig. Ik prikte met een vinger in de mijne. ‘Die had je gisteravond op moeten hangen,’ zei Susan. ‘Maar de Kerstman heeft ze toch gevonden, zie ik. Kijk maar eens wat erin zit, dan maak ik dit even af.’

Een sinaasappel. Een handvol walnoten. Zuurtjes. Twee lange haarlinten, een groene en een blauwe. Helemaal onderin, in de teen, een stuiver.

Jamie had hetzelfde, alleen een fluit en een stuiterbal in plaats van haarlinten.

Frisse, vrolijke meisjes met linten in het haar. Ik kon wel opnieuw huilen, schreeuwen.

Wat was er met me aan de hand?

Ik wilde Jamies Kerst niet verpesten. Ik streekte de satijnen linten en zocht de schuilplaats in mijn hoofd op. Ik zat op Butter, reed de heuvel op, in galop, in galop...

‘Ada.’ Susan raakte mijn schouder even aan. ‘Kom.’

Gebraden worstjes op mijn bord. Een gebakken ei, het geel zo helder als de zon. Toast, sterke, hete thee. Jamie blies op zijn fluit, een schel geluid dat je door merg en been ging. ‘Bewaar dat maar voor als je buiten bent,’ zei Susan. Ze woelde door zijn haar.

Na het ontbijt maakten we de cadeaus open. Jamie kreeg een speelgoedauto en een doos met blokken om mee te bouwen. Ik een nieuw hoofdstel voor Butter, een blok papier en een set kleurpotloden. We kregen allebei een boek. Het mijne heette *Alice in Wonderland*, dat van Jamie *Peter Pan*.

Susan kreeg niets van de Kerstman. Ze vertelde Jamie dat volwassenen nooit wat kregen. Ik haalde mijn cadeaus uit mijn zak. Voor Jamie een kleurige gestreepte sjaal, gemaakt van alle restjes wol die in die tas gezeten hadden. Hij keek ernaar en fronste. ‘Die sjaal die Susan voor me gemaakt heeft is mooier,’ zei hij.

Susan gaf hem een por en zei: ‘Dankjewel.’ Ik had hem bijna een pets gegeven.

Daarna gaf ik Susan haar sjaal, gebreid van de witte wol. Die had ik het laatst gemaakt, dan zou die het best worden. Het klopte, ik werd beter naarmate ik het vaker deed.

Susan legde hem op haar knieën en vouwde hem open. ‘Hij is prachtig, Ada. Dus dit is waar jij zo druk mee was?’

‘De wol heb ik van Fred,’ zei ik snel, anders dacht ze misschien dat ik het ergens gejat had.

Ze gaf me een knuffel. ‘Hij is echt heel mooi. Ik ga hem elke dag dragen.’

Ik wong me los. Al die emoties, dat was me te veel. Ik wilde weg. Ze leek het te begrijpen, zelfs dat. ‘Trek je rijbroek aan en ga je pony maar eens verzorgen,’ zei ze. ‘Jamie helpt me wel afruimen. Dan beginnen we daarna met het diner.’

Jamies piloten kwamen halverwege de middag. Ze droegen hun beste uniform en glimlachten beleefd. Susan kreeg een fles wijn, een doos chocola en een potplant. Ze lachten om Susans opmerking dat het leek of ze de geschenken van de Drie Koningen in ontvangst nam.

Het hele huis was doortrokken van de geur van geroosterde gans. De kolen in de kachel ritselden. De zon stond laag en de kamer oogde warm en licht, zelfs met de verduisteringsschermen voor de ramen. De piloten namen wat verlegen plaats op de bank, netjes op een rij, maar Jamie had daar geen boodschap aan. Hij pakte zijn speelgoedauto, begon ermee over hun knieën te rijden en de joker uit te hangen. Het duurde maar even voor een van de piloten op zijn knieën op de vloer met hem lag te spelen. Ze bouwden torens van de blokken en reden die met het autootje omver. De andere twee vliegers kregen van Susan een glas wijn en zoetjesaan ontspande iedereen zich.

Ik niet. Ik droeg de groene jurk.

Ik had hem aangedaan nadat ik bij Butter was geweest omdat ik wist dat ik Susan daar een plezier mee deed. Dat was ook zo. Ze borstelde mijn haar en liet het dit keer los. Het nieuwe groene haarlint bond ze om mijn hoofd. ‘Een Alice-haarband,’ zei ze. ‘Het meisje in je nieuwe boek, Alice, draagt er zo een.’

Ik voelde me niet op mijn plaats. Een indringster. Meer nog dan wanneer ik probeerde te praten zoals Maggie. Nu leek ik op Maggie, op een fris en vrolijk meisje met linten in haar haar. Op een meisje uit een gezin waar van haar gehouden werd.

Jamie kneep in mijn arm. ‘Je ziet er mooi uit,’ fluisterde hij. Hij keek me bezorgd aan.

Ik haalde een keer diep adem. Er werd ook van mij gehouden. Jamie hield van me.

Susan riep ons aan tafel. Naast ieders bord had ze een paar christmas-crackers gelegd. Het was voor het eerst dat ik die zag. Papieren kokers waren het, die een krakend geluid gaven als je ze doormidden trok. Deed je dat, dan vielen er hebbedingetjes uit en kroontjes van papier die we opzetten. De piloten en Susan en Jamie praatten honderduit, ik at van de gans en probeerde mijn maag in bedwang te houden.

‘Mooie jurk is dat,’ zei een van de piloten tegen me.

Ik voelde alles prikken, alsof mijn huid heel strak om mijn lichaam spande. Maar ik hield me in; deze keer wel.

‘Dank je,’ zei ik. ‘Hij is nieuw.’ Aardig van hem om een opmerking te maken over die jurk en niet over mijn voet. Dat hield ik mezelf keer op keer voor en ik hield me koest.

Nadat ze vertrokken waren, trok Susan me mee naar de bank. ‘Dat was moeilijk voor je,’ constateerde ze. Ik knikte. Ze trok me dicht tegen zich aan, zoals ze dat de avond ervoor ook gedaan had. Maar nu schreeuwde ik niet.

‘Zet de radio eens aan, Jamie,’ zei ze. ‘Kom, dan neem ik die voet van je onder handen, Ada.’

Ik zuchtte, schoof verder de bank op en legde mijn voet in haar schoot. Ze pelde mijn sok af en begon de voet te kneden en te draaien, zoals ze dat iedere avond deed. We boekten vooruitgang, zei ze. Een beetje.

‘Waar is het boek?’ zei Jamie. Hij stond op om het te halen. We waren halverwege *De Zwitserse familie Robinson*, voor de tweede keer. Ik begreep het verhaal nu beter, maar ik vond er nog steeds niet veel aan. Dat gezin strandde op een volmaakt eiland. Alles wat ze nodig hadden was er. Ze hoefden maar te kijken. Susan wees erop dat ze wel moesten samenwerken, anders hadden ze er niets aan. Jamie genoot vooral van de avonturen die ze beleefden.

‘Niet dat,’ zei ik. ‘Deze keer mijn boek.’ Jamie haalde *Alice in Wonderland*. Ik betwijfelde of ik dat wel leuk zou vinden – Alice had haarlinten en dat “wonderland” klonk niet best – maar alles was beter dan weer die familie Robinson.

Het was beter. Alice joeg een konijn na dat kleren droeg en een polshorloge om had. Hij dook zijn hol in, net als de konijnen die ik zag als ik op Butter reed, maar zij ging hem achterna en duikelde een wereld binnen waar ze niet hoorde, een wereld waar niets was zoals zij het kende, een wereld waarvan ze niets begreep.

Dat zijn wij, dacht ik. Jamie en ik. Wij waren in een konijnenhol gekukeld, Susans huis, en ik snapte er niets van, helemaal niets.

Hoofdstuk 32

In januari werden er rantsoenen ingesteld. Dat was een manier om het beschikbare voedsel eerlijk te verdelen zodat rijke mensen, zoals Susan, niet zouden gaan hamsteren en arme mensen omkwamen van de honger. Rantsoen betekende dat er nauwelijks boter of vlees in de winkels lag en dat je moest maken dat je in de rij ging staan als het er wel was, voordat het was uitverkocht. Iedereen had een boekje met bonnen die precies bepaalden hoeveel voedsel je krijgen kon.

Jamie werd er nerveus van. Ik ook. Susan was rijk, wat ze daar zelf ook over beweerde, en had altijd voldoende voedsel voor ons kunnen kopen. Ik was eraan gewend geraakt om normaal te kunnen eten.

We probeerden minder te eten. De eerste keer dat Jamie vroeg of hij van tafel mocht voordat hij zijn eten ophad, voelde Susan aan zijn voorhoofd. ‘Ben jij niet helemaal lekker?’ vroeg ze. Hij schudde zijn hoofd. ‘Eet dan. Jij zit echt nog niet vol.’

‘Ik bewaar wat voor morgen,’ zei hij.

Ik schoof mijn bord van me af. ‘Ik ook.’

Susan maakte ons duidelijk dat we geen eten moesten laten staan. Rantsoen betekende dat we anders zouden moeten eten, zei ze, meer groenten, minder vlees, minder boter en zoetheid. Het betekende niet dat er een tekort aan voedsel was. Er zou altijd genoeg zijn. Ze zou er persoonlijk op toezien dat wij altijd voldoende te eten hadden.

‘Zelfs als dat betekent dat je moet gaan werken?’ vroeg ik haar.

‘Ja,’ zei ze stellig. ‘Al moet ik poetsmeid worden.’

Lager dan poetsmeid kon je niet vallen. Sommige oudere meisjes bij ons in de straat waren het.

‘Waarom?’ vroeg ik.

Ze keek me aan.

‘Waarom? Je wilde ons helemaal niet. Je vindt ons niet eens aardig.’

Jamie hield zich muisstil. Susan nipte aan haar thee, dat deed ze altijd als ze tijd wilde winnen. ‘Ik vind jullie wel aardig. Natuurlijk wel,’ zei ze. ‘Merk je dat niet, dan?’

Ik haalde mijn schouders op.

‘Ik heb nooit kinderen gewild,’ ging ze verder. ‘Dat gaat ook niet als je ongetrouwd bent. Ik heb dit huis met Becky gedeeld. Dat was de gelukkigste tijd uit mijn leven en dat had ik voor geen goud willen missen, ook niet voor kinderen. Jullie kwamen op een dag dat ik erg verdrietig was, maar dat kwam niet door jullie. Ik was verdrietig, punt. Ik was bang dat ik niet goed voor jullie zou kunnen zorgen. Voor jullie of welke kinderen dan ook.’

‘En dat wilde je ook niet,’ zei ik. ‘Zeker niet voor ons.’

Susan zei: ‘Waar gaat dit over, Ada? Echt? Hoe beter het met je gaat, des te rottiger jij je lijkt te voelen.’

Ik haalde mijn schouders op. Ik voelde een enorme woede vanbinnen, een woede die me bang maakte. Om Susan, die tijdelijk was. Om mam, die nooit voor ons had gezorgd. Oom Fred, die de sjaal droeg die ik van de wol van zijn vrouw had gebreid, alsof dat ding iets heel bijzonders was, terwijl ik zelf donders goed zag hoeveel ik steken had laten vallen en weer opgehaald; dat ding zat vol gaten.

Om Maggie, die me haar exemplaar van *Door de spiegel* had geleend, een vervolg op *Alice in Wonderland*, toen ik haar vertelde hoe mooi ik dat vond. Alsof je een boek gewoon doorgeeft, net als de krant van gisteren. Alsof ik het net zo makkelijk zou lezen als zij. Alsof de brief die ik haar schreef nadat ze weer naar school was gegaan, een brief waaraan ik uren had gewerkt en die vol doorhalingen en spelfouten zat, ook maar een klein beetje leek op de brief die ze mij terugstuurde, met een sierlijk handschrift, in inkt.

Om de oorlog, waardoor we weg moesten bij mam voordat zij door had dat ze van ons hield.

Om mezelf, omdat ik zo blij was dat ik weg kon.

‘Ada.’ Susan zei het langzaam en met nadruk. ‘Jullie zijn nu hier. Ik stuur jou en Jamie niet weg. Jullie blijven hier, allebei. Ik zal voor jullie zorgen. Je zult genoeg te eten hebben. Je leert lezen en schrijven en volgend jaar ga je naar school. We gaan toestemming van je moeder krijgen en zodra we die hebben, gaan we die operatie voor je voet regelen. Het komt goed. Ontspan je.’

Op het moment dat ze haar mond opendeed, was ik bijna vertrokken. Naar die plaats in mijn hoofd waar ik niets meer voelde. Maar Susan tikte me op mijn arm, hield me bij de les, boog haar vingers lichtjes om mijn pols terwijl ze sprak. Ik trok mijn hand weg maar ik verdween niet, ik bleef luisteren. Zo hoorde ik: die operatie voor je voet. Voor mijn voet? Wat bedoelde ze, in vredesnaam?

Drie dagen later reed ik met Butter de heuvel op. Ik bleef staan op een plek vanwaar we de zee konden zien, duister en woest en bruisend. De wind joeg Butters manen tegen mijn kromme voet, die achter het dameszadel gehaakt zat. Haarslierten wapperden in mijn gezicht en mijn ogen traanden en ik voelde de kilte, ondanks mijn warme jas en muts en handschoenen.

Nergens schepen te zien. Geen spoor van spionnen. Op het strand waren nieuwe vestingwerken gebouwd, nog meer prikkeldraadversperringen aangebracht, en langs de vloedlijn leken soldaten te marcheren. Onze soldaten; als het een Duitse invasie was geweest, hadden de kerkklokken geluid.

Langzaam reed ik de heuvel weer af, het stadje door. De slager stond in de deuropening van zijn winkel en knikte naar me. Een vrouwen die ik tegenkwam glimlachte. Iemand anders zwaaide. Ze zagen me elke dag langsrijden. Als ze al vonden dat ik beter opgesloten had kunnen zitten, dan lieten ze dat niet blijken. Ik las geen afschuw in hun ogen.

Thuis zadelde ik Butter af en wreef hem droog. Ik gaf hem voer en kamde de klitten uit zijn manen. Ik poetste het zadel en het tuig en borg dat netjes op. Ik nam mijn tijd.

Daarna ging ik naar binnen, waar Susan was, en vroeg: 'Wat betekent operatie?'

Hoofdstuk 33

Susan nam me weer mee naar dokter Graham, die het me uit moest leggen. Dit keer onderzocht hij mijn voet niet maar namen we plaats in zijn kantoor, wij alledrie, en ik luisterde.

‘Allereerst,’ begon hij, ‘moet je begrijpen dat we niet verder kunnen zonder je moeders toestemming. Op dit moment gaat het om een niet noodzakelijke ingreep en daarom wachten we op haar permissie.’ Hij wierp een korte blik op Susan. ‘Die heb je nog altijd niet?’ Zij schudde haar hoofd.

‘Maar ik kan ondertussen alvast de procedure doornemen,’ zei dokter Graham. ‘Ik voer die ingreep niet zelf uit, we sturen je door naar een specialist. Ik heb er al een aangeschreven, eentje die mij de beste lijkt. Ik zeg er wel bij dat jouw voet, volgens deze arts, nooit helemaal normaal zal zijn. Dat moet je goed begrijpen. Dat had gekund als de behandeling eerder was gestart, maar nu gaat dat niet meer. Je enkel zal niet volledig normaal functioneren. Maar er is wel goede hoop dat je voet een normale stand zal krijgen, met de voetzool omlaag, en dat je erop kunt lopen.’ Hij keek me aan en voegde eraan toe: ‘De onderkant betekent dat. Dan maakt de onderkant van je voet weer contact met de grond.’

Daar dacht ik over na. ‘Doet het pijn?’ wilde ik weten.

‘Tijdens de operatie slaap je,’ zei hij. ‘Je krijgt een speciaal middeltje waardoor je in slaap blijft. Daar voel je dus niets van. Naderhand zal het waarschijnlijk wel pijn doen. Je zult een aardig tijdje in het ziekenhuis moeten blijven, een paar maanden, denk ik. Je voet moet een tijd in het gips.’

‘Kan ik dan schoenen aan?’

Zijn ogen glimlachten, al verried zijn mond niets. ‘Ja,’ zei hij. ‘Als alles is genezen wel.’

Ik dacht aan iets anders. ‘En wie betaalt daarvoor?’ vroeg ik. Zolang in een ziekenhuis, dat ging een berg geld kosten.

Susan en de arts wisselden een blik. ‘Dat is iets voor als het zover is,’ zei dokter Graham. ‘Er zijn fondsen die we ervoor kunnen benaderen.’

Susan en ik wandelden zwijgend naar huis. Er stond een onstuimige, kille wind.

‘Waar denk je aan?’ vroeg ze na een poos.

‘Hij zei dat ik een normale voet had kunnen hebben als de behandeling eerder was gestart.’

‘Ja,’ bevestigde Susan. ‘De meeste baby’s met een klompvoet worden meteen geholpen.’

‘Helemaal geholpen?’

Susan legde een hand op mijn schouder. ‘Ja. Helemaal.’

Ik had me altijd buiten die ene kamer kunnen bewegen. Ik had als Jamie kunnen zijn, kunnen rennen, hard kunnen rennen. Ik zei: ‘Ik dacht dat je mam zo vaak schreef om van ons af te komen.’

Susan zei: ‘Geen wonder dat je zo boos was.’

Ik voelde me heel kwetsbaar. Niet zoals ik me op Kerstavond had gevoeld maar zoals de ochtend erna, toen alleen Jamies glimlach me op de been had gehouden. Jamies glimlach en die van Susan.

Thuis ging ik aan tafel zitten, Susan zette de ketel op. ‘Wil jij zo gaan rijden?’ vroeg ze. Ik schudde mijn hoofd. Ik dronk de thee die ze mij voorzette. Ik trok een deken over me heen en bestudeerde het blauwe lint waarmee het was afgezoomd. Daarna schoof ik de slipper die Susan had gemaakt van mijn voet en trok mijn sok uit. Ik keek naar mijn voet. Naar de verwrongen U-vormige enkel. Naar de iele tenen die omhoog wezen in plaats van naar beneden. Naar de rauwe plekken waar de huid keer op keer was opengebarsten en weer genezen.

Susan zei: ‘Het is niet jouw schuld.’

Ik zei: ‘Ik heb altijd gedacht van wel. Alsof ik iets verkeerd heb gedaan.’

‘Weet ik,’ zei Susan.

‘Maar het ziet er heel goor uit,’ zei ik.

Susan zei: ‘Dat heb ik nooit gevonden.’

Ik bestudeerde haar gezicht, wilde weten of ze loog. Ze keek me aan zonder ook maar een moment met haar ogen te knippen. Ze zei: ‘Als je kwaad bent, ga dan naar buiten, keil een paar stenen tegen een boom, of iets anders.’

Ik was niet kwaad. Ik was verdrietig. Zo verdrietig dat ik erin had kunnen verdrinken. Maar toen de thee op was, pakte ik potlood en papier en schreef een brief, in mijn allerbeste handschrift.

Lieve mam, schreef ik, laat ze me helpen, alsjeblieft.

Hoofdstuk 34

Ik wachtte op antwoord.

De postbode schoof tweemaal daags brieven door de sleuf in de voordeur. Ik raapte ze twee keer per dag van de mat, keek. Susan vertelde dat het minstens twee dagen zou duren voordat de brief in Londen bezorgd zou zijn en twee dagen voordat er antwoord terug zou komen, maar er verstreken tien dagen en nog altijd was er geen bericht.

‘Ik wil wedden dat ze in Londen geen post meer bezorgen,’ zei Jamie. ‘Door de oorlog.’ Ik zag aan Susans gezicht dat ze daar niets van geloofde.

Op de twaalfde dag kwam er een brief die me heel bekend voorkwam. Mijn eigen brief. Retour afzender, stond erop. Niet langer woonachtig op dit adres.

‘Ze is verhuisd,’ legde Susan uit terwijl ze de ongeopende envelop omdraaide. ‘Ze woont ergens anders, nu.’

Susan dacht dat mam misschien een ander baantje had gekregen en was verhuisd om daar dichterbij te wonen. Of dat de overheid de flat nodig had. Ze zei dat er een heleboel redenen konden zijn waarom mam was verhuisd en dat dat niet betekende dat ze ons in de steek had gelaten. Ze zou informatie inwinnen via de VVB. Iemand in Londen moest toch weten waar ze zat.

‘En wat gebeurt er nu met ons?’ vroeg Jamie, met grote ogen.

‘Jullie blijven gewoon hier, bij mij,’ zei Susan. ‘Net als nu. Je moeder weet waar jullie zitten. Ze weet dat jullie veilig zijn.’

‘En als de oorlog voorbij is, wat dan?’

Susan haalde diep adem. ‘Dan komt jullie moeder je weer halen.’

‘En als ze dat niet doet?’ drong Jamie aan.

‘Geen zorgen,’ zei Susan. ‘Ik zal erop toezien dat er altijd iemand voor jullie zorgt.’

‘Ik zorg voor hem,’ zei ik, plotseling woedend. ‘Ik heb altijd voor hem gezorgd, mam niet.’ Ik haatte... ik haatte... o! Zelfs in mijn hoofd kon ik niet zeggen dat ik mam haatte. Zelfs nu niet. Als mijn voet normaal zou zijn, als dat zou lukken, dan zou ze misschien veranderen. Dan zou ze misschien wel van me houden. Misschien wel.

‘En dat heb je heel goed gedaan,’ zei Susan. ‘Maar dat is een hele opgave geweest, een verantwoordelijkheid die jij eigenlijk helemaal niet horen te dragen. Jij mag het

loslaten, nu. Ik kan het overnemen van je, ik kan voor jullie zorgen. Je hoeft niet langer zo te knokken.'

Dat kon ze niet, voor me zorgen. Ze had het over mijn voet, over een operatie, maar ze kon er niet voor zorgen dat die normaal zou worden. Niet echt. Mooie praatjes, kletsboek, dat was het. Maar ik wilde zo graag dat mijn voet normaal zou zijn. Ik was de pijn zo zat. Ik wilde een gewoon mens zijn. Ik wilde zonder krukken kunnen lopen, ik wilde naar school, ik wilde schoenen aan beide voeten. Ik wilde nooit meer opgesloten zitten.

Ik had een gloeiende hekel aan huilen maar ik kon er niks aan doen. Ik zat daar op de bank en ik jankte. Susan hield me vast. 'Ik weet het,' zei ze. 'Ik vind het zo erg. Ik weet het.' Ze streelde mijn haar. 'Was het een noodzakelijke ingreep geweest,' zei ze, 'had je je voet gebroken of was je leven in gevaar, dan kon ik er toestemming voor geven. Maar dit is een operatie, hoe fors ook, die niet noodzakelijk is. Je overleeft zonder. Dan kan ik er geen toestemming voor geven. Ik heb navraag gedaan bij de VVB, ik heb een jurist gevraagd, maar zonder de toestemming van je moeder kunnen we niets. Het spijt me zo. We blijven haar zoeken, hoor. We vinden haar wel.'

'Ik wil niet overleven,' zei ik. 'Ik wil meer.'

'Weet ik,' zei Susan. 'Je zult een manier moeten vinden om dat te doen zonder dat je voet normaal is. Dat is moeilijk,' zei ze, 'maar het is niet anders.'

Het werd een strenge winter. Sneeuw joeg over de velden, er lag zo'n dik pak dat het Butter niet langer lukte om onze heuvel op te komen. Zelfs het ritje naar Fred werd zo bitter koud dat ik er tegenop begon te zien. Ik ging nu iedere dag helpen voeren, het winterse werk was Fred teveel. De lessen waren gestopt. Het was er veel te koud voor. Ik zette Butter in een box, deed zo snel mogelijk met Fred de klussen die gebeuren moesten en reed weer naar huis. Het water bevroor in de drinkbakken. De paarden aten vrachten hooi.

'Het wordt te zwaar voor je,' zei Susan op een middag toen ik met verdoofde vingers en tenen thuiskwam en zo hard beefde dat ik niet meer kon stoppen. 'Als Fred het niet aankan, moet lady Thornton iemand inhuren om hem te helpen, oorlog of geen oorlog.'

'Het is niet te zwaar voor me,' zei ik. 'Echt niet.'

Susan hield vast aan het idee dat ik in het nieuwe schooljaar naar school zou gaan. Ze leende boeken uit de bibliotheek en liet me die lezen. Kende ik een woord niet, dan moest ik haar vragen wat het betekende. Hoe meer ik las, des te minder ik behoefde vragen. Ze maakte ook een begin met wiskunde en geschiedenis.

De dagen verliepen volgens een min of meer vast patroon. Susan maakte ons wakker wanneer het nog donker en koud was. We wasten ons en schoten zo snel mogelijk onze kleren aan. Beneden porde Jamie de kachel op terwijl Susan bij het fornuis in de weer ging. Ik ging naar buiten om Butter hooi te geven. Na het ontbijt deed Jamie de afwas en haalden Susan en ik de verduistering weg. Daarna waren er

huishoudelijke klusjes, leeswerk en naaiwerk. Jamie speelde op het vloerkleed met Bovril. Dan was het lunchtijd, waarna Jamie naar school ging, Susan boodschappen deed en ik Fred hielp. Later in de middag was er altijd nog wel wat in huis te doen. Na het avondeten las Susan ons voor terwijl ze mijn kromme voet masseerde en daarna kropen we onder de stapel dekens die Susan op ons bed had gelegd.

Susan keek met afgrijzen naar de blauw-rode plekken op mijn voet. Ik haalde mijn schouders op. ‘Die krijg ik altijd,’ zei ik. Ze schudde haar hoofd en raadpleegde Fred. Hij zocht een restant stug leer en maakte er samen met Susan een soort laars van. Ik schoof mijn rottige voet erin en knoopte hem aan de schacht dicht. Hij zat ruim, dan kon ik er dikke sokken in dragen, en Fred wreef hem in met olie zodat hij droog bleef, ook in dikke sneeuw. De plekken werden niet erger. Genezen deden ze ook niet, wat Susan onrustig maakte.

‘Waarom?’ wilde ik weten. ‘Zo erg is het niet.’

‘Dat moet pijn doen,’ zei ze.

Ik haalde mijn schouders op. Dat deed het ook en soms lag ik ’s nachts wakker van de jeuk, maar er viel weinig aan te doen.

‘Mijn voet doet altijd pijn,’ zei ik. ‘En ’s winters krijg ik altijd die plekken.’ Normaal gesproken kreeg ik ze ook op mijn handen.

‘Volgende winter zorgen we ervoor dat ze er niet komen,’ zei Susan. ‘Daar moet een manier voor zijn.’

Ik keek haar aan. ‘Komt er een volgende winter, dan?’

Ze zei: ‘Daar begint het wel op te lijken. Het schiet niet op met die oorlog.’ Ze kocht ganzenvet in de stad en wreef de pijnlijke plekken daarmee in.

Stephens kolonel nodigde me opnieuw uit voor de thee en ditmaal ging ik wel. De winter was zo saai dat ik dolgraag wat afleiding had, bovendien was ik niet meer zo angstig voor dingen.

De kolonel droeg verscheidene kamerjassen over zijn colbert, ook al was het warm in de zitkamer. Hij zat als een vorst aan een theetafel vol scones en broodjes ham. ‘Liefje,’ zei hij vrolijk, ‘je ziet, we hebben ons boterrantsoen voor je opgespaard.’

Dat hadden ze. Er stond een schaalje vol boter en er was jam voor op de scones. ‘Dank u,’ zei ik.

‘Neem, neem gerust,’ spoorde hij me aan.

Ik nam een klein beetje.

‘Meer, meer!’ beval hij, alsof hij me zien kon.

Ik lachte. Stephen zei: ‘Ze heeft genoeg, hoor. Maakt u zich geen zorgen.’ Daarna was het niet moeilijk meer om me te ontspannen en me te goed te doen.

Stephen zei dat er een nieuw plakkaat aan het stationsgebouw hing, een afbeelding van Hitler die een gesprek tussen Britten afluisterde. ‘Roekeloos geklets kan levens kosten,’ citeerde Stephen. ‘Dat zeggen ze ook op het Polygoonjournaal.’

Susan had ons niet lang daarvoor meegenomen naar *De tovenaars van Oz*, de film, maar tijdens het voorprogramma was ik in de lobby gebleven. Ik zei: ‘Jamie ziet overal spionnen, maar ik vraag me af of ze echt zijn. De overheid beweert zoveel. Hoeveel spionnen zijn er nou echt? Wat denk jij?’

‘Honderden,’ zei de kolonel. ‘Overal. De ondergang van de Royal Oak was werk van spionnen. Hoe had die onderzeeër Scapa Flow anders binnen kunnen komen?’

Dat werd beweerd, dat wist ik. ‘Ja, maar –’

‘Denk je dat wij geen spionnen hebben in Noorwegen, in Duitsland zelf? Natuurlijk wel! Logisch dat zij ze hier ook hebben.’

Ik vertelde hem dat ik altijd bovenop de heuvel op de uitkijk stond, van waar ik een heel eind kijken kon.

Hij knikte. ‘Geef je ogen maar goed de kost,’ zei hij. ‘Dat zeg ik ook tegen Stephen: hou je oren en ogen open, let op alles. Je weet nooit. Een Duits accent, een verdachte beweging...’

Stephen grijnsde en hielp me aan een volgende scone. Ik grijnsde terug. Alle posters en nieuwsberichten en spionnen ten spijt, hier in deze warme zitkamer, terwijl buiten de sneeuw neerdwarrelde, was het moeilijk te geloven dat het oorlog was.

Eind januari hadden Duitse U-boten vijftig schepen tot zinken gebracht, meest vrachtschepen met voedsel voor Engeland.

In februari waren dat er nog eens eenenvijftig. De winkels oogden steeds leger, kolen werden schaars en het aanhoudend slechte weer drukte op ons als een zware, kille last. We gingen vroeger naar bed, sliepen langer uit, alleen maar om de misère een beetje te ontvluchten, totdat de dagen helderder werden. Eindelijk.

Hoofdstuk 35

Met Pasen kwam Maggie een paar dagen thuis. De hoeveelheid werk die ik verzette schokte haar, net als de staat waarin de stallen en het huis verkeerden. ‘Ik heb mam al gezegd dat ze kamers af moet sluiten,’ zei ze. ‘De meeste heeft ze nergens voor nodig.’

Maggie was twaalf, dat wist ik inmiddels. Een van de uitblinkers op haar huidige school. Volgend jaar ging ze naar een andere school, een voor oudere meisjes. ‘Als je zo weinig personeel hebt, moet je niet willen doorgaan zoals altijd. Dat heeft toch geen zin? En Grimes heeft hulp nodig, die man blijft er nog in. Niet dat jij het niet geweldig doet, hoor...’ voegde ze er vlug aan toe om mijn protest voor te zijn. ‘Maar dit is waanzin. Als dit zo doorgaat, val jij er ook nog een keer bij neer. Er is ook nog een tuinman in dienst. Laat die Grimes helpen, dan maken we van de tuin een moestuin. Dat is toch de bedoeling.’

Ik knikte. Susan had de jongens van de predikant ingehuurd om wat er nog over was van onze achtertuin om te spitten en de struiken in de voortuin eruit te halen. We wilden een Victorie Tuin, een zo groot mogelijke, met aardappelen en koolraap en spruiten en erwten. Susan had al sla gezaaid in de aarde op het dak van onze schuilhut. Jamie wilde kippen, eieren werden steeds schaarser.

‘De meeste evacuees uit de stad zijn terug,’ wist Maggie. ‘Dat zei mam. Ze heeft het gevoel dat ze gefaald heeft. Gaan jullie ook terug, denk je?’

Ik schudde mijn hoofd. ‘Mijn moeder vindt het hier veiliger.’ Ik had Maggie in de loop van de winter verschillende keren geschreven, maar het was me niet gelukt om haar iets te vertellen over mams verdwijning. Ik wilde niet dat Maggie zou denken dat ik vullis was, iets dat je net zo makkelijk weggooit. ‘Vrijdag vier ik mijn verjaardag,’ voegde ik eraan toe. ‘Kom je? Voor thee? We doen of ik elf word.’

Maggie wist van mijn verzonnen verjaardag, toch keek ze verrast. ‘Elf? Ik zou denken dat jij allang elf bent,’ zei ze. ‘Je lijkt me ouder dan tien, ook al ben je wat klein.’

Dat vond ik leuk. ‘Echt? Dat moet je Susan maar eens zeggen, dan. Misschien moeten we doen of ik twaalf word.’

Maggie negeerde het. ‘Ik kom. Natuurlijk! Graag. Het is zo stil en saai thuis, je hebt geen idee. Ik ben nooit dol op school geweest, maar dat is op dit moment niet zo erg als thuis. Mam is zo verschrikkelijk depressief de hele tijd.’

Wanneer ik lady Thornton zag, leek ze een en al leven en activiteit. Ze maakte lijsten, zat vrijwilligers achter de broek, gaf leiding aan de VVB. Toen ik dat zei, maakte Maggie een grimas. ‘Da’s haar publieke gezicht, ja. Maar thuis stort ze in,

dan gaat alles zwaar en traag. Ik wist ook niet dat ze er zo aan toe was. Als ze schrijft, doet ze dat zoals ze haar werk ook doet.’

Maggie vertelde dat Jonathan zijn vliegersopleiding had afgerond. Hij was naar een RAF-basis in Stratford gestuurd, ergens ten noorden van Londen. ‘Mam kan het niet van zich afzetten,’ zei ze. ‘Haar broers, drie, zijn in de Grote Oorlog omgekomen. Ook vliegers.’

Ik huiverde. ‘Jonathan had misschien beter bij de infanterie kunnen gaan.’

‘Dat zei pap ook, maar Jonathan is gek van vliegen, net als mijn ooms. Altijd al, ook al voor de oorlog. Mam wilde het hem verbieden maar hij heeft toch getekend. Eenentwintig, dan heb je er niets meer over te vertellen.

Als hij sneuvelt, dan overleeft mam dat niet,’ ging Maggie verder. ‘Na Jonathan en voor mij heeft ze nog twee jongens gehad. Alledrie vernoemd naar mijn gesneuvelde ooms. Die andere twee zijn aan de tyfus gestorven toen ze nog heel klein waren. Daarna kwam ik, een meisje, nutteloos dus. Mam is al vanaf Jonathans geboorte bang geweest voor weer een oorlog.’

‘Ik zal een beetje op haar letten,’ beloofde ik. ‘Ik zal je schrijven als het slechter met haar gaat, met je moeder. Als ik dat in de gaten heb.’

Maggie knikte dankbaar. ‘Je hebt geen idee wat het is om zo ver weg van huis te zijn en zo bang.’ Toen keek ze me aan met zo’n indringende blik van haar. ‘Of misschien wel.’

‘Het is niet echt mijn verjaardag,’ zei ik, de ochtend waarop ik hem zou vieren.

‘Nee,’ beaamde Susan.

‘Ik ben niet echt elf. Of misschien was ik dat al.’ Telkens als ik daarover nadacht, werd ik heel boos. Ik dacht er daarom zelden over na.

‘Dat zijn de twee mogelijkheden,’ beaamde Susan.

‘Ik kan wel veertien zijn.’

‘Lijkt me sterk,’ zei Susan. ‘Dan had je al wel borsten gehad.’

Jamie snoof melk zijn neusgaten in. Ik schoot ook in de lach en besloot van de dag te genieten.

Susan had een kleed op de keukentafel gelegd en er een vaas wilde bloemen op gezet, die Jamie had geplukt. Ze had suiker gespaard en een cakeje gebakken. Er was geroosterd brood met smeerworst, verse radijs en wat custard voor op de cake. Susan had van een oude jurk van Becky een nieuwe voor mij gemaakt, helderblauw als de lentelucht. Ze gaf me een boek cadeau: *De wind in de wilgen*. Een oud boek was het, met een verbleekte en versleten omslag. Ik sloeg het open en zag haar wriemelige handschrift: Susan Smith. Daaronder, met verse inkt: Voor Ada. Liefs. 5 april 1940.

Liefs.

‘Een oud boek van mezelf,’ zei Susan. Ze schraapte haar keel. ‘Het spijt me. In de winkels was geen nieuw exemplaar meer te vinden.’

Ik keek op. ‘Deze heb ik liever,’ zei ik.

Van Maggie kreeg ik een kleine, uit hout gesneden pony. ‘Beetje een gek ding, misschien. Het lag in onze kinderkamer,’ zei ze. ‘Maar ik zag ’m een paar dagen geleden en vond dat-ie een beetje op Butter lijkt.’

Dat leek hij ook, op Butter in de zomer, rank en op hoge benen in het lange gras.

Die avond legde ik het nieuwe boek op de plank die Susan voor ons in de slaapkamer had leeggeruimd. De pony zette ik in de vensterbank, dan kon ik hem vanuit bed zien. Mijn jurk hing ik in de kledingkast, naast mijn andere kleren.

Ik had zoveel. Ik voelde me zo verdrietig.

In het begin van de week erna viel Hitler Noorwegen en Denemarken binnen. Ik had daarvoor nooit van Noorwegen of Denemarken gehoord, toch voelde het alsof Engeland een slag verloren had. In de loop van de lente liep Duitsland ook Nederland en België onder de voet. Winston Churchill werd de nieuwe premier van Engeland. De oorlog, die tot dan toe weinig meer was geweest dan een serie herinneringen aan ons appartementje in Londen, vaag en onwerkelijk, kwam dichterbij en kreeg meer vorm. Susan luisterde al heel lang ieder avond naar het nieuws, maar nu kregen Jamie en ik ook belangstelling. Er waren nog altijd geen bommen gevallen, niet in Londen en ook niet ergens anders, maar de Duitsers waren nu een stuk dichterbij Engeland dan voorheen. Iedereen ging er vanuit dat wij binnenkort ook aan de beurt zouden zijn. De luchtmacht legde rondom het vliegveld een reeks mitrailleurstellingen neer, versterkt met zandzakken, om het beter te kunnen verdedigen.

De overheid stelde zeven regels op:

1. Verspil geen voedsel.
2. Praat niet met vreemden.
3. Houd informatie voor je.
4. Volg instructies van de autoriteiten altijd op.
5. Meld verdachte zaken onmiddellijk bij de politie.
6. Verspreid geen geruchten.
7. Berg bij een invasie alles op dat voor de vijand nuttig kan zijn.

‘Zoals wat?’ vroeg Jamie. ‘Geweren?’

‘Ja, geweren,’ zei Susan. ‘Lady Thornton heeft bijvoorbeeld een kamer vol geweren, haar man dan. Voor de jacht. Die zal ze af moeten sluiten.’

‘Wij hebben niks waar de vijand iets mee kan,’ ging ze verder. ‘Niks gevaarlijks of waardevols. En jullie hoeven nergens bang voor te zijn. Als de Duitsers al

binnenvallen, dan zullen ze kinderen niks doen. Dat hebben ze in Noorwegen en Nederland ook niet gedaan.'

Om de een of andere reden stelde ons dat helemaal niet gerust.

In het stadje deed het gerucht de ronde dat Nederland vol spionnen had gezeten om ervoor te zorgen dat de inval soepel zou verlopen. Die spionnen werden een vijfde colonne genoemd, ik had geen idee waarom. Op de muur van het stationsgebouw prijkten nieuwe aanplakbiljetten om ons ervan te doordringen dat ook Engeland vergeven kon zijn van spionnen. Loslippigheid kan levens kosten, stond er op die posters.

In maart werden er zesentwintig schepen tot zinken gebracht. Tien in april. Dat waren er minder dan voorheen, maar dat kwam omdat er steeds minder schepen waren die het waagden om door de Duitse blokkade heen te breken.

Jamie plaste weer in bed. Susan bracht hem naar het vliegveld om met een paar soldaten te gaan praten in de hoop dat die hem gerust zouden stellen. Maar die vertelden hem dat er wel degelijk spionnen in Engeland waren, natuurlijk wel. Ze zeiden erbij dat kinderen vaak beter kijken dan volwassenen en eerder in gaten hebben als er ergens iets ongewoons is. Hij, Jamie, moest daarom handelen als een soldaat en zijn oren en ogen wijd open houden. Als hij iets vreemds ontdekte, moest hij dat onmiddellijk door komen geven.

Ik denk niet dat Susan had verwacht dat de RAF Jamie als verkenner zou ronselen, maar hij plaste nadien in elk geval niet meer in bed.

De regering vroeg alle mannen die nog niet bij het leger zaten zich te melden bij de Local Defence Volunteers, het vrijwilligersleger dat in geval van een invasie mee kon vechten. Stephens kolonel was nijdig dat hij niet mee kon doen. 'In tijden als deze zou een man zich nuttig moeten kunnen maken, potdorie!' brieste hij.

'U bent blind, daar kunt u toch niets aan doen?' zei ik. We waren hem in de bibliotheek tegen het lijf gelopen. Susan zocht leesboeken voor mij, Stephen zocht nieuwe boeken om de kolonel voor te lezen.

'Wat doet dat ertoe?' zei hij. 'Ik heb er de pest aan me zo hulpeloos te voelen. Die knaap heeft zich wel aangemeld, maar hem moesten ze ook al niet.'

Ik keek Stephen geschrokken aan. 'Hoe oud ben jij?' vroeg ik.

'Dertien,' zei hij. Fluisterend voegde hij daaraan toe: 'Ik heb me niet echt aangemeld, dat heb ik hem alleen maar gezegd. Om hem niet teleur te stellen. Ik heb er een dagtaak aan om voor hem te zorgen. Wie moet er bij de groenteman in de rij gaan staan als ik ergens op oefening ben?'

De LDV oefende met bezemstelen, bij gebrek aan geweren. Stephen vertelde dat de kolonel zijn wapens, waarmee hij in de Boerenoorlog had gevochten, had gedoneerd. Die waren vijftig jaar oud en zaten onder het roest. 'Waardeloze troep,' zei Stephen. 'Maar het gaf hem een goed gevoel.'

We moesten nu elke dag in de rij staan. Vlees was op rantsoen, veel artikelen waren moeilijk verkrijgbaar. Uien waren hun gewicht in goud waard, zo schaars waren ze. Geen mens had zich gerealiseerd dat iedere ui in Engeland geïmporteerd was, totdat dat niet meer ging. Je kon ze wel zaaien, maar ze groeien langzaam.

Halverwege mei viel Hitler Frankrijk binnen. Het Britse leger had daar driehonderdduizend soldaten gelegerd. Zij vochten voor wat ze waard waren, net als de Fransen, maar de Duitsers drongen hen steeds verder terug. Toen kwam juni. En Duinkerken. Later werd dat een wonder genoemd, in ons stadje voelde het als een nachtmerrie.

Hoofdstuk 36

We schrokken wakker van luid gebonk op de voordeur. Jamie greep me vast. ‘Invasie?’ fluisterde hij.

Mijn hartslag gonsde in mijn oren. Moesten we ons verstoppen? Ik stond op het punt om Jamie onder het bed te duwen toen ik lady Thornton hoorde roepen. ‘Susan! Opstaan! We hebben je nodig! We hebben iedereen nodig!’

Susan schoot haar VVB-uniform aan, ik klauterde de trap af. Lady Thornton stond zwaar hijgend in de deuropening, alsof ze was komen rennen, maar haar auto stond op de oprit. ‘Wat is er aan de hand?’ wilde ik weten.

‘Een schip. Hier in de haven, net aangemeerd,’ zei lady Thornton. ‘Vol soldaten. Uit Duinkerken. Zwaar onder vuur gelegen in het Kanaal, op weg hiernaartoe.’ Ze schreeuwde weer naar boven: ‘Susan!’

‘Ik kom al!’ Susan stoof de trap af, propte onderwijl haar haren onder haar VVB-pet. Bij de deuropening bleef ze even staan en legde een handpalm tegen mijn wang. ‘Jullie redden je samen?’ vroeg ze.

‘Jawel,’ zei ik. Ik legde een arm om Jamies schouders en we keken toe hoe lady Thornton haar auto in een wolk van stof keerde. ‘Geen invasie,’ zei ik.

Jamie keek naar me op. ‘Onder vuur gelegen,’ zei hij.

Beschoten betekende dat, door een vliegtuig, van boven. Ik ademde in. ‘Ja,’ zei ik.

De avond ervoor hadden we met angst in ons hart naar de radio geluisterd. Het Britse leger had zich nu zo ver teruggetrokken dat het met de rug tegen de zee gedrongen was en in de val zat, vlakbij een Frans stadje dat Duinkerken heette. Het was er zo ondiep dat de Royal Navy geen grote schepen bij de kust kon brengen om de troepen daar snel genoeg vandaan te krijgen. De nieuwslezer had bezitters van kleine schepen opgeroepen dat uit te lenen aan de marine om de manschappen daar te kunnen redden.

Ik had de vissersschepen van het stadje gezien. Daar konden een man of twaalf op, hooguit. Ik probeerde me voor te stellen wat het moest zijn als driehonderdzeventigduizend soldaten aan boord van dat soort scheepjes moesten zien weg te komen, zo snel mogelijk.

Dat ging niet lukken. Er waren nooit genoeg vaartuigen. Als de Duitsers zo’n massa scheepjes vol mannen onder vuur zou nemen, kwam niemand daar levend uit.

‘Kom, ik maak ontbijt,’ zei ik, zo vrolijk mogelijk om Jamie niet al te ongerust te maken.

‘Geen trek,’ zei hij.

‘Ik wou worstjes bakken.’ Dat leverde me een glimlach op.

Ze smaakten eigenaardig, die worstjes. Oorlogsworstjes. Hoofdzakelijk havermout, vermoedde ik, maar dat zei ik niet. Ik vroeg me af wat voor vlees erin zat.

We deden de afwas en kleedden ons aan. We hoorden het ene na het andere vliegtuig vertrekken van de luchtmachtbasis. Tientallen waren het er. We gingen naar buiten om te kijken. Ze vlogen in de richting van de zee en kwamen niet terug.

‘Ik wil met de piloten praten,’ zei Jamie.

‘Niet nu,’ zei ik. ‘Ze zijn druk vandaag.’

Hij knikte. ‘Ze nemen de Duitsers te grazen.’

We bleven een tijdje naar de vertrekkende kisten staan kijken. Mijn handen jeukten. Ik wilde me nuttig maken, zoals Susan. Er moest toch iets zijn dat ik kon doen, dat wist ik zeker.

Jamie keek me wat meewarig aan. ‘Hoe lang wou je hier nog blijven staan?’ zei hij.

‘Nee.’ Ineens wist ik wat me doen stond. ‘Jij gaat naar Fred,’ kondigde ik aan, ‘hem helpen, in plaats van mij. Ik ga de stad in.’

Jamie wilde protesteren maar ik kapte hem af. ‘Ik ben een junior-VVB-lid,’ zei ik. Dat verzoon ik ter plekke. ‘Lady Thornton verwacht van me dat ik mijn plicht doe, als een goed soldaat. Ik verwacht van jou dat jij de jouwe doet.’

Jamie keek me met grote ogen aan en knikte.

‘Je blijft bij Fred totdat Susan of ik je komt halen,’ zei ik. ‘Hij moet ervoor zorgen dat je te eten krijgt en als wij vanavond niet terug zijn, moet je daar ook slapen. Zeg hem maar dat ik dat gezegd heb.’

Jamie knikte. ‘Mag ik op Butter?’

‘Tuurlijk.’ Hij reed vaak genoeg op Butter. Ik hielp hem de pony te zadelen.

Daarna deed ik mijn blauwe jurk aan. Ik vlocht zelf mijn haar. Ik proppte een kussensloop vol repen stof die Susan tot verband had genaaid, pakte mijn krukken en vertrok richting het stadje.

Pas later zag ik de nieuwsberichten. Maar daar was ik toen niet meer van onder de indruk; ik had zelf soldaten uit Duinkerken geholpen. Bovendien klopten die verhalen niet. Daarin werden geëvacueerde soldaten uit Duinkerken afgeschilderd die weliswaar moe waren, maar ook heel blij. Beelden van vuile gezichten maar stralende ogen onder stalen helmen. Grijnzende mannen die wuifden en hun duim opstaken voor de camera’s. Geharde, Britse soldaten, helden, dankbaar dat ze weer thuis waren.

Misschien zijn dat soort soldaten er wel ergens geweest, maar de militairen die in ons stadje terechtkwamen waren er slecht aan toe. Neergeschoten, dood, stervend. Op zijn minst dood- en doodziek van de afgrijselijke terugtocht, van dagen zonder eten en water.

De mannen die lopend van dat eerste schip af kwamen, droegen hun zwaargewonde kameraden naar het stadhuis, naar de plek waar ik op mijn eerste evacuatie dag had staan wachten op iemand die mij zou kiezen. Toen ik het stadje binnenliep, zag ik een vrouw in een VVB-uniform daar naar binnen gaan. Ik liep achter haar aan, duwde de deur open.

Ik kokhalsde. Er hing een zoete, weeë geur van bloed in de zaal, dik als een klamme mist. Erger. In de nieuwsberichten werd daar niet over verteld, niet over geschreven, geen woord over gezegd, maar als mensen zwaargewond zijn raken ze de controle over hun ingewanden kwijt. Dan bevuilen zij zich zoals baby's dat doen. De stank was zo hevig dat de tranen over mijn wangen liepen en mijn maag zich omkeerde.

De zaal lag vol gewonde mannen op veldbedden. Ik zag dokter Graham, hospikken en vrouwen van de VVB. Ik zag lady Thornton, haar gezicht onder het bloed. Ik zag Susan, die opkeek en mij ook zag. 'Wegwezen hier,' blafte ze.

Ik zag wat een aantal vrouwen aan het doen was. Ze pelden broeken af, boenden naakte soldatenlijven schoon. Daar zou ik niet bij mogen helpen. Ik knikte naar Susan en glipte de deur weer door, naar buiten.

De straten waren vol soldaten die minder zwaargewond waren. Inwoners brachten hen naar cafés, de bibliotheek, iedere plek waar wat ruimte beschikbaar was. Mannen strompelden voort, zakten in elkaar, huilden. 'Jongedame,' zei er een; hij klampte zich aan me vast, keek naar me op. Hij zat op de stoeprand, een broekspijp doorweekt met bloed, het been stijf voor zich uit. 'Water?'

Ik stapte een café binnen. Het was er stampvol soldaten en mensen uit het stadje. Niemand schonk aandacht aan me, als al iemand me al zag. Ik mikte mijn krukken en het sloop achter de toog, vond een kan en tapte water. Ik greep een bierglas, strompelde de straat op en bracht het naar de militair. Hij dronk rechtstreeks uit de kan, dronk hem helemaal leeg.

Ik strompelde heen en weer, bleef water aandragen. Tot de dochter van de kroegbaas, die ongeveer even oud leek als ik, me zag en met een volle emmer naar buiten kwam. 'Blijf jij hier maar staan met dat glas,' zei ze. 'Dan haal ik water.'

Soldaten drongen om me heen. Ze stonken, smerig waren ze, hun uniformen stijf van schraal zweet en geronnen bloed. Ze bleven drinken. Gebarsten lippen, gejaagde blikken. Een emmer water, nog een emmer, nog een. De dochter van de kroegbaas bracht meer glazen, ik doopte ze in de emmer en deelde uit. Toen de stroom van mannen die nog lopen konden afnam – later hoorde ik dat ze op weg waren naar het station om vandaar te vertrekken naar een legerbasis in het noorden – ging ik het café binnen om te helpen. Daar was het niet anders dan in de hal van het stadhuis: bloed,

vuil, uitputting. Daisy – zo heette de dochter van de kroegbaas – en ik gingen de rijen door en deelden water uit, later thee. Heen en terug, heen en terug, rij na rij na rij.

Het leek onmogelijk dat al deze mannen van één schip gekomen waren, ook als het een groot schip geweest was. Ik maakte er een opmerking over tegen Daisy. Iemand ving die op en zei: ‘Dit is het derde of vierde schip. Ze lossen waar ze maar kunnen en gaan meteen terug voor meer.’

Ergens na zonsondergang stond Daisy’s moeder erop dat we in de keuken kwamen uitrusten. Ze zette ons aan een lange tafel en schoof borden onder onze neus. ‘Eten,’ commandeerde ze.

Daisy bleef roerloos zitten. Ik dwong mezelf een vork te pakken, zag iets op Daisy’s bord spatten. Ik keek op. Tranen rolden over haar gezicht.

‘Kom, klaar daarmee,’ zei Daisy’s moeder. ‘Daar heeft niemand iets aan.’

‘Maar ze gaan dood,’ zei Daisy.

‘Dat gaan ze niet. Het ziet er vreselijk uit, maar ze kunnen nog veel erger in de kreukels liggen en dan overleven ze het ook. Het zou je verbazen wat die kerels kunnen hebben. Kom, eten en uitrusten nu of ik stuur jullie allebei naar bed.’

We aten. ‘Die jurk is naar zijn grootje,’ zei Daisy.

Ik keek. Mijn hemelsblauwe jurk zat onder de donkere vlekken en vuile vegen. ‘Dit is mijn lievelingsjurk,’ zei ik.

Daisy knikte. ‘Hij is mooi.’

Nadat we een beetje waren uitgerust gingen we terug en deden een nieuwe ronde thee.

Een soldaat keek naar me op. Zijn ogen glinsterden. ‘Juffrouw?’ zei hij. ‘Zou je mij een plezier willen doen en een brief voor me schrijven? Mijn vingers voelen helemaal doof.’

‘Dat wil Daisy wel doen,’ zei ik. Ik schreef nog zo onhandig en langzaam. Ik ging Daisy halen, zocht meteen pen en papier. Samen liepen we terug naar de jonge man. Zijn ogen waren gesloten.

Hij was dood.

Hij stierf, daar in die kroeg, op de grond. Hij leek niet eens gewond, bloedde nergens. Een van de andere soldaten knoopte zijn hemd open, zocht naar een hartslag. Nergens bloed. Toch was hij dood. Zijn makkers namen een deken en legden die over zijn hoofd.

Ik kreeg geen lucht. Dood. Hij had net nog met me gepraat. Hij had nog een brief willen schrijven. Dood. Ik vluchtte in mijn hoofd, naar een veilige plek, naar Butter of Jamie of wat dan ook. Maar Daisy greep mijn hand, kneep hard, en ik kwam terug.

‘Nu is het echt oorlog,’ fluisterde ze. Ik knikte. Een van de soldaten vroeg om thee. We brachten hem een kop.

De meeste schepen die in de week van de evacuatie van Duinkerken afmeerden in onze haven waren er niet zo erg aan toe als die eerste paar, maar ieder schip bracht zwaargewonde mannen mee. Ze meerden op onmogelijke uren af. Wij werkten tegen de klippen op, bezwoeren de ene crisis na de andere. De stadhuishal, het café, de bibliotheek, ze bleven overvol. De Spitfires van onze luchtmachtbasis stegen op en landden dag en nacht in onafgebroken golven om de troepenschepen te beschermen. Ondertussen was het hele stadje in touw om de stroom manschappen zo goed mogelijk te verzorgen en te voeden.

Susan vond me die eerste dag nog voor middernacht. Daisy’s moeder vertelde haar wat we hadden gedaan en na een korte aarzeling stond ze me toe om in het stadje te blijven. Daisy’s moeder zei dat ik bij hen in het café kon slapen. De vrouwen van de VVB sliepen in ploegen in hun hoofdkwartier, verderop in de straat.

‘Jij bent nog maar een kind,’ vond Susan. ‘Kinderen zouden zo iets niet moeten zien of meemaken.’

‘Ik ben oud genoeg. En nu kan ik iets doen, helpen.’ Ik wilde haar over de dode soldaat vertellen maar was bang dat ze me dan alsnog naar huis zou sturen.

Ze keek me even peinzend aan. ‘Ja,’ zei ze. ‘Dat ben je. En dat kun je.’

De volgende ochtend belde Susan met het telefoontoestel in de kroeg naar het huis van lady Thornton om Fred en Jamie te spreken. Daarna stroopten we de mouwen weer op en gingen door. Telkens als Daisy of ik te moe werden om verder te gaan, strompelden we naar de keuken en sliepen een tijdje op de bank bij de deur. Werden we wakker, dan gingen we weer aan het werk. Dat deed iedereen. Gelukkig zat Jamie veilig bij Fred. Gelukkig hadden we Bovril buiten gelaten, waar hij jagen kon. Susan en ik bleven bij de soldaten. Nu waren wij aan de beurt, dit was ons gevecht.

Uiteindelijk werden er driehonderddertigduizend Britse soldaten gered. Winston Churchill noemde het Engeland’s ‘finest hour’. Het was moeilijk om naar hem te luisteren, weer veilig met Jamie thuis, en iets positiefs te zien in die scheepsladingen wanhopige, stervende mannen. Toch voelde ik me anders. Er was iets met me gebeurd. Er was een versie van mij van voor en van na Duinkerken. De versie van na Duinkerken was sterker, minder bang. Het was vreselijk geweest, maar ik had niet opgegeven. Ik had doorgezet. Dit gevecht had ik gewonnen.

Hoofdstuk 37

Een paar dagen later, toen Susan en ik weer naar het stadje gingen, stopte ik even bij het café om Daisy dag te zeggen. ‘Och, liefie,’ zei haar moeder, terwijl ze me aan haar grote boezem drukte en mijn kruin kustte. ‘Ik heb haar weggestuurd.’ Tegen Susan zei ze: ‘Ik zou die van jou ook maar wegsturen, als ik jou was.’

Ons stadje evacueerde nu zijn eigen kinderen.

Aan de overkant van het Kanaal loerden Hitlers legers, op nog geen veertig kilometer afstand. Hij was de Kanaaleilanden die bij Engeland hoorden, Guernsey en Jersey, al binnengevallen.

De Kanaaleilanden hadden zich overgegeven.

Kent, het deel van Engeland waar wij zaten, lag het dichtst bij het Duitse leger in Frankrijk. Als Hitler een invasie voorbereidde, dan zou die hier komen.

Susan zei niets tegen Daisy’s moeder maar stelde Jamie en mij later, thuis, gerust. We moesten ons geen zorgen maken. Als onze moeder wilde dat wij ergens anders heen gingen dan kon ze dat niet weigeren, maar tot die tijd zouden wij blijven waar we waren.

Weer een paar dagen later stond lady Thornton op de stoep om Susan over te halen Jamie en mij ook weg te sturen. De andere evacuees en de meeste kinderen van het stadje zelf waren al weg. De VVB zou wel een veilige en goede plek voor ons vinden, zei ze.

‘Dan weet hun moeder niet meer waar ze zitten,’ wierp Susan tegen.

‘Natuurlijk wel,’ zei lady Thornton. ‘Jij krijgt hun nieuwe adres, daar zorg ik voor. Neemt ze contact op, dan kun je dat aan haar doorgeven.’

Susan weifelde. ‘Ik aarzel.’

Lady Thorntons neusvleugels vernauwden zich. Altijd als ze zich boos maakte. ‘Er komt een invasie,’ zei ze, scherp en kortaf. ‘Duitse soldaten, in onze straten, in onze huizen. Oorlog, straatgevechten wellicht. Kinderen moeten daar ver vandaan blijven, zo ver mogelijk. Margaret komt deze zomer niet naar huis, zij gaat rechtstreeks door naar haar nieuwe school.’

Ik voelde een steek van spijt. Ik had Maggie snel thuis verwacht.

Lady Thornton zei: ‘Je moet hen wegsturen, hiervandaan.’

Onder die spijt, van ergens uit mijn buik, borrelde een andere, sterkere emotie op. Ik wist niet wat het was. Ik wist niet wat het betekende. Ik keek uit het raam,

probeerde wanhopig aan Butter te denken.

‘...ergere dingen dan bommen,’ hoorde ik Susan zeggen.

Lady Thornton schudde haar hoofd. ‘Het is oorlog, dit is geen tijd voor sentimentele afwegingen.’

‘Sentimenteel? Is dat het?’ vroeg Susan. Het klonk ver weg, van ergens achter het gezoem in mijn oren. Susan legde een hand op mijn schouder. ‘Kijk naar hen,’ zei ze. ‘Kijk naar Ada. Als zij bij de verkeerde mensen terechtkomen, is ze zo weer terug bij af.’

Ik schudde mijn hoofd, vocht om erbij te blijven, om te blijven horen wat er gezegd werd, ondanks de opkomende paniek. Maar lady Thornton zei niets meer. Ik waagde het even naar haar te kijken en zag dat ze Susan aankeek met een blik die ik niet thuis kon brengen.

‘Ze is geen makkelijke,’ zei Susan, ‘maar ik zal voor haar vechten. Dat doe ik nu ook al. Iemand moet dat doen.’

Lady Thornton sprak, eindelijk. ‘Ik begrijp het,’ zei ze zacht. ‘Ik weet niet of ik het met je eens ben, maar ik begrijp wat je bedoelt. Maar die knaap –’

‘Nee,’ zei Susan. ‘Als je hen uit elkaar haalt, is dat voor hen beiden een drama.’

Lady Thornton vertrok en Susan trok Jamie en mij naast zich op de bank. Ze zei: ‘Jullie gaan nergens heen, hoor je me? Ik stuur jullie niet weg.’

Ze zei nog veel en veel meer. Maar ik hoorde het niet, niets van wat er na dat ‘ik stuur jullie niet weg’ kwam.

De aanzwellende golf in mijn binnenste zwakte af. Ik kon weer ademen.

‘Hoe voel jij je nu?’ wilde Susan weten.

Hoe ik me voelde? Ik had geen idee. Ik had de woorden niet, kreeg het niet uitgelegd. Ik was bijna gestikt, nu kreeg ik weer lucht.

Susan wachtte tot ik wat zou zeggen. Ik voelde me wel duizelig, overweldigd. Ik slikte. ‘Ik blijf het liefst hier, denk ik,’ zei ik.

‘Da’s maar goed ook,’ zei Susan. ‘Het is de enige keus die je van me krijgt.’

Susan kreeg gelijk. De groene bladeren en het gras kwamen terug. Het werd zomer en het weer was prachtig. Het groen in Butters wei reikte tot zijn knieën en de gewassen in onze moestuin groeiden als kool.

Fred vond in een van de schuren bij het landhuis van Thornton een oude fiets en knapte die op voor Jamie. De school was dicht, de meeste kinderen waren weg, en Jamie ging elke dag met me mee om Fred te helpen. De tuinknecht bleek totaal niet geschikt voor het werk met paarden; hij was bang voor ze en had de neiging ze van zich af te meppen. Maar de man werd al snel opgeroepen voor militaire dienst en Fred stond er weer alleen voor. Lady Thornton had twee paarden verkocht en er drie

af laten maken die toch niet meer bereiden zouden worden, maar er bleef veel, heel veel werk te doen. De beste weiden waren omgeploegd tot akkerland. Overal in het land waren meisjes opgeroepen om de plaats van de boerenknechten in te nemen. Een aantal van hen woonde nu in de vertrekken van de staljongens, maar zij hielpen alleen op het land, niet met de paarden. ‘Paarden zijn niet belangrijk nu,’ zei Fred.

Jamie werd eindelijk verbannen van de luchtmachtbasis, dit keer definitief. Het personeel daar was te druk, ze konden hem er niet bij hebben. Het was een komen en gaan van vliegtuigen, dag en nacht. Niet alleen bij ons, overal. Je zag ze hoog in de lucht, kleine stipjes die het Kanaal in de gaten hielden. Uitkijken, wachten op de invasie die vroeg of laat komen zou.

Ik viel maar moeilijk in slaap. Het was ’s avonds veel te lang licht. Jamie en Bovril sliepen doorgaans wel als rozen, maar ze snurkten. Hard.

Op een avond maakte dat zoveel herrie dat ik naar beneden sloop om in de woonkamer te gaan slapen, daar was het bovendien ook iets donkerder. Susan zat met haar benen onder haar lichaam gevouwen voor zich uit te staren naar niets. Maar het was niet meer dat diepe, droeve staren van een jaar eerder. ‘Kun je niet slapen?’ vroeg ze, toen ze me zag.

Ik schudde mijn hoofd. Susan klopte op de bank. Ik liep de kamer in en kwam voor haar staan, mijn goede voet en de kruk diep in het dikke tapijt begraven, de tenen van mijn andere voet streelden de opstaande vezels.

‘Iedereen vindt dat ik jullie weg moet sturen. Nog steeds,’ begon Susan.

Ik knikte. Dat had lady Thornton al herhaaldelijk gezegd. Ik ging weleens met Susan mee naar bijeenkomsten van de VVB om te helpen met naaiwerk en elke keer als lady Thornton me zag, schraapte ze haar keel.

‘Ergens ben ik het wel met hen eens,’ zei Susan, ‘en ze bedoelen het goed. Maar ik begrijp nu ook waarom de meeste moeders uit Londen hun kinderen terug hebben gehaald. Sommige dingen moet je samen doorstaan, als gezin.’

Hitler was in Parijs. Volgende week kon hij in Londen zijn.

‘Ik heb lang gedacht dat ik jullie verwaarloosde,’ ging Susan verder. ‘Ik zorgde niet goed voor jullie, vond ik, niet zoals mijn moeder dat voor mij en mijn broers deed. Zij hield voortdurend een oogje in het zeil, zorgde ervoor dat ik netjes in de kleren stak. Altijd. Ze streek zelfs mijn haarlinten! Ze had me er nooit zo bij laten lopen als ik jullie.’

Maar als ik nu naar jullie kijk, vind ik dat ik het nog niet zo slecht heb gedaan. Volgens mij hadden jullie het ook helemaal niet prettig gevonden als ik je had opgevoed zoals mijn moeder mij. Wat denk jij, Ada?’

Ik ging zitten. ‘Dat weet ik nooit goed,’ zei ik. ‘Als ik niet nadenk, lijkt alles helder in mijn hoofd. Maar zodra ik ergens over na probeer te denken, raak ik in de war.’ Ik schoof naar achter, drukte mijn rug tegen de leuning.

‘Dat begrijp ik wel,’ zei Susan. ‘Dat heb ik ook, soms.’

Ik legde mijn hoofd tegen haar aan, heel lichtjes. Ze verroerde zich niet. Ik liet me wat dichtter tegen haar aan zakken. Ze legde een arm rond mijn schouders, ik nestelde me tegen haar lijf. Ik viel in slaap, meende haar lippen op mijn haren te voelen, heel lichtjes.

De eerste luchtaanval was erger dan Kerstavond.

Hoofdstuk 38

Dat eerste bombardement kwam in de tweede week van juli. Het was een warme dag geweest en we hadden de verduistering weggelaten en de ramen wijd open gezet. Ik was in een diepe, droomloze slaap gevallen. Dat gebeurde zelden.

De sirenes van de vliegbasis begonnen te loeien, langgerekt en klagend. Steeds luider. Het leek of er een in onze slaapkamer stond. Jamie sprong overeind, grabbelde meteen om zich heen naar Bovril, die spartelde en krabde om los te komen. Ik greep mijn krukken. Susan stormde met wapperende panden van haar kamerjas de kamer binnen. ‘Vlug! Vlug!’ zei ze.

Ik kon niet vlug. De trap af kostte tijd. Mijn handen beefden. Ik was niet snel genoeg. Zometeen vielen de bommen.

Jamie rende vooruit, maar Susan wachtte op me. ‘Rustig maar,’ zei ze. ‘Geen paniek.’

De woonkamer door, naar de achterdeur. Jamie dook de Anderson-hut in en stopte Bovril in zijn mand. De kat jankte. Het klonk als een krijsende baby.

Ik bleef bij de ingang staan. Ik was er nog steeds niet binnen geweest. Ik had een hekel aan dat ding, was er bang voor. Het deed me te veel denken aan het gootsteenkastje thuis. Met de kakkerlakken. Die ik niet kon zien, niet kon tegenhouden.

‘Ada,’ maande Susan, die achter me stond. ‘Kom op!’

Ik kon het niet. Het lukte me niet. Ik kwam de drempel van die vochtige schuilhut, waar dezelfde mufte geur hing als in dat kastje, niet over. Niet weer die duisternis. Die ellende.

De sirene hilde. Jamie schreeuwde: ‘Ada, vlug!’

Het geluid van een exploderend vliegtuig, daar leek het op. Bommen. Echte bommen, hier in Kent, de Duitse bommen die iedereen vreesde. Hier. Bij dit kastje, het aanrecht.

Susan pakte me op en droeg me de treden af. De geur sloot zich als een klamme deken om me heen. Ik voelde het vocht, de krappe ruimte, de kakkerlakken. Ik hoorde mam lachen, ik schreeuwde.

Ik gilte. Weer een bom. Meer geschreeuw. Jamie? Ikzelf? Ik wist het niet. De herinnering aan dat gootsteenkastje was zo levensecht, het leek of het allemaal

opnieuw gebeurde. Hier. Op dit moment. Ik zag het kastje. Voelde dat ik erin werd gepropt. Doodsangst, blinde paniek, meer registreerde mijn brein niet.

Plotseling voelde ik dat er iets stijf om me heen geslagen werd. Een deken, een ruige, wollen deken. Susan. Zij wikkelde een deken om me heen zoals ze dat ook op Kerstavond had gedaan. Strak. Wikkel na wikkel. ‘Sst,’ suste ze. ‘Sst.’ Ze sloeg haar armen om me heen, legde me op een veldbed en kwam heel dicht tegen me aan zitten, plette me bijna tussen haar rug en de wand van de schuilhut. ‘Je bent niet alleen. Wij zijn bij je,’ zei ze. Ze nam Jamie op schoot. ‘Het is oké, Jamie. Ze is bang, meer niet.’ Jamie jammerde. ‘We zijn veilig hier,’ zei Susan. ‘Rustig maar.’

De druk van de deken kalmeerde me. Ik keerde langzaam terug naar de schuilhut, naar Jamie en Susan. Ik hield op met schreeuwen. Mijn hartslag vertraagde. Ik rook de wol van de deken, het vocht van mijn tranen, niet meer de zure lucht van aarde.

Buiten klonk opnieuw een dreun, wat verder weg, en het takketakketak van het luchtafweergeschut op de vliegbasis.

‘Het is al goed,’ zei Susan. Het klonk bezorgd. ‘Het is al goed.’

Twee uur later klonk het signaal dat de kust veilig was. Susan en ik waren nog wakker, Jamie was op haar schoot in slaap gevallen. Susan droeg hem naar binnen. Ik liep naast haar, de deken als een sleep achter me aan. We bleven liggen in de woonkamer, te uitgeput om nog naar boven te gaan.

Wat later op de ochtend erna, kort nadat we wakker waren, zei Susan: ‘Er gaan meer bombardementen komen, Ada. Dan zullen we opnieuw de schuilhut in moeten. Je kunt er maar beter aan wennen.’

Nog een keer. Ik huiverde. Ik wilde er niet aan denken.

‘Waarom was je zo in paniek?’ vroeg Susan.

‘Mam, dat aanrechtkastje... die lucht...’ Ik dook naar een stil plekje in mijn hoofd, vlug, om te voorkomen dat de paniek opnieuw bezit van me nam. Butter. Ik stelde me voor dat ik op Butter zat.

Susan tikte tegen mijn kin. ‘Aan die geur kunnen we wat doen.’

Ze ging naar de markt en kocht kruiden: rozemarijn, lavendel, salie. Die hing ze ondersteboven in de schuilhut, aan de frames van de veldbedden. Hun reuk verspreidde zich in de krappe ruimte, ook lang nadat ze verdroogden en verkruiden. Het verdreef de maffe geur. Dat hielp. Ik raakte nog wel in paniek, Susan wikkelde me nog wel steeds in een deken, maar meestal lukte het me om niet meer te schreeuwen en ik had dat aanrechtkastje niet meer in mijn hoofd. Het bleef naar, maar ik joeg Jamie niet meer de stuipen op het lijf.

Dat was wel nodig ook, want na die eerste keer brachten we bijna elke avond tijd door in de schuilhut. De Slag om Engeland was begonnen.

Hitler had bedacht dat hij eerst de Britse luchtmacht moest verslaan voor hij zijn invasiemacht aan land zou brengen. Anders zouden onze vliegtuigen zijn schepen en

troepen tijdens die operatie bombarderen.

De Duitsers hadden veel meer vliegtuigen en piloten dan de Britten. Het waren alleen allerlei verschillende types en het bereik van hun jagers was minder groot dan de onze. Ze haalden alleen de zuidoostelijke hoek van Engeland, daarna moesten ze omkeren om te tanken. Ze konden alleen onze vliegtuigen en vliegvelden in Kent bestoken.

Vliegbases waren hun belangrijkste doelwit. Ieder toestel dat zij vernietigden, in de lucht of op het land, bracht hun invasie een stap dichterbij; iedere kapotte landingsbaan maakte het onze vliegers lastiger om veilig op te stijgen of te landen. Op die eerste dag werd onze luchtmachtbasis aangevallen. De bommen vernielden twee opslagloodsen en sloegen kraters ter grootte van een kleine tank in de landingsbanen, die van gras waren. Gelukkig had het personeel op tijd een schuilplaats gevonden. Op het moment dat de sirenes aangaven dat de kust veilig was, werkten de onderhoudsploegen de hele nacht door en dempten de kuilen met het puin. Tegen de ochtend kon er weer veilig worden gevlogen.

Het was juli. De wereld lag er prachtig groen bij. Ik reed Butter door velden wuivend gras de heuvel op, waar de blauwe zee schitterde in het helle zonlicht. De bermten stonden vol wilde rozen en de atmosfeer was verzadigd van hun geur. Er stond een heerlijk briesje en ik had me volmaakt gelukkig gevoeld als ik nu niet uitkeek naar spionnen en voortdurend de lucht afspeurde naar vliegtuigen. Ze hadden zich nog niet overdag laten zien, maar dat zou zomaar wel kunnen gebeuren.

Susan vond het niet prettig dat ik uit rijden ging, maar verbieden wilde ze het me ook niet. Ons huis stond vlakbij de vliegbasis en het leek mij een eind verderop alleen maar veiliger. Toen ik dat zei, keek ze nors. 'Ik zou jullie weg moeten sturen,' zei ze.

Susan was niet altijd de makkelijkste, maar wat moest ik zonder haar?

Stel dat we naar huis teruggestuurd werden?

Ik staarde naar mijn tenen. 'Ik kan Butter niet alleen laten,' mompelde ik.

Susan zuchtte. 'Je overleeft het wel zonder pony. Dat heb je in Londen altijd gedaan.'

Ik keek op. Overleefd wel. Misschien. Maar zou ik dat nou ook nog kunnen? In dat kamertje had ik geen idee gehad wat ik allemaal miste.

'Ik weet het,' zei Susan zacht. 'Daarom hou ik jullie ook hier.'

'Er zijn ergere dingen dan bommen,' zei ik, denkend aan wat ik haar een tijdje geleden had horen zeggen.

'Dat denk ik ook,' zei Susan. 'En Kent is groot. Ze kunnen moeilijke iedere vierkante meter ervan bestoken.' Maar ze keek uit het raam naar het vliegveld en de lijntjes rond haar ogen verdiepten zich. Ze maakte zich zorgen.

Hoofdstuk 39

Nachtenlang in de schuilhut, dag na dag. De explosies en het geratel van afweergeschut maakten slapen onmogelijk. Susan had een lantaarn, maar daar was olie voor nodig en olie was schaars. Daarom stak ze meestal een kaars aan, die ze op een lege fles zette zodat ze ons bij het flakkerende schijnsel voor kon lezen. *Peter Pan. De geheime tuin. De wind in de wilgen.* Sommige boeken kwamen uit de bibliotheek, andere uit haar eigen boekenkasten. Jamie las *De Zwitserse familie Robinson* nog een keer, zelfstandig.

‘Het is bijna hetzelfde,’ zei hij op een avond. Kaarslicht danste over de blikken wanden van de schuilhut. ‘Wij zitten ook in een warme en veilige grot.’

Ik huiverde. Ik had een laken om me heen gewikkeld, het was te warm voor een deken. Warm was het, maar veilig niet. Ik had me nooit veilig gevoeld in deze hut. ‘Toch is dat wel zo,’ zei Susan. ‘Je voelt je veiliger in je slaapkamer, maar feitelijk zit je hier veel beter.’

Niet dat wat ik voelde er veel toe deed. Wanneer de sirenes loeiden, moest ik van haar de schuilhut in.

Alle wegwijzers en straatnaambordjes in en rond het stadje werden weggehaald. Kwam Hitler, dan zou hij niet meteen weten waar hij was.

Als hij kwam, moesten we onze radio begraven; Jamie groef alvast een gat in de tuin. Niets zeggen of doen wat de vijand zou kunnen helpen, dat was de boodschap.

Kwam de invasie op een moment dat ik uit rijden was, dan moest ik meteen naar huis komen, zo snel mogelijk, via de kortste route. Dat het de invasie zou zijn kon je horen: dan klonken niet alleen de sirenes maar ook de kerkklokken.

‘En als de Duitsers Butter meenemen?’ vroeg ik Susan.

‘Dat doen ze niet,’ zei ze. Maar dat was niet waar, dat wist ik zeker.

‘Rotmoffen,’ mopperde Fred toen ik hem op een dag hielp met de gebruikelijke klussen. ‘Als die hier hun gezicht laten zien, rijg ik ze aan mijn vork, dat doe ik.’ Fred was niet blij. De rijpaarden, de prachtige hunters van de Thorntons, liepen buiten te grazen en het gras was uitstekend, maar de meeste weiden waren omgeploegd tot graanveld en Fred wist niet waar hij de dieren de komende winter mee zou moeten voeren. Daar kwam bij dat hij zich groen en geel ergerde aan de meisjes die het land bewerkten. ‘Twaalf uur werken en dan duiken ze de danszaal in,’ zei hij. ‘Lichtekooien. In mijn tijd zouden ze dat niet in hun hoofd halen.’

Ik vond ze wel aardig, die Land Girls, maar ik hield wijselijk mijn mond.

Alles went. Na een paar weken raakte ik niet meer in paniek als we de schuilhut in moesten. De dreiging van een invasie raakte wat op de achtergrond. Ik zette Jamie achterop Butter en we reden de velden door, op zoek naar scherven of kogels of bommen. We stuitten op een net neergehaald vliegtuig, in een veld vol hop. Er stond al een kordon soldaten omheen dat burgers op een afstand hield. ‘Een Messerschmidt,’ wist Jamie. Zijn ogen glommen. ‘Ik vraag me af waar de vlieger gebleven is.’ De piloot was eruit gekomen, de kap van de cockpit was eraf.

‘Opgepakt,’ zei een van de soldaten, die hem hoorde. ‘Krijgsgevangen gemaakt. Niks aan het handje.’

Op een dag, ergens begin augustus, was Susan naar een VVB-bijeenkomst. Jamie was in de tuin aan het werk, dat vond hij heerlijk, en ik nam Butter mee voor mijn dagelijkse rit.

Ik reed naar de top van de heuvel. Daar bleef ik staan, zoals altijd, en speurde de hemel af. Geen vliegtuig te zien. Geen schepen, ook. Toen zag ik iets, op zee, ver weg. Iets kleins. Een bootje was het, een roeiboot die richting de kust koerste. Ik keek er peinzend naar. Het scheepje voer niet naar de haven maar in de richting van een van de met prikkeldraad afgezette secties. Was die roeier de weg kwijt? Hij zou toch wel wijzer zijn? Het lag daar vol mijnen. Ik bleef turen, fronste mijn wenkbrauwen. De man – het leek me een man – bleef recht op het strand af roeien. Hij moest het stadje toch kunnen zien liggen. Daar kon hij veilig aan land, hier niet. Dat moest hij toch weten?

Tenzij, dacht ik ineens, en ik voelde een rilling over mijn ruggengraat, tenzij het een spion is.

Een spion? Ik kon het me niet voorstellen, geloofde het niet. Ik speurde altijd naar spionnen, het was een gewoonte geworden. Maar dat wilde niet zeggen dat ik serieus verwachtte er ooit een te zien, ondanks de aanplakbiljetten, de geruchten. Toch, een enkele roeiboot, zo ver uit de kust... Waar kwam die vandaan? Afgezet door een onderzeeër? Een Duitse onderzeeër? En als het geen spion was, waarom voer hij dan recht op dit verlaten strand af?

Ik hoorde Susans stem: Onwaarschijnlijk. Vermoedelijk niet, betekende dat.

Toch, volgens een van de regels moesten we alles wat verdacht was melden. Ik keerde Butter en reed de heuvel af, probeerde die roeiboot in het zicht te houden, zocht zigzaggend een weg tussen struiken en manshoge, wuivende graspollen. Op het moment dat ik de heuvel bijna af was, verdween het scheepje uit het zicht. Ik galoppeerde het pad af dat naar het afgezette strand liep. Het strand kwam in zicht, ik hield halt bij een bosje.

Het was eb en het zand strekte tot meer dan een kilometer in zee. In het midden van die zandvlakte stapte de man uit het bootje. Hij droeg een koffer en had een rugzak om zijn schouders. Ik keek ademloos toe. Hij trok de roeiboot weer vlot en duwde hem af, terug de zee in. Het water was kalm. Het bootje werd opgetild door de aanrollende golven en dreef zijwaarts weg, parallel aan de kust.

Ik slikte.

De man – hij zag er op die afstand heel gewoon uit – viste iets uit zijn rugzak. Hij vouwde het open, wat het ook was, en begon er een kuil mee te graven in het zand. Hij legde de koffer in de kuil, schoof er met een hand zand overheen. Daarna liep hij behoedzaam in de richting van de duinen, het prikkeldraad. Wat er vervolgens gebeurde kon ik niet zien, maar de man dook ineens aan deze kant van de versperring op en kwam mijn kant uit lopen.

Ik keerde Butter en galoppeerde ervandoor.

Ik had naar het vliegveld kunnen rijden maar het politiebureau was dichterbij. Ik wist waar het was, vlakbij de school en het cafeetje waar ik thee gedronken had. Ik bleef Butter aansporen en hield de galop, ook over de keien van de hoofdstraat. Bij de politiepost hield ik in, stopte, sloeg de teugels over de beugel bij de ingang en hobbelde zo snel ik kon de treden op. De krukken had ik niet bij me. ‘Ik heb een spion gezien, volgens mij!’ zei ik tegen de eerste persoon die ik tegenkwam, een gedrongen man achter een grote houten balie. ‘Op het strand!’

De kerel keek me aan. ‘Kalm, jongedame, beheers je,’ zei hij. ‘Ik begrijp er geen woord van zo.’

Ik greep me vast aan de rand van de balie, zocht balans, herhaalde wat ik had gezegd.

De man bekeek me van top tot teen. Zijn blik bleef hangen bij mijn teen, bij mijn kromme voet, de rare zelfgemaakte schoen om precies te zijn. Ik weerstond de neiging hem te verbergen.

‘Hoe dat zo?’ vroeg hij. Ik zag het spotlachje op zijn gezicht. Hij geloofde me niet.

‘Ik was aan het rijden, op m’n pony,’ begon ik. Ik vertelde hem het hele verhaal, over de heuvel waar ik altijd op de uitkijk stond, het bootje, de begraven koffer.

‘Op je pony,’ zei de man knikkend. Zijn grijns werd breder. ‘Te veel nieuwsberichten gehoord? Spookverhalen op de radio?’

Hij dacht dat ik het uit mijn duim zoog, op zijn minst dat ik enorm aan het overdrijven was. En hij keek weer naar mijn voet. Ik voelde een hete prikkeling in mijn nek.

Ik dacht aan wat Susan zou doen. Ik richtte me op, maakte me langer, keek de vent recht in de ogen en zei: ‘Die kromme poot zit een heel eind van mijn hoofd.’

De man knipperde met zijn ogen.

Ik zei: ‘Ik had uw chef graag gesproken. De overheid heeft ons gevraagd alles te melden wat verdacht is en dat kom ik nu doen. Als u niet luisteren wilt, spreek ik graag met iemand die dat wel wil.’

De tweede agent nam me serieuzer. ‘We nemen de patrouillewagen,’ zei hij. ‘Eens kijken of we ’m kunnen vinden.’ Hij vroeg of ik hulp nodig had.

‘Nee, dank u,’ zei ik. Ik liep zo recht ik kon, al deed dat vreselijk pijn. De agent liet me plaatsnemen op de passagiersstoel en we reden de straat in. We hadden het stadje nog maar net achter ons gelaten toen we de man die ik had gezien in het vizier kregen. Hij wandelde op zijn dooie akkertje ons tegemoet, in de richting van het stadje. Ik wees.

‘Zeker weten?’ vroeg de agent.

Even aarzelde ik. Zo goed had ik hem niet gezien. Maar dit leek hem echt te zijn. Ik knikte. De agent stopte en stapte uit de auto. ‘Papieren, alstublieft,’ zei hij.

‘Echt?’ zei de man in perfect Engels, met hetzelfde accent als lady Thornton. ‘Waarom dat?’

‘Routinecontrole,’ zei de agent.

De man trok een wenkbrauw op, alsof hij het heel gemakkelijk vond, maar reikte al naar zijn binnenzak. Uit een versleten portefeuille viste hij een persoonsbewijs. ‘Ik ben op vakantie, te voet. Wandel wat rond,’ zei hij, wijzend naar zijn rugzak. ‘Mijn bonkaart zit daarin, als u die ook wilt zien.’

Hij had niet meer Brits kunnen klinken, er niet meer Brits uit kunnen zien. En toch...

‘Meneer,’ zei ik tegen de agent. Hij kwam naar het raampje aan mijn kant en boog zich voorover.

‘Sorry, jongedame,’ zei hij hoofdschuddend, ‘maar ik denk dat je –’

‘Zijn broekspijpen zijn nat,’ zei ik. ‘En ze zitten onder het zand.’

Niemand ging naar het strand. Niemand, niet meer. Dat was niet toegestaan.

De glimlach op het gezicht van de agent verdween. Even dacht ik dat hij kwaad op me was, maar ik vergiste me. Voor ik met mijn ogen kon knippen zat de man van het strand met handboeien om achter in de politiewagen. Hij protesteerde hevig, met een vlekkeloos Brits accent.

Bij het politiebureau stond Butter nog steeds geduldig te wachten. De agent zei me naar huis te gaan. ‘Laat de rest maar aan ons over.’

Ik wilde het Susan vertellen, maar wist niet goed hoe. Ik stelde het uit, wilde er nog wat langer over nadenken. We zaten aan de avondmaaltijd toen de politie aanbelde.

Die tweede agent en nog iemand anders. ‘We hadden uw dochter graag een moment gesproken, mevrouw.’

Ik stond vlug op. Susan keek stomverbaasd. Jamie opgetogen.

‘Wij zoeken die koffer en daar hebben we je hulp bij nodig,’ zei mijn agent. Ik stapte weer in de politiewagen en we reden weg, dit keer helemaal naar het strand. Ik liet hen zien waar ik met Butter had staan kijken en probeerde zo goed mogelijk aan te

wijzen waar de man aan land gekomen was. Maar het was vloed en alles zag er anders uit.

‘We moeten toch het leger inschakelen om die koffer op te graven,’ zei de andere agent. ‘Voor zover wij weten ligt dat strand vol mijnen.’ Hij reed verder, langs de prikkeldraadversperringen. We stapten uit in de buurt van waar de man eroverheen geklommen was en snuffelden rond tot we voetafdrukken vonden. De agenten knoopten een lap aan het prikkeldraad om de plek te markeren en brachten me weer naar huis.

Ik stapte uit en bleef even staan. ‘Willen jullie me laten weten wat er met die man gebeurt?’ vroeg ik.

De agenten schudden hun hoofd. ‘Dat is geheim, dame.’

‘Willen jullie me dan laten weten of hij echt een spion is?’

Ze keken elkaar aan en knikten. ‘Maar mondje dicht, verder,’ zei een van hen.

Ik knikte. ‘Loslippigheid kan levens kosten,’ zei ik. Ik ging naar binnen om Susan uit te leggen wat er aan de hand was.

Ze zat op de paarse bank te wachten. Ze luisterde naar het hele verhaal. Ze glimlachte en zei: ‘O, Ada. Ik ben zo trots op je.’

De middag erop werd er opnieuw aangebeld. Weer een agent, niet degene die me had geholpen maar de gedrongen politieman die had gedacht dat ik het hele verhaal uit mijn duim had gezogen. ‘Ik kom uw dochter mijn verontschuldigen aanbieden, mevrouw,’ zei hij. Op het moment dat hij me zag nam hij meteen zijn pet af. ‘Ik had je serieus moeten nemen,’ zei hij. ‘Het spijt me. De natie dankt je voor je oplettenheid.’

Met een groots gebaar overhandigde hij me een ui. Een heuse ui.

Hoofdstuk 40

Het leger vond de begraven koffer. Er zat een radiozender in, het type waarmee spionnen gecodeerde berichten het Kanaal over zonden. Die volmaakte Engelsman was echt een spion geweest.

Ik werd een held. Mannen van de RAF lieten hun vliegveld een moment voor wat het was en brachten chocolade; de dames van de VVB brachten suiker, elk een lepel vol, bij elkaar een hele zak. Daisy's moeder, de waardin van het café, knuffelde me wanneer ze me maar zag en telkens als ik het stadje in ging waren er mensen die naar me glimlachten en riepen: 'Kijk, daar heb je de spionnenvanger!' Of: 'Ha! Onze kleine heldin!'

Het was alsof ik in dat stadje geboren was. Alsof ik met twee gezonde voeten ter wereld was gekomen. Alsof ik ertoe deed, belangrijk was. Geliefd.

Jamie liet me telkens weer het hele verhaal vertellen. 'Vertel,' zeurde hij. 'Toe. Dat verhaal is zo stoer!'

Maggie schreef me. O! Was ik er maar bij geweest, met jou! Dat had best gekund, toch? Als ik thuis was geweest.

Was dat maar waar, schreef ik terug.

Had je het niet erg gevonden om de roem te delen, dan? antwoordde ze.

Nee, dat had ik niet erg gevonden, helemaal niet. Dat was veel makkelijker geweest. Held. Dat was geen woord dat ik gewend was te horen. Interessant die bewondering, maar al die aandacht maakte me ook nerveus.

'Vertel nog eens,' giechelde Jamie. 'Wat zei jij tegen die eerste agent?'

'Hij keek naar mijn kromme voet,' zei ik, 'en ik zei: die kromme poot zit een heel eind van mijn hoofd.'

'Gelijk had je,' vond Jamie.

'Ja,' zei Susan. 'Dat had ze zeker.'

Het enge was natuurlijk dat het een spion was geweest. Een heuse spion. Gestuurd om de invasie makkelijker te maken. Toen de sirenes van het luchtalarm weer loeiden was het niet zo makkelijk om niet heel bang te worden.

'Maar jij hebt hem gepakt,' zei Jamie.

'Ik heb er een gepakt,' zei ik. 'Eentje.' De sirenes klonken al vroeg, die avond. We zaten nog te eten en namen onze borden mee de schuilhut in.

‘En nu is-ie dood,’ zei Jamie. Hij kauwde met zijn mond open. ‘Ze hebben hem meegenomen naar een open veld, tegen een boom gezet en, paf!’ Hij deed of hij schoot. Ik kromp in elkaar.

‘Vermoedelijk niet,’ zei Susan. ‘Ik heb het nagevraagd.’

Jamie kneep zijn oogleden samen. ‘Wat hebben ze dan met hem gedaan?’

‘Dat gaat niemand je vertellen.’

Ik prikte in de gekookte aardappelen op mijn bord. Susan had ze niet geschild. Schillen was verspilling van voedsel en het was oorlog. Ik hield niet van die schillen. Engeland barstte van de aardappelen, we aten ze iedere dag.

‘Ze hebben hem opgesloten, vermoedelijk,’ zei Susan. ‘Een dubbelspion van hem gemaakt. Dan dwingen ze hem om met die zender nepberichten naar Duitsland te sturen.’

‘Om leugens te vertellen,’ zei ik.

‘Ja,’ zei Susan.

Jamie hoonde: ‘Dat zou ik nooit doen. Als de Duitsers mij ooit zouden pakken –’

‘Ik wel,’ zei ik. ‘Als hij het niet doet, schieten ze hem dood. Als het niet anders kon, zou ik ook liegen.’

Inmiddels voerden Duitse bommenwerpers ook overdag luchtaanvallen uit. Als ze ver weg waren stonden Jamie en ik in het weiland naar ze te kijken, de hand boven de ogen tegen het helle licht. Net insectenzwermen waren het, dansend in de lucht. Zo nu en dan stortte er een omlaag, een spoor van zwarte rook achter zich latend. De afstand was zo groot dat ik onmogelijk kon zien of het een Brits of een Duits toestel was. Jamie zag dat wel.

‘Een van ons,’ zei hij dan. Of: ‘Een van hen.’

Soms, als de piloot tijd had om eruit te komen, zagen we een parachute opbollen. Ik hoopte daar altijd op, ook als het om een Duitse kist ging.

Twee van de vliegers die met Kerst bij ons waren geweest, waren omgekomen. Jamie hoorde dat en huilde zich in slaap. Ik zag hun gezichten voor me, hoe ze hadden gelachen, met Jamie hadden gespeeld. Jamie kende hun namen nog, ik niet meer. Door die groene jurk. Ik was behoorlijk van slag geweest die dag.

Ik wist nu waarom. Ik had me overweldigd gevoeld. Niet dat ik daar op dat moment veel aan had kunnen doen, maar als ik er nu aan teruggedacht, leek het heel gek dat ik me zo druk had gemaakt om een jurk. Die piloten waren dood. Als ik het over had kunnen doen, had ik hun namen nog wel geweten.

Engeland verloor elke dag vliegtuigen. Duitsland ook, en veel meer. Voortdurend werden er vanuit het noorden van Engeland nieuwe kisten op ons vliegveld aangevoerd. Nieuwe kisten en nieuwe piloten, rechtstreeks van de opleiding. Ze vlogen dagelijks, niet iedereen keerde terug.

Deze slag moesten we winnen, zei Susan, anders verloren we de oorlog. Premier Winston Churchill zei op de radio: ‘In het domein van menselijk conflict waren er nimmer zovelen die zoveel te danken hadden aan zo weinigen.’ Dat betekende dat de vliegeniers onze redding waren. Dat betekende dat zij het enige waren dat de Duitsers nog buiten de deur hield.

Het werd september. Ik trok niet meer zoveel aandacht in het stadje. Een week geleden bombardeerden Britse vliegtuigen Berlijn, de eerste keer dat wij de oorlog naar Duits grondgebied brachten. Fred kakelde van pret: ‘Dat zal ze leren.’ Aan de rand van een van de graanvelden van het landgoed van de Thorntons kwam een stukje schroot van een Duits vliegtuig neer. Fred gaf het aan me, voor Jamie.

‘Hoe weet je nou dat dit Duits is?’ wilde ik weten. Ik bekeek het metaal aan alle kanten.

‘Ik heb ’m gezien,’ zei Fred. ‘Hij vloog terug, in de richting van het Kanaal. Verloor van alles en nog wat onderweg.’

Het was niet goed om Butter zo dicht bij huis te laten galopperen, maar die dag deed ik het toch. Ik voelde me zielsgelukkig. De zon was warm, ik zag nergens vliegtuigen, hoorde geen sirenes, en Jamie zou dolblij zijn met een stuk metaal van een Duits toestel. Butter vloog, de oren gespitst. Ik had de hele zomer geoefend met springen en wist dat we er klaar voor waren, al had Fred me nog altijd geen toestemming gegeven. Normaal gesproken minderde ik vaart voor het hek, maar dit keer stuurde ik recht op de stenen muur af en spoorde hem aan.

Hij vloog eroverheen. Eindelijk hadden we die muur genomen.

Susan stond aan de andere kant van het weiland, in de achtertuin. Jamie stond naast haar, met een volwassene die me niet bekend voorkwam. Ik zette mijn hielen in Butters flanken, joeg hem de weide door. ‘Jamie,’ gilte ik. ‘Ik heb een stuk van een Messerschmidt voor je meegenomen!’ Ik trok de teugels aan en klopte Butter lachend op zijn hals. ‘Zag je ons springen?’ vroeg ik Susan. ‘Zag je dat?’

Toen herkende ik de vrouw die naast haar stond.

Mam.

Hoofdstuk 41

Mam.

Ik wist niet wat ik daarvan denken moest. Ik hield Butter in bedwang, naast de muur, de teugels in mijn handen, en keek haar aan. Ze keek terug, een hand boven haar ogen. Haar gezichtsuitdrukking, een mengeling van boosheid en verveling, was niets veranderd.

‘Hallo,’ zei ik.

Ze trok een smerig gezicht. ‘Wie ben jij?’

Ze herkende me niet.

Ik steeg af, zette zorgvuldig mijn goede linkervoet op de grond. Ik knoopte de krukken van het zadel en zwaaide mijn lijf over de muur. ‘Ik ben Ada,’ zei ik.

Op het moment dat ze in de gaten had wie ik was, veranderde de uitdrukking op haar gezicht. De irritatie maakte plaats voor woede.

‘Wat moet dit voorstellen?’ zei ze. ‘Wat verbeeld jij je wel niet?’

Jamie hield mams hand vast. Hij leek zo hoopvol.

‘Hoog op een pony!’ zei mam. ‘Alsof je prinses Margaret bent.’

‘Ik heb leren rijden,’ zei ik. ‘Met een dameszadel, dan heb ik geen last van mijn –’

Mam duwde me een gehavende envelop onder de neus. ‘En dit,’ zei ze. ‘Wat heeft dit te betekenen?’

Ik keek. Het was een van Susans brieven, haar handschrift op de envelop.

‘Jij wilt een of andere operatie?’ zei mam.

Mijn hart sprong op. ‘Ze kunnen iets doen aan die voet. De dokter zei –’

‘Om de dooie dood niet,’ zei mam. ‘Dat pootje van je, dat is wat het is. Ik heb een brief gekregen waarin staat dat ik mot dokken omdat de overheid m’n kinderen heeft weggehaald. Negentig shilling per week mag ik ophoesten –’

‘Niemand zal u dwingen...’ probeerde Susan haar te onderbreken.

‘... en dan dit. Hebben ze jullie naar de verkeerde plek gestuurd, zie ik. Want wat mot dat, een kakmadam die mij wel ’es effetjes zal vertellen wat ik met mijn eigenste kinderen doe? En jij, opgedoft, met je neus in de lucht alsof je beter as een ander bent –’

‘Nee, mam,’ zei ik.

‘– beter as mij.’

‘Niet, mam.’

‘Meekomen,’ zei mam. ‘Hup. We gaan naar huis.’

Susan probeerde er nog iets tegen in te brengen. Mam loerde haar aan, viel uit. ‘Jij wil mijn vertellen waar ik mijn bloedeigen kinderen mee naartoe neem? Jij? Zo’n uitvreter, zo’n losbol met een dure keet?’ Mam hield zich niet in, maakte Susan uit voor alles wat lelijk was.

Ik voelde me kil worden, afstandelijk, ver weg van hen allemaal. Mijn brein sloot zich af, alsof er zeildoek omheen geplooid werd. Maar, nee... Ik moest erbij blijven. Ik had Butter nog niet verzorgd. Ik maakte aanstalten om de wei weer in te gaan.

‘Waar wou jij heen?’ zei mam.

‘Butter afzadelen. Hij kan daar niet zo blijven staan.’

‘Om de donder niet! Hier blijven, jij. We pakken de eerstvolgende trein.’

Ik negeerde het, draaide me om. Mam sloeg me, hard, tussen mijn schouderbladen. Daar had ik niet op gerekend en ik kukelde voorover. Mijn krukken sloegen kletterend tegen de muur en ik landde met mijn handpalmen in de modder. Jamie schreeuwde. Tranen welden op, gleden over mijn wangen. Ik wist niet meer wat het was om geslagen te worden. Ik werkte mezelf moeizaam overeind.

‘Ik zorg wel voor Butter,’ zei Susan.

‘Kom Ada. Hop!’ zei mam. Ze hield Jamies nek tussen haar vingers gekneld, ik kon zijn gezicht niet zien. Ze sleepte hem richting de poort naast het huis.

‘Wacht!’ riep Susan. ‘Ze moeten hun spullen nog pakken.’

‘Ze hoeven helemaal niks te pakken,’ antwoordde mam. ‘Die apepakkies zeker. Daar hebbie ze geen dienst mee bewezen, met dat dure gedoe. Dat benne ze niet waard. Ze hebben niks van je nodig, niet waar wij heen gaan.’

Susan rende evengoed het huis in en kwam terug met *De Zwitserse familie Robinson*. ‘Neem maar mee,’ zei ze tegen Jamie. Ze duwde het hem in handen. ‘Hij is van jou.’

Mam keek er argwanend naar. ‘Dat hoeft-ie niet,’ zei ze. ‘Wat moet-ie met die troep?’

‘Ik hoef ’m niet,’ echode Jamie. De hoopvolle blik in zijn ogen was verdwenen. Hij leek doodsbang. ‘Echt niet.’

‘Nee,’ zei ik. ‘Hij hoeft ’m niet.’ Laat hem, smeekte ik Susan zonder woorden. Dit maakt het alleen maar erger.

Susan keek me aan. Er gleed een matte gloed over haar gezicht. Ze schoof het boek onder haar arm. ‘Ik bewaar hem voor je, Jamie,’ zei ze. ‘En ik zorg voor Butter, Ada. Beloofd. Ik zal ervoor zorgen dat zijn hoeven niet nog een keer aangroeien.’

Mam duwde Jamie voor zich uit de poort door.

Susan zei: 'Nee.' Ze zei: 'Jullie hoeven niet weg te gaan. Ada. Jamie. Als je wilt, kun je blijven. Ik regel het wel. Dat beloof ik. Jullie mogen blijven.'

Mam hoonde: 'Dacht je nou echt dat je mij m'n kinderen af kon pakken?'

'Ik stap naar de politie,' zei Susan. 'Die luisteren naar jou, Ada. Naar ons. Blijf.'

De stilte die volgde leek een eeuwigheid te duren. Mam hield de adem in. Jamie snoof. Ik keek Susan en zei: 'Jij wilde ons niet.'

Susan keek me recht in mijn ogen. Ze zei: 'Dat was vorig jaar. Nu wil ik jullie wel.'

Maar Jamie hield mams hand vast. Misschien dat de politie mij bij Susan zou laten blijven maar er was geen reden waarom ze Jamie bij mam weg zouden halen. Hij werd nooit opgesloten. Dat deed ze niet.

Ik zei: 'Ik kan Jamie niet alleen laten.'

Susan keek me aan, knikte langzaam. Mam mompelde iets onverstaanbaars. Ze sleurde Jamie de straat op. Ik volgde. Toen ik omkeek stond Susan al in de wei, aan de andere kant van de muur. Ze gespte Butters zadelriem los. Ze keek niet op. Nam geen afscheid.

Hoofdstuk 42

Aan het eind van de oprit stond mam een moment stil. ‘Wat moet dat?’ zei ze, wijzend naar mijn krukken.

‘Daar loop ik sneller mee,’ zei ik.

Ze snoof. ‘Alsof jij ergens heen mot.’

Ik zei: ‘Ik kan lopen.’

‘Niet lang meer, juffie,’ zei mam. ‘Niet lang meer.’

De trein naar Londen was nog trager en voller dan de trein waarmee we geëvacueerd waren. Monteurs zaten op gereedschapskoffers in het gangpad. Een man zag mijn krukken en bood me een zitplaats, maar mam trok een vuil gezicht, duwde mij opzij en ging zelf zitten. De man wilde iets gaan zeggen. ‘Ik kan best staan,’ zei ik. ‘Met mijn krukken.’

Ik had mijn mond moeten houden. De ogen van mijn moeder vernauwden zich. ‘Wie heeft jou gezegd dat jij naar buiten mag, waar iedereen je kan zien?’ zei ze donker, woest. ‘Met die kreupele poot van je, tussen de mensen. Je gebruikt die dingen tot we thuis zijn, geen minuut langer.’

‘Maar ik kan lopen,’ protesteerde ik.

‘Maar ik wil het niet hebben. Hoor je me?’

Ik slikte. Dit was een nachtmerrie. Erger.

‘Ada heeft een spion gepakt,’ fluisterde Jamie.

Mam snoof. ‘Maak dat de kat wijs.’

‘Vertel het haar, Ada,’ zei Jamie. ‘Vertel haar wat je hebt gedaan.’

Ik schudde zwijgend mijn hoofd.

Laat in de avond stapten we uit en sloften door de inktzwarte straten van Londen. Ik struikelde over de hobbelige keien. Uit de schaduwen klonken geluiden die ik niet kende, de geur van bederf die opsteeg van de straten herinnerde ik me nog wel.

Butter, dacht ik. Rijden op Butter, denk daaraan.

Mam was verhuisd, vertelde ze. Dan was ze dichterbij de fabriek waar ze nu werkte. ‘Ben ik meteen verlost van die nuffige wijven die toch niks te melden hebben. Ik heb nu fatsoenlijk werk, al is het ’s nachts. Het nieuwe huis zal jullie bevallen. Niet zo deftig als bij die chique taart waar jullie zaten, maar het is niet slecht.’

‘Susan is geen chique taart,’ zei Jamie.

O, Jamie, dacht ik, hou je mond.

‘Ach, jong. Tuurlijk wel. Wedden dat ze vangt wat ze vangen kan om jullie op te nemen? Behalve voor die dure kleren dan. Wat heb jij aan, Ada? Een broek?’

‘Een rijbroek,’ zei ik, onmiddellijk wensend dat ik mijn mond had gehouden.

‘Sjonge. En hoe noem je zoiets waar wij vandaan komen?’

‘Gewoon. Een broek. Maar dan voor paardrijden,’ zei ik. ‘Helemaal niet chic. Rijke dames hebben een rijkostuum, ik niet. En deze kostte niks. Susan heeft ’m gemaakt.’ Dat had ze gedaan toen ik uit die van Maggie was gegroeid. Maar ik moest leren mijn mond te houden. Echt.

‘O! Rijke dames hebben een rijkostuum, hè? Verbaast me dan dat jij die niet heb.’

Susan had me beloofd er een te maken. Dat leek haar leuk.

‘Geen broeken in mijn huis, hoor je?’ zei mam. ‘Deze breng ik morgen naar de lommerd en dan koop ik je iets fatsoenlijks. Zij kan me de pot op. Jou laten rondlopen waar de hele wereld naar je loeren kan.’

‘Er is niks mis met me,’ zei ik. ‘Mijn voet zit een heel eind van mijn hoofd.’

Klets.

Ik wankelde achterover, struikelde, schampte met mijn elleboog langs iets hards. Even was ik mijn krukken kwijt, het was pikdonker. Jamie hielp me. Kop dicht, dacht ik. Kop. Dicht.

Mam leidde ons drie trappen op. Op iedere etage schemerde een zwakke gloeilamp, de trappen lagen verzonken in een diepe schaduw. Ik zag iets wegscharrelen. Een rat, dacht ik. Ratten. Ik was het bestaan van die beesten bijna vergeten. Net als de stank van de publieke toiletten op iedere overloop.

Mam zwaaide een groezelige houten deur open. ‘Daar zijn we dan,’ zei ze.

Het appartementje telde twee kamertjes. We stapten de eerste binnen, een ruimte waarin een gootsteen, een fornuis, een tafel en wat stoelen stonden. Op de marmoleum vloer lag een dun kleed.

Geen aanrechtkastje. Geen kast groot genoeg om mij in te stoppen. Dat was het eerste waar ik op lette.

‘En?’ zei mam.

Ik slikte. ‘Leuk,’ zei ik.

‘Verwend nest,’ zei mam. ‘Kapsones. Dat ram ik er nog wel uit.’ Ze pakte een van de stoelen die bij de tafel stonden. ‘Deze zetten we bij het raam. Dan kun jij fijn naar buiten kijken.’

Ik slikte opnieuw. ‘Dank je.’

‘Ah... Juffertje met maniertjes. Denkt dat ze te goed voor ons is.’ Mam liet ons de andere kamer zien, waarin een oude kast en een nieuw bed stonden. Geen lakens, alleen een ruwe deken en een kussen en een matras.

Ik was dit soort bedden gewend, voor we bij Susan kwamen. Ik had dit appartement prima gevonden. Luxe zelfs, met meer dan een kamer.

‘Ik heb vrij moeten nemen om jullie te halen,’ zei mam. ‘Ik ga nu naar beneden, een biertje drinken in de kroeg. Jullie kunnen naar bed, slapen. Ik pak een emmer voor je, Ada.’

Het duurde even voor ik begreep wat ze bedoelde. ‘Ik ga liever gewoon naar het toilet,’ zei ik. ‘Dat doe ik tegenwoordig altijd.’

Mam zei, met nadruk op ieder woord: ‘Jij gaat helemaal nergens heen, juffie. Gesnopen? Je blijft hier, in deze kamer. Ik heb er geen behoefte aan dat de mensen zien dat ik een kreupel kind heb. Kan me niet bommen wat je ergens anders hebt gedaan, je bent nu hier en je doet wat ik je zeg. Doe je dat niet, dan zal je dat bezuren. Knoop dat in je oortjes. Daar zorg ik wel voor. Een kreupele, dat ben je, anders niks. Nooit geweest ook. Hoor je me?’

Ik zei: ‘Susan schaamde zich niet voor mij.’

‘Stom van haar. Had ze wel moeten doen.’ Mams ogen glommen. ‘Luister je niet,’ zei ze en ze wees naar Jamie, ‘dan zal hij d’r ook van lusten. Gesnopen?’

‘Ja, ma’am,’ zei ik.

Ze vertrok. Ik keek naar de deur. Naar de emmer. Ik nam de emmer.

Jamie en ik lagen op het matras in de bedompte, klamme slaapkamer. ‘Ik kan niet slapen,’ jammerde Jamie. ‘Ik mis Bovril.’

‘Susan zal goed voor hem zorgen,’ fluisterde ik.

‘Ik mis ’m,’ zei Jamie. ‘Ik kan niet slapen zonder hem.’

‘Weet ik,’ zei ik. ‘Weet ik.’

Jamie zei: ‘Wat is er gebeurd? Waarom is mam zo kwaad?’

‘Wij zien er heel anders uit, nu,’ zei ik.

‘Nou en?’

Ik haalde diep adem. Ergens had ik het gevoel dat het mijn fout was, dat ik te deftig was geworden, dat ik me groter was gaan voordoen dan ik was, dat ik niet de dochter was waar mam van houden kon.

Dat ik kreupel was.

Maar toch. Mam had mijn voet recht kunnen laten zetten. Toen ik een baby was had ze dat kunnen doen, nu nog kon ze het. Maar ze wilde niet.

Ze wilde dat ik kreupel was.

Dat was absurd.

De maan steeg aan de hemel. Ik keek naar de patronen die het schijnsel wierp op het plafond. Een kreupele, nooit anders geweest ook.

‘Jamie,’ zei ik. Ik porde hem in zijn zij. ‘Ik heb een spion gepakt.’

‘Weet ik,’ zei hij.

‘En ik heb leren rijden, op Butter. En we zijn over die stenen muur gesprongen. En Fred heeft me nodig.’

‘Mmmm...’ mompelde Jamie. Hij rolde zich op zijn zij.

‘En ik kan lezen en schrijven en naaien en breien. Ik heb soldaten geholpen in die week van Duinkerken. En Maggie en Daisy mogen me,’ zei ik.

‘Susan houdt van je,’ zei Jamie.

‘Van ons alle twee,’ zei ik.

‘Weet ik,’ zei Jamie. Hij snikte. ‘Ik wil Bovril.’

Ik reageerde niet. Ik dommelde weg, ergens voordat mam weer thuiskwam. En ik dacht, vlak voordat ik in slaap viel, maar aan een woord. Oorlog.

Ik wist in elk geval waar ik tegen vocht, en waarom. En mam had geen idee wat voor vechtlust ik gekregen had.

Hoofdstuk 43

Jamie had de volgende ochtend in bed geplast. Ik had dat wel verwacht, min of meer, maar mam, die aan zijn andere kant sliep, was woest. Ze gaf hem een geweldig pak voor zijn billen en zei hem dat hij dat maar beter niet nog een keer kon doen. ‘Anders pit je in het vervolg maar op de grond,’ dreigde ze.

Jamie huilde. Hij was het niet meer gewend geslagen te worden. ‘Niet huilen,’ fluisterde ik, mijn armen om hem heengeslagen. ‘Ophouden. Dat maakt het alleen maar erger.’ Tegen mam zei ik: ‘Ik was die deken wel.’ Ik strekte mijn arm, tastte langs de zijkant van het bed naar mijn krukken en schoenen.

Ze waren weg.

Mam zag de blik op mijn gezicht. Ze lachte. ‘Ach. Krukjes weg?’ zei ze.

Krukken. Ze wist wat dat waren. Ze kende het woord.

Mam snoof. ‘Ik heb het je gezegd,’ zei ze. ‘Jij gaat nergens heen. Ik wil het niet hebben. Ik wil niet dat de mensen jou zien.’

‘Maar mijn voet had rechtgezet kunnen worden, toen ik een baby was –’

‘O. En jij gelooft dat? Dat zeiden ze ja, die zusters, als ik maar centen op zou hoesten, mijn centen. Ze wilden mijn baby en mijn centen en dan jou maandenlang in een ziekenhuis douwen. Daar ging mijn zuur verdiende geld en niemand die me vertelde hoe dat dan verder moest, met mijn geld en mijn kind. En het had niks uitgehaald. Toen jij een baby was, was dat pootje niet half zo krom als nu.’

Ik probeerde het te verwerken. Maar Jamie dacht aan iets anders. ‘En de bommen? Als die komen, wat dan?’ vroeg hij. ‘Waar moeten we dan heen? Thuis hadden we een...’ Hij zweeg abrupt, zijn ogen wijd van angst. Ik begreep wel waarom. Susans huis thuis noemen, was niet slim.

Maar mam had het niet gehoord. Ze snoof minachtend. ‘Bommen? Niet in Londen,’ zei ze. ‘Nog niks gevallen, niet een, en de oorlog is al een jaar aan de gang.’

Het was zaterdag maar mam moest werken, zei ze. De fabrieken draaiden dag en nacht. Ze bleef nog wat liggen doezelen op bed terwijl ik brood roosterde en thee zette. Toen ze op was, gingen Jamie en zij boodschappen doen. ‘Waar zijn jullie bonkaarten?’ vroeg ze.

Die had Susan. Als mam niet zo’n ontzettende haast had gehad om daar weg te komen, had ze ons die gegeven.

Ik hield me van de domme. ‘Geen idee,’ zei ik. Jamie wilde iets gaan zeggen maar ik wierp hem een waarschuwend blik toe en hij klapte zijn kaken weer op elkaar.

Mam vloekte. ‘Die smerige teef,’ zei ze. ‘Mij een poot uitdraaien, hè? Wedden dat ze jullie bonnen aan het inwisselen is, nu? Suiker, vlees, graaien wat ze graaien kan.’

Ik zei niets. Ik stapte naar het raam, ging op de stoel zitten, keek naar buiten. Niks te zien. Geen kind op straat. Zandzakken opgestapeld tegen de puien van de paar winkels die er waren. Vrouwen die stram voorbij snelden, geen tijd voor roddelpraatjes op de stoep.

Oorlog.

Mam bekeek me met iets van medeleven. ‘Jij kan het ook niet helpen,’ zei ze. ‘Maar met zo’n pootje kun je niks nuttigs doen. Kreupel, dat ben je en dat blijf je.’

Ze vertrokken en ik werd een spion. Het was groezelig en goor in de flat en ik wilde schoonmaken, in elk geval de gootsteen en de vloer, maar ik deed het niet. Mam zou dat in de gaten hebben en kwaad worden. Het was beter als ze dacht dat ik op mijn stoel was blijven zitten.

Er waren niet veel plekken waar je iets in op kon bergen. Een paar keukenkastjes met pannen en borden die mam al een eeuwigheid had. Kleren in de klerenkast, nieuwe van mam en een paar oudere dingen. Een tafeltje in de slaapkamer met een nieuwe, grotere spiegel erachter.

Mijn haar was een warboel. Ik haalde mams borstel erdoor en vlocht het. Mijn gezicht was smerig dus ik zocht een doek en zeep en waste me bij de gootsteen. Ik moest weer op de emmer, maar schoof hem daarna naar de deur en legde er een bord op tegen de stank.

Terug naar het tafeltje met de spiegel. Dat ding had een lade. Voorin lag een rommelige bende van haarspelden, potloodstompjes en stukken papier. Ik trok hem er helemaal uit. Helemaal achterin vond ik een kleine kartonnen doos. Daarin een stapeltje paperassen.

De bovenste vouwde ik open.

Bewijs van geboorte, stond erop. Ada Maria Smith.

Ik zoog mijn longen vol. Mijn ogen vlogen over het papier. Daar, dat was wat ik zocht: 13 mei 1929.

De dag zelf hadden we niet goed, natuurlijk, maar het geboortjaar klopte wel. Ik was elf.

Jamies geboortecertificaat lag onder het mijne. Daaronder lag het trouwboekje van mijn ouders.

Ik hoorde lawaai op de overloop. Jamie. Hij zong uit volle borst. Prachtige, prachtige Jamie. Op het moment dat mijn moeder de deur openzwaaide, had ik de papieren teruggelegd waar ze lagen en zat ik weer bewegingloos op mijn stoel.

Mam maakte het avondeten klaar: gekookte aardappelen en kool met een stukje taai rundvlees. Dat vlees at ze zelf op; wij hadden daar geen recht op totdat wij onze bonkaarten terug hadden, zei ze. ‘Ik krijg die feeks wel zo ver dat ze die dingen opstuurt,’ zei ze. ‘En anders schakel ik de politie in.’

Jamie oogde belabberd en wilde niet eten, maar ik stouwde zijn bord vol groenten. ‘Dit is lekker,’ spoorde ik hem aan. ‘Smaakt een beetje als dat rundvlees.’

Hij keek me aan. Ik knipoogde. Hij zat me een tijdje aan te kijken en at toen hap voor hap zijn bord leeg.

Toen mam opstond om naar haar werk te gaan, haalde ik een keer diep adem. Het was tijd. ‘Jij hebt niks aan ons, hier,’ zei ik. ‘Zonder ons ben je beter af. Eigenlijk wil je ons helemaal niet, ook Jamie niet.’

Jamie wilde iets gaan zeggen maar ik gaf hem onder tafel een flinke schop en hij hield zijn kaken op elkaar.

Mam keek me fronsend aan. ‘Waar gaat dit over?’

‘Jij hebt ons nooit gewild,’ zei ik. ‘Daarom heb je ons ook niet teruggehaald toen alle andere moeders dat wel deden.’

‘Ik weet niet waar jij het recht vandaan denkt te hebben om te klagen,’ zei ze. ‘Jullie hebben het daar aardig naar je zin gehad, als je het mij vraagt. Fijn in de kleren, fijne ideeën, beetje duur doen en chic rondparaderen in dat gat –’

‘Wat er met ons gebeurt interesseert je niet,’ zei ik. ‘Je hebt ons alleen maar opgehaald omdat we je geld gaan kosten, dat is het enige waar je bang voor bent.’ Ik deed hard mijn best mijn stem kalm en vlak te laten klinken. Ik wilde zeggen waar het op stond, zo duidelijk mogelijk. Ik had mijn buik vol van gedraai en leugens.

‘Ik mot gaan betalen voor mijn kinderen, zeggen ze,’ zei mam. ‘Negentien shilling! Terwijl ze jullie eerst voor nop lieten gaan. Jullie kosten me nooit geen negentien shilling in de week! Afzetterij, dat is wat het is.’

‘Als je niet zou hoeven betalen, maakte het je niks uit als we zouden gaan,’ zei ik.

Ze kneep haar ogen half dicht. ‘Ik weet niet waar jij heen wilt, juffie. En waar je die babbels vandaan hebt. Bla, bla, bla.’

‘Ik kan iets aan mijn voet laten doen,’ zei ik. ‘Ook nu nog. Dan ben ik niet meer kreupel. Dan hoef jij je niet meer voor me te schamen.’

Haar gezicht liep rood aan. ‘Ik betaal geen rooie rotcent voor dat pootje!’

‘Het was een kleine moeite geweest toen ik nog een baby was.’

‘O! Geleuter. Sprookjes! Mensen zeggen zoveel! Leugens! Ik heb tegen je vader gezegd –’

Mijn vader. In die lade had ook een krantenknipsel gelegen. Daarin had ik iets over hem gelezen. Langzaam zei ik: ‘Hij had er iets aan laten doen.’ Dat was een gok.

‘Hij wel, ja. Hij wel,’ zei mam. ‘Hij wilde kinderen. Hij zat altijd met jou op schoot, wiegde je heen en weer, zong liedjes.’

Ik voelde tranen over mijn wangen biggelen. Ik had niet eens in de gaten gehad dat ik huilde. Ik zei: ‘Jij hebt ons nooit gewild. Nu ook niet.’

Mam zei: ‘Ik heb nooit kinderen gewild, nee. En wat krijg ik? Een kreupele. Daar zat ik dan, met een kreupele en zonder vent. Ik heb jullie nooit gewild nee, geen van tweeën.’

Jamie maakte een geluidje. Ik wist dat hij huilde, maar ik kon hem geen aandacht geven. Nog niet. Ik zei: ‘Morgenochtend zijn wij weg. Voorgoed.’

Mam stond op. Ze pakte haar hoed, haar tas. Toen draaide ze zich om en keek me aan. ‘Beloofd?’ zei ze.

Dat woord zou ik mijn leven lang niet meer vergeten.

Ik zei: ‘Ja.’

Hoofdstuk 44

Ik had Jamie vast en we huilden en huilden. Mijn shirt werd nat van zijn tranen, mijn snot zat in zijn kruin. We huilden zoals we nog nooit hadden gehuild.

Pijn deed het, zoveel pijn. De pijn in mijn hart was erger dan die in mijn voet ooit was geweest.

Toen de tranenvloed eindelijk bedaarde, hield ik Jamie in mijn armen en wiegde hem heen en weer, heen en weer. Na een hele poos keek hij naar me op, zijn wimpers nat van tranen. ‘Ik wil naar huis,’ zei hij.

‘Doen we,’ beloofde ik hem. ‘Zodra de zon opkomt, dan gaan we.’ Ik kon inmiddels straatnaambordjes lezen. Ik wist waar ik heen moest. Geld voor een treinkaartje had ik niet, maar ik wilde wedden dat er wel ergens een post van de VVB te vinden moest zijn. De vrouwen daar zouden ons wel verder helpen.

Ik haalde de geboortebewijzen uit de lade en liet Jamie de zijne zien. ‘Jij bent geboren op 29 november 1933,’ zei ik tegen hem. ‘Zeven ben je.’ Ik liet hem het trouwboekje ook zien. ‘James, zo heette onze vader. Net als jij.’ En ik pakte het krantenartikel: Zes doden bij ongeval in Royal Albert Haven. ‘Hij stierf toen jij nog een baby’tje was. Ik was net vier.’

Het trouwboekje en het krantenartikel legde ik terug, maar de geboortebewijzen stopte ik in de zak van mijn rijbroek, klaar voor de ochtend.

Whoehoep-whoehoep. Whoehoep-whoehoep. Whoehoe-whoehoep.

Het geluid kwam van buiten, buitelde door het open raam de kamer binnen. Luider en luider.

Een luchtaanval.

Ik had geen idee waar de schuilkelder was.

Ik had geen krukken. Ik had al tijden niet meer ver gelopen op mijn slechte voet.

Jamie greep in paniek mijn hand. Het gehuil van de sirenes klonk steeds luider. ‘Kom!’ zei ik.

‘Waar moeten we heen?’

Ik deed of ik het wist. ‘Naar beneden!’ Overal haastten mensen zich hun appartementjes uit en renden de trappen af, hun armen vol beddengoed. Ik kon de trap niet op mijn billen af, niet met zoveel mensen, dus ik greep de leuning en baande me zo snel ik kon een weg naar beneden. Jamie hield zich vast aan mijn shirt, bevend

over heel zijn lijf. De sirenes stierven langzaam weg, het klagende geloei maakte plaats voor dof gedreun, verder weg.

Bommen.

Buiten, in de verduisterde straat, had ik geen idee waar we heen moesten. Ik hoorde overal mensen maar ze leken alle kanten uit te stuiven. Stemmen, geschreeuw dat kaatste tegen de gevels. Ik greep Jamies hand en koos een willekeurige richting, liep zo snel ik kon. Een open deur, een trap die omlaag ging, wat dan ook.

Vlakbij ontplofte een bom. Geluid van uiteenspattend glas, als hagelstenen die op straat kletterden. Voor ons, een eind verderop, richting de havens, kleurde de hemel oranje. Brand. De havens stonden in brand.

Achter ons explodeerde een gebouw. De schokgolf smakte ons tegen de keien. Het leek of mijn oren ontploften. Het regende stenen, stukken glas, puin. Ik legde mijn arm beschermend over Jamies hoofd. Hij leek te schreeuwen maar ik hoorde hem niet. Ik hoorde helemaal niets.

Ik krabbelde overeind, sleurde hem met me mee. Daar, voor ons, een openstaande deur. Treden die omlaag liepen. Een schuilkelder. Goddank.

Vreemden sleurden ons naar binnen. Een trap af, een kelder vol mensen in, warm en vochtig. Bezorgde gezichten, prevelende lippen, woorden die ik niet kon horen. Handen die ons vasthielden, overeind zetten, geruststelden, thee aanboden. Handen die bloed van Jamies gezicht veegden. En van het mijne.

Mensen schoven opzij, maakten plaats op de betonnen vloer. Iemand sloeg een deken om ons heen. Ik klampte me aan Jamie vast. Hem zou ik nooit laten gaan, dacht ik. Nooit.

Hoofdstuk 45

Uiteindelijk vielen we uitgeput in slaap. In de ochtend werden we gewekt door een man van de luchtverdediging. ‘Overall woedt brand,’ zei hij. ‘Het komt steeds dichterbij. Iedereen moet weg hier.’

Ik ging overeind zitten. De havens stonden in brand, dat had ik gezien, maar die waren een heel eind verderop. Toch?

Pas op het moment dat de man antwoord gaf, had ik in de gaten dat ik kennelijk iets gezegd had. ‘Er staat van alles en nog wat in brand, jongedame. De waterleidingen zijn gebroken en het is een hels karwei om het onder controle te krijgen.’ Ik wist dat ik weer horen kon. Mijn oren tuitten, maar ze deden het in elk geval nog.

Ik schudde Jamie door elkaar. Hij werd beetje bij beetje wakker uit een heel diepe slaap. ‘Ik wil naar huis,’ zei hij.

Ik knikte. ‘Ja. Ik ook.’

Hij zat onder het stof, grijs van top tot teen. Over zijn hals en in zijn nek liepen bloedsporen. Hij had een bloedneus gehad. Zijn shirt was gescheurd en hij was een schoen kwijt. Ik vermoedde dat ik er niet veel beter uit zag. Of slechter. ‘Kom,’ zei ik. We kwamen boven in een verwoeste straat. De huizenrijen zagen eruit als een gebit waarin de meeste tanden ontbraken. Het zonlicht smoorde in een dikke nevel van rook en stof, maar het wegdek glom alsof er sterrenstof op was neergedwarreld. Glas. Allemaal gebroken glas.

Een tengere gestalte zocht een weg door de rommel en het puin, wilde blonde haarpieken staken van onder haar hoed. Een magere, verbeterde heks, daar leek ze op. Ik staarde. Staarde nog een keer. Geloofde mijn ogen niet. Mijn mond werd gort- en gortdroog.

Die van Jamie niet. ‘Susan!’ schreeuwde hij.

Haar hoofd wipte op alsof het aan een onzichtbare draad vastzat waar iemand een ruk aan gaf. Haar mond viel open. Toen kwam ze op ons af rennen. Jamie rende ook. Hij vloog haar tegemoet, knalde tegen haar aan, duwde zijn vuile snoet in haar rok. Ik, trager dan hij, was er nu ook en voor ik het wist voelde ik haar armen ook om mij heen. Haar wollen vest kriebelde in mijn gezicht. Ik sloeg mijn armen om haar heen, boven Jamies hoofd, en hield haar heel stevig vast.

‘Och, lieverds,’ zei ze. ‘Wat een puinhoop. Wat een wonder. Jullie leven nog. Allebei.’

Hoofdstuk 46

Vlakbij het station was een restaurant dat zijn deuren open had, ook al waren alle ruiten uit de sponningen geblazen. Susan bestelde thee en troonde ons naar de toiletruimte waar we ons een beetje konden fatsoeneren. ‘Waar zijn je krukken?’ vroeg ze mij. ‘Och, Ada, je arme voeten.’ Ondanks de sokken zaten mijn voeten en enkels vol snijwonden. ‘Wat is er met je schoenen gebeurd?’

‘Mam heeft ze afgepakt,’ zei ik. ‘Daardoor was ik niet snel genoeg bij de schuilkelder. Pas nadat de eerste bommen al gevallen waren.’

Ze perste haar lippen op elkaar maar zei niets. Ook aan ons tafeltje zat ze nog een tijdlang heel stil, zonder een woord te zeggen. Een serveerster bracht boterhammen en we aten.

‘Hoe heb je ons gevonden?’ vroeg Jamie.

‘Je moeder heeft die brieven achtergelaten. Op een ervan stond haar adres.’

Ik had een belangrijker vraag. ‘Waarom?’

Susan roerde met een lepeltje haar thee, rond en rond en rond. In gedachten verzonken. Dit restaurant had nog suikerpotjes op tafel. ‘Jullie zullen nog wel leren,’ zei ze na een poosje, ‘dat er verschillende waarheden zijn. Het is waar dat je moeder recht op jullie heeft. Dat was wat ik dacht toen ik jullie liet gaan. Maar die nacht heb ik geen oog dichtgedaan. Ik zat met die rotkat in de schuilhut en realiseerde me dat ik jullie bij me had moeten houden, hoe de regels ook zijn. Want het is ook waar dat jullie bij mij horen. Begrijp je wat ik bedoel?’

Ik zei: ‘Wij wilden deze ochtend weer naar jou toe komen.’

Ze knikte. ‘Dat is mooi.’

Een paar minuten later voegde ze eraan toe: ‘Ik heb gisteren de eerste de beste trein genomen. Maar die ging met een slakkengang en hij stopte om de haverklap en toen dat bombardement begon, wilden ze Londen niet meer binnenrijden. We hebben de nacht op een zijspoor doorgebracht.’

Ze stopte met praten. Jamie was scheef tegen het tafeltje gezakt. Hij sliep als een roos.

Susan hield mijn arm vast terwijl ik richting het station hinkte. Ze zei: ‘Je moest toch nieuwe krukken hebben. Die oude werden je te klein.’

Ik knikte, dankbaar dat ik niets hoefde uit te leggen. Op een dag zou ik haar het hele verhaal vertellen, wat ik tegen mam gezegd had en wat zij tegen mij zei, maar niet

nu. Misschien wel heel lang niet. Als ik er alleen al aan dacht was het of iemand een mes in mijn hart zette.

De trein naar Kent zat stampvol. Susan vond een lege stoel voor me maar Jamie moest het doen met een ligplaats onder de banken. Susan vond een plekje in het gangpad, op de plunjebaal van een soldaat. De trein reed maar stond voortdurend hele tijden stil. Ik dommelde telkens in, met mijn hoofd tegen het paneel achter me. Toen Jamie naar het toilet moest, tilden soldaten hem op boven hun hoofd en gaven hem door tot het einde van het rijtuig en later weer terug.

We strompelden het station van ons stadje uit en Susan wenkte een taxi, die langs de stoep geparkeerd stond. ‘Stap in,’ zei ze tegen mij. ‘Ik laat je geen stap meer lopen.’

We reden het uitgestorven stadje door – het was zondagochtend – tot aan de bomenrijen aan weerszijden van de oprit naar Susans huis. Plotseling hoorde ik haar naar adem happen.

Ik stapte uit en zag wat zij had gezien.

Het huis stond er niet meer.

Voltreffer van een Duitse bom.

Het halve stadje, zo leek het, stond tussen en rond de ruïne. Ze waren voorzichtig puin aan het ruimen. Met hun handen, brok voor brok en steen voor steen. Ze keken op, naar de taxi.

Ze zagen ons en het was net zoiets als het moment waarop wij Susan hadden gezien, in Londen. Verbijstering op de gezichten. Angst die plaatsmaakte voor vreugde, voor lachen, grijnzen.

Susan stond als aan de grond genageld, haar hand voor haar mond.

Ze renden op ons af: Fred, de predikant, Stephen White. De kroegbaas en zijn vrouw. De agenten. Piloten. Lady Thornton sloeg haar armen om Susan heen en barstte in tranen uit.

‘Waarom heb je niet gezegd dat je weg was?’ snikte ze. ‘Jij gaat nooit weg. Zoiets moet je dan toch even laten weten?’

Uit de puinhopen kwam plotseling een grijze haarbal aangestoven, recht op Jamie af. ‘Bovril!’ krijste hij.

Het weiland lag achter het weggeslagen huis. Ik wilde rennen, probeerde het, maar Fred ving me na drie passen op. ‘Hij is in orde,’ zei hij. ‘Met je pony is niks aan de hand. Hij moet aan de andere kant van de wei hebben gestaan op het moment dat de bom insloeg.’ Er stroomden tranen over Freds wangen. ‘Maar jullie... jullie waren we kwijt.’ Hij kon bijna niet meer uit zijn woorden komen. ‘Wij... we zochten jullie. Die sirenes hielden niet meer op, gisteren. We dachten dat we jullie kwijt waren, alledrie.’

Jamie huppelde op Susan af. Hij grijnsde. ‘We hebben schipbreuk geleden,’ zei hij.

Susan leek nog steeds van slag, maar op Jamies aandringen streek ze Bovril over zijn kop. Ze sloeg haar armen om Jamie heen en keek mij aan. ‘Wat een geluk dat ik achter jullie aan ben gegaan,’ zei ze. ‘Jullie hebben mijn leven gered, weet je dat?’

Ik legde mijn hand in de hare. Een vreemd en onbekend gevoel stroomde door me heen. Als de zee voelde het, als zonlicht, als paarden. Als liefde. Ik speurde mijn geheugen af en vond het woord dat er bij paste. Vreugde. ‘Dan staan we nu gelijk,’ zei ik.

Deze ebook licentie is jouw eigendom en kan gelezen worden op een Mac, pc of laptop, e-reader, tablet en/of mobiele telefoon.

(Door)verkopen, verspreiden (sub)licenseren, verhuren, leasen of op een andere manier overdragen van enig recht in of op deze licentie of dit eBook, danwel reproduceren, uitgeven, uitzenden of op enige andere manier beschikbaar stellen van dit digitale bestand aan een 3de partij is ten strengste verboden.

Dit bestand is voorzien van een watermerk met informatie die jou aanmerkt als de eigenaar van de licentie om misbruik voorkomen.

Veel leesplezier!

1944b49619b1a141628dc9d3ca2b1b284135c3e6a71af95df93afef8ab19030